ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „СОЦИОЛОГИЯ“

ЯНА ГЕОРГИЕВА ФИЛЕВА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

„СОЦИАЛНАТА ПРОМЯНА СПОРЕД БЪЛГАРСКИЯ НЮ ЕЙДЖ“

за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“
Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата
Докторска програма: Социология

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:
ДОЦ. Д-Р МАРИО МАРИНОВ

Благоевград, 2026

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от Катедра „Социология“ към Философски факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“, Благоевград.

По отношение на структурата и съдържанието дисертационният труд съдържа: Увод, четири глави (Религията като фактор за социална промяна, Морфология на западната Ню Ейдж духовност, Морфология на българската Ню Ейдж духовност, Социалната експресия на българската Ню Ейдж духовност), Заключение, Библиография, шест Приложения, Приноси на докторската дисертация и Списък на публикациите по темата на докторската дисертация.

Дисертационният труд е с общ обем от 458 стр., от които 381 стр. основен текст; включва 44 таблици и 129 фигури. Библиографията обхваща 148 заглавия (67 на български, 3 на македонски, 8 на руски и 70 на английски език).

Научно жури:

1. проф. дн Валентина Миленкова
2. проф. д-р Борис Манов
3. проф. дн Маргарита Карамихова – външен
4. проф. дн Албена Накова-Манолова – външен
5. проф. дн Богдана Тодорова – външен

Резерви:

1. доц. д-р Жана Пенчева-Маркова
2. доц. д-р Венета Кръстева Петрунова – външен

Материалите за защитата са на разположение в канцеларията на Катедра „Социология“ в кабинет 1485, Учебен корпус 1, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 24 ноември 2026 г. от 12:00 ч. в зала 1342, Учебен корпус 1, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, пред научно жури.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод 4

Първа глава: Религията като фактор за социална промяна ... 10

Втора глава: Морфология на западната Ню Ейдж духовност 11

Трета глава: Морфология на българската Ню Ейдж духовност 18

3.1.Вярвания 19

3.2.Практики 28

3.3.Визия за промяната в обществото 35

Четвърта глава: Социалната експресия на българската Ню Ейдж духовност 40

4.1.Ню Ейдж нагласи сред българските граждани 40

4.2.Ню Ейдж послания към българските граждани 49

Заключение 61

Самооценка на приносите на докторската дисертация 64

Списък на публикациите по темата на докторската дисертация 64

УВОД

Дебатът в социологията днес относно природата на религията и социалната промяна продължава, най-вече в три области: секуларизацията, религиозното разнообразие и новите религиозни движения. Следствие и на трите е Ню Ейдж религията, за която все още съществува дискусия сред академичните изследователи в областта на социалните науки доколко всъщност е религиозен и доколко е културен феномен. Понеже имаме работа, казва Вутер Ханеграф (Hanegraaff, 1998, pp. 8-10), с термини, които вече съществуват в нашия език и имат някакво значение, макар неясно и двусмислено. Ню Ейдж е преди всичко един „лошо дефиниран етикет“ с различни значения и конотации за различните хора и изследователят трябва да взима решения, основани на „здравия разум“ кои източници и феномени да проучва. Като става дума за източниците, в които съвременните нюейджъри откриват връзка със своите вярвания.

Актуалността на темата може да се проследи по изключително модерното в последните години понятие „духовност“. То заменя думата „религия“, която звучи като обвързана със задължения, макар това да е едното значение на думата. В този смисъл посещенията на свещени места и обекти, на центрове за лично самоусъвършенстване, йога тренировки, ритрийт практики, алтернативно лечение, курсове по занаятчийство или биоземеделие, занимания с астрология/ таро/ фън шуй/ кристали и др. са модерни от години. Както и изключително голямото количество литература по тези теми, включително свързани с езотерика, световни и традиционни религии и древни учения, които не се предлагат вече само в специализирани книжарници, а заемат цели сектори във всяка една книжарница.

Индивидуалното самоопределение, като „християнин“, „мюсюлманин“ и т. н., подчертава Клеър Джисеуич (Gecewicz, 2018), не отменя Ню Ейдж вярванията: в прераждането, астрологията, екстрасенсите и наличието на духовна енергия във физически обекти (планини, дървета и др.); както и не е задължително те да заместват вярата в традиционните религии и практики. Според последните статистически данни, публикувани в Atlas of European Values (2017), 28% от българите вярват в прераждането, 42% вярват в личен Бог и 41% вярват в някакъв вид дух или животворна сила. Това са внушителни числа, които сами по себе си говорят за алтернативна религиозност. Трябва да се подчертае, че тя в никакъв случай не отменя християнската идентичност на мнозинството българи, за които православието е традиционната религия.

Ако се перифразира Клифърд Гиърц (Гирц, 2004, с. 105), *„става дума за още едно добросъвестно изследване, което утвърждава отдавна признати истини“*. В този смисъл общности с алтернативни религиозни вярвания в България вече са описани от български автори; задачата е да се изведат и подредят посланията на една общност, (вероятно) осъзнала себе си като движение за духовно възраждане, извън богословския етикет, извън стигмата от страна на традиционните вярващи, както и извън апологетиката.

Обект на дисертационния труд е българският Ню Ейдж.

Предмет на дисертационния труд е социалната промяна според българския Ню Ейдж.

Целта на дисертационния труд е да установи дали посланията на българските Ню Ейдж общности към последователите могат да бъдат систематизирани като идеология, насочена към социална промяна.

За да се постигне целта на дисертационния труд, е необходимо да се проследят следните **задачи**:

1. Преглед на теоретичните концепции, които обясняват възникването на алтернативната духовност в България.
2. Представяне на политическата роля на религията като фактор за социалната стабилност и промяна на ниво общество-държава.
3. Литературен обзор на западната Ню Ейдж духовност.
4. Литературен обзор на българската Ню Ейдж духовност.
5. Дефиниране на доктрината на „новата духовност“ в България въз основа на емпирично изследване на българската духовна група „Портал 12“: доколко е ексклузивна или инклузивна, дали привлича агностици и атеисти и дали приобщава различни етноси.
6. Анализ на посланията от гражданско-религиозна перспектива.

Хипотезите в дисертационния труд са три:

1. В България са се формирали духовни общности, които осъзнават себе си като единни движения.
2. Техните послания прокламират инклузивна българска етничност във формата на събори, фестивали, форуми и др.
3. Посланията им изграждат идеология, която може да се опише като гражданска религия.

Методологията на дисертационния труд се състои в използването на количествени и качествени методи за събиране на информация:

1. Качествените методи включват:

- Литературен обзор на книги/ статии/ уебсайтове/ официални и неофициални документи. Обхванати са световните/ българските автори, писали в областта на Ню Ейдж/ „духовността“, както и

вторичен анализ на българските и световни изследователи в полето на новите религиозни движения. Литературният преглед е изключително важен, защото понятието „Ню Ейдж“ възниква във Великобритания и САЩ от края на Втората световна война, където културната среда е оформена от протестантското и католическото християнство, за разлика от България, където традиционната религия е източното православие. Ню Ейдж се разпространява извън англо-саксонския свят поради глобализацията, но в различните културни контексти проявява специфични черти. По тази причина, литературният обзор в дисертацията се стреми да изведе спецификите на вярванията и да се опита да ги обясни;

- Наблюдението допълва литературния преглед – посещения на лекции/ форуми, организирани от изследваната група „Портал 12“, с цел събиране на първична информация (социо-демографски профил на присъстващите, степен на заинтересованост, организация на събитието и др.) в ролята на „участник-като-наблюдател“ според класификацията на Джънкър и Голд (цит. в Дулов, Маринов, 2012, с. 127)
- Контент анализ на посланията, които изследваната група отправя към последователите си, който включва структуриран в три части въпросник.

Първата част – „Обща рамка на Ню Ейдж“, се състои от въпроси, които описват Ню Ейдж религията според книгата на Вутер Ханеграф „New Age Religion and Western Culture“ (1996; 1998). Става дума за доктрината, която изглежда встрани от темата на дисертационния труд, но всъщност е централна, защото извежда структурните елементи на българския Ню Ейдж в прокламираните послания, които след това да бъдат съпоставени с тези от литературния преглед. Конкретните индикатори са систематизирани според характеристиките на трите типа визия за бъдещия „нов свят“ според западната доктрина, съотв. „патоса на промяната“, „Епохата на Светлината“ и умерената визия. Освен това, описаното от Ханеграф историческо развитие на западното Ню Ейдж движение (прото-, sensu stricto и sensu lato) се систематизира в рамка, която да послужи за сравнителен анализ с българските източници. Следователно, в методологично отношение, като индикатори в първата част на кодбука служат характеристиките на историческия тип Ню Ейдж и на визиите за „новия свят“, описани от Ханеграф.

В първата част на кодбука един от индикаторите е свързан с проявленията на Ню Ейдж според Дейвид Спенглър; става дума за „промяна на парадигмата“ в социален и културен план. Все пак той е твърде общ и не носи достатъчно информация. По тази причина втората

част – „Ню Ейдж идеология“, се опитва да изведе парадигмата на „новото общество“ по книгата на Марк Сатин „New Age Politics“ (1975; 2015). В нея авторът описва една нова идеология – Ню Ейдж идеология, която надгражда текущото икономическо и утилитарно разбиране за човека, за което пише и Мерилин Фъргюсън в прочутия си манифест „Съзаклятието Водолей“. Сатин в систематизиран вид предава характеристиките на т. нар. „трети път“, отвъд икономическите и политическите постулати и свързан с културна трансформация на съзнанието. Следователно, втората част на кодбука съдържа конкретните индикатори на Ню Ейдж светогледа според концепцията за „доброволната простота“ (по Elgin, Mitchell, 1977).

Третата част на кодбука – „Гражданско-религиозна идеология“ включва индикатори, представляващи характеристики на гражданската религия, описани от Максим Мизов в книгата „Гражданските религии“ (2021). Индикаторите са изведени като основните характеристики на гражданско-религиозните концепции според Жан-Жак Русо и Робърт Бела, изведени в сравнителен преглед от автора. Мизов посочва и допълненията на Майкъл Уолзър с неговия принос относно общите елементи в двете концепции. На тази база се състави рамка на гражданско-религиозната идеология по двете концепции, за да се изведе зависимост с българските послания.

Целта на това триделно деление е да се отграничат полетата, в които посланията оказват ефект. Така или иначе, полетата взаимно се преливат, повлияват и надграждат. Следователно, съставеният кодбук е опит за обхващане на тази изключително сложна „духовност“, каквато е Ню Ейдж. Също така е чудесна основа за дискусия и бъдещи изследвания по темата за това каква визия за социална промяна имат българските нюейджъри.

Индикаторите са изведени според „здравия разум“ на изследователя и стремежа към обективност; базирани са на предварителни проучвания и на посланията, които се чуват от самите „духовни“ групи. След неколкократно прослушване и транскрипция на видеопосланията, се изведоха числови данни, които след известен период от време се провериха с цел да се избегне субективизъм в прочита. Данните послужиха за извеждане на числови индекси за сравнителен анализ на комплексни феномени, напр. исторически тип на Ню Ейдж, гражданско-религиозен индекс и индекс на „новото общество“.

- Преглед и анализ на официални документи/ източници – регистрите на 28-те Регионални здравни инспекции за кабинетите за неконвенционална медицина и за обектите с обществено предназначение в страната. Целта е опит за откриване на границите

на холистичното поле, в които хората с Ню Ейдж нагласи практикуват вярванията си.

2. Количествените методи допълват качествените и включват:

- Онлайн анкета в социална мрежа, непредставителна, на принципа на „отзовалите се“. Структурно съдържа четири части – „Вярвания и практики“, „Социални и политически нагласи“, „Идентичност“ и „Социо-демографски панел“. Съдържателно произтича от хипотезите на дисертационния труд, а основната задача на анкетата е да провери дали има подходяща среда за разпространение на Ню Ейдж и гражданско-религиозни послания, т. е. какви са текущите възгледи на хората. По-конкретно става дума за: инклузивност на религиозната вяра, толерантност и доверие, постматериалистични ценности, солидарност в обществото и национална идентичност. Въпросникът отграничи хората с поне едно Ню Ейдж вярване – в прераждането, в астрологията, в екстрасенсите и в наличието на духовна енергия във физически обекти (планини, дървета и др.), разгледа техните вярвания във връзка със социално-политическите им нагласи, отграничи съществуващите различия в нагласите между респондентите с Ню Ейдж вярвания и без. Това разреши сравнение с американските граждани, самоопределили се като нюейджъри. Практически, българска статистическа информация за Ню Ейдж вярвания липсва и в този смисъл собствената анкета е ценен източник на информация за бъдещи проучвания. Анкетата дава общата рамка на изследвания проблем – религиозност, принадлежност към вероизповедание и алтернативни вярвания, които да изведат специфики във вярванията, евентуални проблемни полета, връзка със социално-политически нагласи и др.;
- Официалната статистика от „Atlas of European Values“ (2017) за българските граждани и „Religious Landscape Study“ (Pew Research Center, 2025) за американските граждани е използвана за сравнение с получените данни от собствената анкета.

Докторската теза е, че българският Ню Ейдж е инклузивно ревайвалистично духовно движение, което се разгръща като гражданска религия. Самото понятие „гражданска религия“ произтича от напреженията и съпротивата, свързани с идентичността на една нация заради процеса на глобализация, смятат Робъртсън и Кирико (Robertson, Chirico, 1985). Възникват проблеми с легитимността на световния ред, със същността на човечеството, с релативизацията на обществата/ индивида. Така на колективно обществено ниво се появява тласък в квазирелигиозна посока, т. е. дефиниране с политико-религиозни термини какво обществото „в крайна сметка означава“ и какво е свещено

за него. Става дума за изтласкване на индивидите от чисто социеталното формиране на идентичността към формиране на обществена идентичност. Съответно, посланията на българския Ню Ейдж могат да дадат такъв тласък.

Етичните измерения на дисертационния труд са свързани и с актуалността на темата, която се потвърждава от отрицателния опит, който имах през времето на подготовката на изследването. Подготвителната работа, с която търсех границите на изследването, срещнаха съпротива от две страни, което изведе един проблем, описан от социолозите на религията – за култизма и антикултизма. Позицията ми на външен наблюдател, неприемлива и за двете страни, затруднява изследването, но погледнато през задължението за ценностната безпристрастност на социолога, това гарантира в много голяма степен обективността на анализа. Защото социологическият подход към религията, както посочва Марио Маринов, означава обективно и безпристрастно отношение към различните религиозни доктрини, тъй като разглежда вярванията не като истинни или не, което е предмет на богословието, а като следствие на определени социални отношения и причина за други.

Също така от етична гледна точка считам за семантично по-правилно в дисертационния труд да използвам думите „вяра“ или „духовност“ вместо религия. По същия начин стои въпросът с „вярващи“, които ще заменя с „последователи“ и „съмишленици“, както и „говорителите“ ще заместят „лидерите“, защото става дума за публично вербализиране на идеите на по-голям кръг съмишленици. Предварителната ми изходна позиция е, че призивът към последователите за участие и подкрепа в организираните дейности и събития е доброволен, т. е. липсва формализирана организация с йерархично ръководство.

Ограничението на изследването произтича от вече споменатата опозиция култизъм-антикултизъм, която предпоставя социологът да заеме страна. Следователно емпиричната методология е непълна, поради недоверието, което срещнах от страна на последователите по време на подготвителната работа по дисертационния труд.

Като други ограничения могат да се определят културният и географският контексти на изследването. Тъй като държавите, в които оригиналната концепция за Ню Ейдж възниква, са Великобритания и САЩ, то фундаменталната религия, като опозиция на която се явява нюейджизма, е западното християнство. Но в традиционно православна България усетът на човека за мястото му в света е различен – мистичен, съзерцателен и пасивен, насочен навътре към общността. Следователно

вярванията, макар и на първи план да изглеждат идентични с общата рамка на нюейджизма, се очаква да проявяват местна специфика. Според Ханеграф локалните особености не се отразяват на цялостната доктрина, но всъщност детайлите биха могли да променят смисъла, целите и дори облика на вярата. Някои от по-общите въпроси в дисертационния труд са дали може българската алтернативна религиозност може да се опише като постхристиянска, както и дали т. нар. от западноцентрична гледна точка „езотерично“ в български контекст отдавна не е „екзотерично“.

Структурата на дисертационния труд включва: Увод, четири Глави, Заключение, Библиография, шест Приложения, Списък с приносите и Списък на публикациите по темата на дисертационния труд. Първа глава разглежда ролята на религията за промяна в обществото според различните исторически теоретични подходи и концепции към религията, като са представени само тези елементи, които характеризират Ню Ейдж духовността. Втора глава описва доктрината на западната Ню Ейдж духовност. Трета глава систематизира българската Ню Ейдж духовност. Четвърта глава обобщава собствените изследвания – анализ на регистрите на 28-те Регионални здравни инспекции за кабинетите за неконвенционална медицина и обектите с обществено предназначение; списък на йога-студиата; онлайн анкета; структурно-функционален анализ на общността „Портал 12“; контент-анализ на 20-те най-гледани видеа в Ютюб канала й; описание на организираните от групата форуми „Българският дух през вековете“; контент-анализ на посланията от форумите.

ПЪРВА ГЛАВА: РЕЛИГИЯТА КАТО ФАКТОР ЗА СОЦИАЛНА ПРОМЯНА

До 20 в. ролята на религията е да обясни текущия социален ред, но постепенната секуларизация заличава сакрализацията на властта и отнема властта на църквите като институционалните посредници между профанното и сакралното. Тяхното значение се опосредства – през фолклора, семейните традиции и културната идентичност. Следователно, в съвременното плуралистично общество се наблюдават две тенденции – отделяне на църквата от държавата и усилване на религиозните мотивации в обществото. Проявления на второто са религиозните институти (по Толкът Парсънз, цит. в Лункин, 2020, с. 36-41), които регулират социалните процеси и явления, така че да се поддържа стабилност и ред в обществото. Не само 1-ви и 2-ри тип по Парсънз (формалните църкви и административните им организации), но и 3-ти и 4-ти тип (неформалните, околоцърковни движения и мрежови

организации около енорииte) са втъкани в гражданското общество и участват в творчески проекти и политически стратегии. Особено неформалните значително разширяват аудиторията на църковната дейност, защото увличат вярващите по културна и етноконфесионална самоидентификация, както и агностиците и атеистите. Така се стига до т. нар. „църковна демокрация от низините“ (вж. Лункин, 2020, с. 43), която води до религиозно възраждане.

В същия смисъл Питър Бъргър (цит. в Лункин, 2020, с. 54-56) счита, че църквата придобива нова форма – тази на гражданска институция. Спрямо православието обаче той е скептичен, защото никога в историята си то не е функционирало като доброволни сдружения: нито като държавна църква (във Византия, Русия и новосъздадените след разпада на Османската империя държави), нито като малцинство в мюсюлманските милети, нито като преследвана общност в комунистическия режим, нито като общности-диаспори в Западна Европа и САЩ. В основата на демокрацията лежи доброволното обединение на граждани, функциониращо в конкурентна среда, изразена в свобода на съвестта и плурализъм. В този смисъл религията и институцията й се превръщат от съдба по рождение – в съзнателен избор.

Процесът на глобализация не протича без напрежения по отношение определяне на идентичността, не само за новите нации, но за всички. По този начин на колективно обществено ниво има тласък в квазирелигиозна посока, т. е. да се дефинира с политико-религиозни термини какво обществото „в крайна сметка означава“ и какво е свещено за него. Оттук произтича и понятието за гражданска религия – изтласкване на индивидите от чисто социеталното формиране на идентичността към формиране на обществена идентичност (вж. Robertson, Chirico, 1985).

ВТОРА ГЛАВА: МОРФОЛОГИЯ НА ЗАПАДНАТА НЮ ЕЙДЖ ДУХОВНОСТ

От социологическа гледна точка термините „култ“ и „секта“ са методологически „замърсени“ и по тази причина се избягват от учените. Натоварени са със стереотипи, защото се асоциират с нови/ непопулярни религиозни движения. В съвременния английски език „култ“ носи изцяло негативна конотация, докато „секта“ се използва за не толкова противоречиви групи. В немския и латинските езици (френски, италиански и испански), думата „култ“ се използва рядко, а негативно натоварената е „секта“. Първоначално английските думи „cult“ и „sect“ са обичайни научни термини без негативна конотация, но от 70-те години на

20 в. медиите започват да ги използват за обозначаване на опасни/ престъпни религиозни организации; по тази причина повечето социолози и историци на религията приемат предложението на Айлийн Баркър да се използва терминът „ново религиозно движение“ като ценностно неутрален. Малкото учени, които все още използват „секта“ или „култ“, всъщност имплицитно заявяват съпричастност към антикултисткото движение, според което разграничението е просто: към религиите и църквите присъединяването е според свободна воля; докато „култовете“ и „сектите“ използват „промиване на мозъка“, за да привлекат членове и да ги задържат в групата. Въпреки че това разграничение не се възприема в академичната общност, то широко се използва в парламентарни доклади/ закони, особено в Европа, и все още широко се цитира в медиите (вж. Introvigne, 2005). Така направеното уточнение на понятията и ценностната им натовареност е изключително важно, защото показва ролята на социологията, която не се занимава с (не)правилността на доктрините; ролята на социологията е да изгради „мост на разбирането“ (по Джордж Крисидес), а не да бъде съдник.

Колин Кембъл (цит. в Hanegraaff, 1998, p. 15) разработва концепцията за „култовата среда“ (cultic milieu), според която култовете съществуват в среда, благоприятна за раждането на нови култове. Те абсорбират останките на мъртвите култове и създават нови поколения от привлечени към култове хора. Тя е постоянен елемент на обществото, унифицираща разнообразни светове, които споделят общи девиантни възгледи спрямо доминиращата културна ортодоксия. Обща характеристика е наличието на мистична традиция, според която обединение с Божественото може да се постигне по различни пътища; следователно, тя е екуменична, надцърковна, синкретична и толерантна.

Тези характеристики на „култовата среда“ предоставят здрава основа за определяне на това, което следва или не да се счита понастоящем за Ню Ейдж в по-широкия контекст на новите религиозни движения. Ню Ейдж е синоним на култовата среда, осъзнала себе си като повече или по-малко единно движение. Раждането на движението се отбелязва от феномена, при който вече голям дял от хората признават съществуването на култовата среда; в резултат те започват да я разглеждат като движение и да възприемат себе си и останалите като участници в това движение. Този процес се случва след 1975 г. и стимулира самото движение да дефинира някои централни за Ню Ейдж въпроси. Организационната форма, най-типична за култовата среда е т. нар. „общество на търсещите“, както посочва Ханеграф (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 16-18).

Олав Хамер (1997, цит. в Granholm, 2008) извежда специфичните черти на Ню Ейдж, които са: 1. поглед към целия космос като взаимосвързано цяло; 2. съществуваща посока – хората създават своите обстоятелства, а не обратното; 3. всичко съществуващо е проникнато от божествена сила/ енергия; 4. идеята, че хората управляват погрешно съществуването си, но сегашното състояние е възможно да се поправи; 5. възгледът за земята като живо същество, с което човечеството злоупотребява; 6. вярата в уникалната роля на всеки един човек в битието; 7. вяра в прераждането, съчетана с вяра в духовната еволюция чрез прераждания; 8. убеждението, че има по-добри начини за постигане на знания, отколкото чрез науката; 9. убеждението, че източните и традиционните природни религии съдържат универсална древна мъдрост; 10. убеждението, че човечеството е на прага на духовна и обществена революция.

Ню Ейдж активностите могат да се разглеждат като попадащи в спектъра от „отхвърлящите света“ („чист“ Ню Ейдж) до „утвърждаващите света“ („контракултурен“ Ню Ейдж). Между тези две крайности, по-голямата част от Ню Ейдж учи, че е възможно да се изпита най-доброто от двата свята. Духовно „чистият“ (пуристки) аспект на Ню Ейдж отхвърля всичко, което е свързано с този свят (финансов успех, междуличностно удовлетворение, отдаденост на определен набор от вярвания); духовността се цени сама по себе си, а фокусът е върху създаването на новия човек. Контракултуралистите са по-малко радикални и вярват, че конкуренцията за капиталистическите външни ефекти на живота означава увеличаване на замърсяването на егото; те се стремят да развият всичко, което прави личността автентична и експресивна; фокусът е върху търсене на нови начини за отношение към околната среда, за спасение на земята от опустошенията на капитализма (вж. Heelas, 1996, pp. 30-31).

Според Стивън Сътклиф (цит. във Frisk, Nynäs, 2012) „духовността“ се е появила като хибриден дискурс, изграден от алтернативни и популярни източници и е свързана с живия опит и вътрешния дискурс, за разлика от религията, която е свързана със системи и догми. Новият духовен дискурс у човека се изразява по три начина: 1. да бъдеш дисидент, стремящ се да намери нещо повече и по-добро от институционализираната религия; 2. да бъдеш мирянин в домашна обстановка, което подкопава традиционните граници между публичното и частното пространство; 3. да бъдеш популист, признаващ върховенството на волята на хората, функциониране с краткосрочни постижения на целите и активно създаване на смисъл в ежедневието.

Фокусът на вниманието във вярванията е очакването за предстояща Нова епоха, макар и в доста неясни термини. В т. нар. милениарен комплекс първата характеристика е апокалиптицизма, според който новият свят идва като „катастрофа за всичко съществуващо“ и заменя текущия светски ред с коренно различен трансцендентен ред. Следващият елемент е премилениаризмът, в който идването на Божието царство е внезапно и насилствено, в резултат на интервенция от страна на някакъв друг свят. Човешките същества могат да реагират на това събитие само когато то се случи, но сами по себе си не могат да направят нищо. В постмилениаризма Божието царство постепенно се установява чрез еволюционен процес. Действията на хората, религиозно мотивирани и контролирани, ускоряват неговия ритъм: милениумът идва след това колективно човешко усилие. Третият елемент е месианизмът: като социален феномен (харизматичните визионери се издигат измежду хората и постигат измерение на „божественост“ чрез самопровъзгласяване или чрез акламация от страна на последователите; обикновено се появяват като символи на лидерство и надежда в периоди на интензивна работа и лошо управление) или като духовен феномен (божественият спасител се появява от трансцендентния свят и сигнализира за предстоящия край на времето и появата на нова утопична ера на радост, мир и просперитет). Месианството на Ню Ейдж принадлежи към втория тип; той винаги се отнася до свръхчовешки духовен агент, а не до харизматична личност.

Историческото развитие на движението преминава през следните етапи. 1. Прото-Ню Ейдж се манифестира в НЛО-културата, който пасивно чака Царството да дойде под формата на апокалиптичен катаклизъм и има премилениарен характер. 2. Ню Ейдж sensu stricto променя фокуса си към постмилениарна перспектива. Месианизмът е духовен феномен; агентът обикновено е „Христос“, често описван като „принцип“ или „енергия“, а не като личност. Тази концепция за Христос е много силно зависима от теософията/ антропософията; нюейджърите говорят за „второто пришествие на Христос“, без обаче задължително да вярват в него. 3. Ню Ейдж sensu lato се отличава с възгледа, че Ню Ейдж ще се появи, благодарение на човешката ангажираност, в резултат на (свръх)естествен еволюционен процес, а критичният преход се ръководи от свръхчовешко съдействие. Милениаризмът винаги е вграден в „макроисторически“ рамки: последните 2 000 години, доминирани от християнството, се наричат епоха на Рибите, а следващите 2 000 години са епохата на Водолея; цялото внимание е насочено към идващата епоха и контраста й с предишната; описанията на предишните и следващите епохи са мъгляви и схематични (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 101-102).

Важен елемент е усещането за криза: човечеството живее в решаваща „повратна точка“ в еволюцията на съзнанието (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 348-350). Акцентира се на „спешната нужда от промяна“, че човечеството се намира във време, в което „изключително ограниченото съзнание има правомощията, дадени някога на боговете“; затова сега е времето за решителен еволюционен пробив към многоизмерно съзнание.

Съответно, Вутер Ханеграф различава три визии за Новата епоха. 1. „Патосът на промяната“ е свързан със смътния ентусиазъм относно разрушаване на традиционните модели и отваряне на нови хоризонти. Става дума за нова възможност, ново ниво на растеж, нова сила, освободена и действаща в човешките дела, нова проява на еволюционната вълна от събития, която наистина води към ново небе и Рай, нова земя и ново човечество. 2. В „Епохата на Светлината“ се говори за „Второ пришествие“, което носи ново раждане в планетарен/ космически мащаб; с еволюция на съзнанието до 4-то и 5-то измерение. Освобождаването на мощни творчески енергии ще доведе до нова цивилизация, основана на ценностите на любовта, истината, радостта, мира и идеала за служене. Хората и правителствата по света ще постигнат универсална цивилизация, истинско братство на земното човечество. 3. Умерената визия проповядва нова планетарна култура: интеграция на планетарната култура с регионалните; някакъв вид световна политическа агенция, но не за сметка на местните и регионалните органи; по-голям акцент върху комуникацията за технологично/ междукултурно/ междуличностно разбирателство; акцент върху образованието като процес през целия живот; икономика, основана на индивидуалното творчество/ производство; по-големи стопански субекти с отчетност пред обществото, които надхвърлят икономическата сфера като такава, и с по-демократичен характер; планетарна духовност, съвместима с отделните религии/ духовни учения; лечебни практики, съчетаващи медицинската интервенция и самолечението; нов интерес към андрогинността; по-дълбока интеграция между науката и мистицизма, технологиите и екологията.

В социална перспектива Марк Сатин (вж. Satin, 2015, location 534) дава нова идеология, която той нарича „Ню Ейдж политика“, чиято цел е да разруши „културата на вещите и на смъртта“, която създава и пресъздава затворническа перспектива (т. нар. „шестстенен затвор“). Ако Ню Ейдж политиката звучи радикално, то фундаменталните й идеи – обикновен живот, децентрализирана власт и да бъдеш гражданин на света, са като подводен поток – „трета сила“ в американското общество, която може да се превърне в управляваща сила. Тя взима необходимото от старите политически идеологии и отива отвъд тях, при това с

разбирането, че истинският проблем не е как да бъдат убедени хората/ групите/ правителствата в един-единствен най-добър път за развитие, а че могат да живеят и работят заедно синергично; да осъзнаят, че сътрудничеството е по-добро от състезанието. Той препоръчва замяната на монолитичните институции с биолитични, т. е. дава алтернативи на патриархалните нагласи, егоцентричността, научната гледна точка, бюрократичното мислене, национализма и перспективата на големия град. Конкретните му политики включват сферите на: образованието, духовността, транспорта, семейството, професионалния колектив, разнообразни държавни политики. Става дума за вътрешна и външна работа, която увеличава самоуважението, автономните житейски избори и мирното сътрудничество между държавите.

Най-важният аспект на Ню Ейдж управлението е локализацията, защото най-важната единица е общността, „дух на свързаност отвъд функционалната“ (по Дейвид Спенглър). Някои от аспектите й са: противодействие на национализма; самоуправление на общностите; биолитични институции; колективна идентичност (Satin, 2015, location 2031-2051). Локализацията протича заедно с планетизацията – визия за биолитичен свят, където всеки се учи и си сътрудничи с останалите, във възможно най-децентрализирана форма, а общностите и регионите да действат синергично във взаимно печеливш (win-win) подход, вместо заповеден (top-down) модел (Satin, 2015, location 2077-2112).

Дифузна, често променяща се и аморфна, идеологията може да стане както демократична и либерална, така и националистическа и авторитарна в подкрепата си за семейството, екологията и идеалното общество, напр. руските теософи от семейство Рьорих поздравяват болшевиките и Ленин като „махатма“, който чрез тоталитарни методи изгражда „общност“ от щастливи хора. Също така привидно асоциалната структура може да се превърне в движение с политически елемент, напр. екологичните движения „Анастасия“ и „Грийнпийс“ (Лункин, 2009).

Барбара Потрата (цит. в Манова, 2022, с. 58-61) открива връзка между Ню Ейдж и социалистическия проект, заради представата за „новия човек“, чието бъдеще включва отхвърляне на старите постулати, прогрес на науката, равноправие и усъвършенстване на индивида. Двата проекта споделят сходна концепция за бъдещето – мащабна социална трансформация и нов свят на изобилие, в който всеки човек ще изпълни собствения си потенциал и ще поеме контрол над съдбата си. Прилики се откриват и в езика, защото думите оформят индивидуалните съзнания. Социалистическите лозунги/ речи/ плакати наподобяват положителните синтагми в Ню Ейдж, които трябва да се повтарят, докато индивидът не започне да вярва в тях и те станат обективна реалност. Главната разлика

се състои в това, че според Ню Ейдж социалната промяна ще протече по пътя индивидуално – колективно и по еволюционен път. Социалистът е „роботизиран“, а нюейджърът е свободен; той разбива колективното, заради опасността от отнемане на свободата; така свободата надделява над сигурността.

Брус Леро (Lerro, 2021b) обаче смята, че в очите на социалистите *„Ню Ейдж е отчаян опит на отчуждената средна класа да избяга от кризата в капитализма, като се оттегли в мистицизма“*. Демографски нюейджърите са предимно професионалисти от горната средна класа, което не предполага организирането им в социалистически организации/ масова партия, те са по-индивидуалистични заради естеството на професията си. Но ако могат да бъдат мобилизирани, биха могли да станат добри публични оратори или правни защитници на социалистите. Също така, духовните общности Burning man, Arcosanti и Findhorn биха изглеждали необичайни за социалистите. Деветдневният „Burning man Project“ за социалиста е *„декадентска детска занималня за разглезени юпита от горната средна класа“*. Експерименталният град Аркосанти на Пауло Солери изглежда като непрактичен утопичен град, който *„отчаяно бяга от капитализма“*; а общността Финдхорн – като *„сбирка на духовни ексцентрици, които слушат ангелите“*.

През първите десетилетия на 21 в. се откриват връзки между Ню Ейдж и десните организации: бялото супремасистко и крайнодясното съзнание използват мистицизма от християнството и расовата скандинавска митология. Точно както през 70-те и 80-те години Ню Ейдж духовността е използвана политически за укрепване на левите идеологии, така днес крайнодесните групи призовават към някои аспекти на Ню Ейдж; силните елементи на движението за здраве/ благополучие/ природосъобразност са основни за антиваксинационните движения по целия свят (Peters, 2022).

***

Ню Ейдж привлича хора, повече или по-малко предварително привлечени от идеите му, защото са продължение на вече познатото; следователно, са културно подготвени и готови да направят следващата стъпка в осъществяването на своите стремежи, още повече когато не се изискват значителни промени в ежедневието. В средата на 80-те години Пол Хийлас (Heelas, 1996, pp. 183-184) провежда изследване сред служители на различни компании, участвали в стандартен семинар по екзегеза. 160 от общо 165 служители отговарят на въпроса „Моля, обобщете предишните и настоящите си духовни/ религиозни убеждения“. Отговорите са, както следва: 46% преминават от атеизъм/ агностицизъм/ неясни вярвания към духовност; 19% не променят убежденията си (1/2

остават агностици, 1/2 – конвенционално религиозни); 18% засилват формите на вече съществувалата си духовност; 13% преминават от конвенционална религиозност към духовност; а 4% загубват вярата си.

Също така Клеър Джисеуич (Gecewicz, 2018) обобщава, че повечето възрастни американци се самоопределят като християни, но едновременно поддържат поне едно Ню Ейдж вярване – в прераждането, астрологията, екстрасенсите и наличието на духовна енергия във физически обекти (планини, дървета и др.). Приблизително 60% приемат едно от тези вярвания, 40% вярват в екстрасенсите и че духовната енергия може да бъде намерена във физически обекти, 33% вярват в прераждането и 29% – в астрологията. Но тези вярвания не заместват непременно вярата в традиционните религии и практики. Докато 80% от християните казват, че вярват в библейския Бог, то 60% поддържат едно или повече Ню Ейдж вярване. Отчитат се полови, възрастови и други демографски различия, напр. жените, хората под 65-годишна възраст, тези с по-ниско образование, от расови/ етнически малцинства и привърженици на Демократическата партия е по-вероятно да имат поне едно Ню Ейдж вярване.

Според изследването „Religious Landscape Study“ (Pew Research Center, 2024) определящите се като последователи на Ню Ейдж в САЩ са 1% от населението спрямо 0,4% според вълната от 2014 г.

ТРЕТА ГЛАВА: МОРФОЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКАТА НЮ ЕЙДЖ ДУХОВНОСТ

Трета глава представя проявленията на Ню Ейдж духовността – вярванията, практиките и визията за социалното устройство, изведени от собствения преглед и от българските автори в сферата на „духовността“ – Константин Златев, Димитър Калев, Силва Дончева, Иван Толев, Методи Константинов и др. Представени са анализите на малкото български изследователи в полето – социологическите на Марио Маринов и антропологичните на Светослава Тончева, Анелия Манова и Евгения Троева.

Българските вярвания и практики доказват „модусите на религията“ (по Харви Уайтхаус, цит. в Hammer, 2014) – образен и доктринален. Образната религиозност зависи от единични събития със значимо емоционално въздействие, напр. организираните събития (фестивали, форуми, колективни молитви), докато доктриналната предполага общи знания за религиозната традиция (лекции, интервюта, статии). Но тъй като Ню Ейдж изначално се противопоставя на всякаква институционализация, доктриналните знания се преподават и поднасят

като част от образната религиозност по време на съвместното участие в събитията.

Анализът на литературата и теренните проучвания (включително анализираната общност „Портал 12“) показват, че в основата на посланията на повечето духовните групи стои Учението на Петър Дънов. Разбира се, има такива, чиито послания се изграждат повече върху антропософията на Рудолф Щайнер, тангризма или тракийския орфизъм. Но моите наблюдения извеждат, че най-голям брой последователи в социалните канали имат тези, които експлицитно се позовават на Дънов. На неговите беседи говорителите изграждат своите послания, макар и допълнени и осъвременени. Струва ми се, че Димитър Калев (2022, с. 11) е прав, когато твърди, че митологизирането на фигурата му се явява, за да снеме месианското му присъствие в българската култура през първата половина на 20 в., когато е бил жив духовен водач на три поколения българи. Според мен митологизирането на личността му произтича от митологизиране на Учението: то е записвано, украсявано и предавано под формата на приказка и изпълнява същата функция, както българските народни приказки, които разказват за всекидневния живот и моралните ценности; създадени като свързващия елемент между профанния и сакралния свят (по Дюркем), чрез които хората да осъществяват своята метаморфоза. Отделните повтарящи се послания в беседите могат логично да се подредят в приказка, която фокусира върху имагинерния религиозен светоглед на част от българите и иманентността на взаимодействията им с Бога.

3.1.Вярвания

Прегледът на литературата извежда вярванията, които формират цялостна доктрина, в която всеки елемент е логично обвързан с останалите. Началният елемент или отправната точка е вярата в астрологията, т. е. че планетарните цикли са нещо обективно, хронологично и сигурно. Оттук произтичат очакванията за бъдещи събития в конкретни периоди, както и обяснение на минали исторически събития. От тази вяра следва убедеността в настъпването на епохата на Водолея и знанието какви промени ще настъпят генерално в човечеството. Като логично продължение е вярата в „живата разумна природа“, т. е. че Вселената е единна/ цялостна, подчинена на универсални закони. На тези закони са подчинени също всички живи същества, създадени от Твореца; за хората остава да открият защо са създадени – да изградят връзката си с Твореца, да бъдат съ-творци в битието си; да осъзнаят себе си като важна част от божествения план и започнат да работят за него – за хармония на всички частички във

Вселената. Следват вярванията, които са специфични за българската духовност и които са основани на Учението на Дънов, макар и да има позоваванията на антропософията на Рудолф Щайнер. Прави впечатление, че вярата в Христос, макар и разглеждан като най-великият Учител от всички, изпратени на Земята да напътстват човечеството, все пак се разбира в християнски смисъл. Това е една от причините българската духовност да не се противопоставя на християнството; астрологичната обосновка е, че то е част от историческата еволюция на 5-та раса, и сега следва да се надгражда. Много силен е възгледът за еволюцията на човека във връзка с Христовото съзнание – преходът от старозаветно към новозаветно съзнание със следване на Христовите повели – любов и братство между хората. Имплицитно може да се уточни, че Христовите повели не се възприемат като духовен импулс, а като закони; за разлика от вярата в богомилската доктрина/ славянския месианизъм/ историческата роля на българите, които по-скоро преминават като духовни импулси в посланията на духовните общности. Позоваванията на пророци/ мъдреци служат като доказателство за някои възгледи, освен че са колективна мъдрост, исторически съхранявана и пренасяна. Прави впечатление, че нито славянския месианизъм, нито вярата в мисията на българите показват някаква „изключителност“: българите са „черния дроб“ на човечеството, те „пречистват“, но всички останали органи са еднакво нужни за съществуването на целия организъм на планетата.

Социологическият анализ на доктрината на вярванията извежда всички специфични за Ню Ейдж религията черти, обобщени от Олав Хамер (цит. в Granholm, 2008). Погледът е към целия космос като взаимосвързано цяло, а всичко съществуващо е проникнато от божествена сила/ енергия, а земята се разглежда като живо същество, с което човечеството злоупотребява. Вярва се, че хората управляват погрешно съществуването си, но сегашното състояние е възможно да се поправи, когато хората сами започнат да създават своите житейски обстоятелства, като всеки има уникална роля в битието. Вярва се в кармата и прераждането, както и че източните и традиционните природни религии съдържат универсална древна мъдрост. Предопределено е, че човечеството е на прага на духовна и обществена промяна, а науката е само един от пътищата за нея. Все пак следва да се отбележи, че в българската среда не може да се говори за Ню Ейдж религия, а по-скоро за Ню Ейдж духовност, защото вярванията могат да бъдат определени като иманентни повече, отколкото като трансцедентни. Това най-вероятно произтича от народната религиозност, от живите/ силни езически традиции, макар и християнизирани. Тази виталност доказва т. нар. от Хамер „когнитивна оптималност“ на Ню Ейдж. В този смисъл „новата

духовност“ реинтегрира локалното и глобалното, както и религиозното и секуларното, защото абсорбира елементи едновременно от традиционната религия, от народната религия, от чуждите религии и секуларно знание, като ги разтваря в себе си (вж. Horie, 2014).

Интересен за анализ елемент от българските вярвания е мистицизмът. Роберт Пташек (Ptaszek, 2020) обобщава, че лидерите на Ню Ейдж използват термините „религия“ и „мистицизъм“ взаимозаменяемо, което не се среща в българските вярвания. Думата „религия“ не се използва, настоява се за „вяра“, което произтича от Дъновото „не ви давам религия, а учение за живота“. Допълнителен аспект дава Мерилин Фъргюсън, според която Ню Ейдж духовността се различава от християнската духовност, която се проявява най-видимо в аскетизма и мистицизма. В този смисъл социологическият анализ на българската „духовност“ извежда мистицизма не като привнесен, а като вплетен във всички вярвания и практики, защото исторически произтича от тракийските мистериални култове и православната традиция на исихазма.

Важно е да се разгледа как милениарния комплекс, характерен за западния Ню Ейдж, се разкрива в българските вярвания. На първо място е необходимо уточнението, че той също е вплетен в „макроисторически рамки“, защото силната вяра в предопределеното се дължи на силната вяра в законите на астрологията. По тази причина първото вярване (в астрологията) в литературния обзор е описание на идеите на Силва Дончева и Методи Константинов. Също така литературният преглед не показва остро усещане за криза, каквото обобщение на западните автори прави Вутер Ханеграф (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 348-350). Отбелязва се, че човечеството живее в „повратна точка“ в еволюцията на съзнанието, но без драматизиране; за „нужда от промяна“, но не и спешна; за „промяна в съзнанието“, но не и радикална. Емоционално натоварениият изказ, че човечеството е хванато в капана на „произвеждащ разрушение порядък“, който води до „катастрофален провал на човешката раса“, не се разбира в българските автори. Не се споменава за еволюционен скок в психическото развитие на homo sapiens, нито че „изключително ограниченото съзнание има правомощията, дадени някога на боговете“, и затова сега е времето за решителен еволюционен пробив към многоизмерно съзнание. Може да се изведе, че българската визия за „новата епоха“ е умерена, защото е постулирана върху Учението на Дънов за степените на съзнание: колективно, индивидуално, висше колективно и космическо (вж. Калев, 2022, с. 16-18). Предопределено е от българските пророци/ мъдреци какво очаква българският народ според възложената му свише историческа мисия, дадени са правила за

всекидневния живот и се прокламира убеденост в предначертаното. Това, от своя страна, дава сигурност на последователите, което се изразява в една спокойна увереност с резултат – пасивност; следователно, фокусът върху кризата на съвременното общество може да се тълкува по-скоро като призив за по-силна социална ангажираност, за работа „тук и сега“.

Според Ханеграф (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 98-99) милениарният комплекс включва апокалиптицизъм, премилениаризъм и постмилениаризъм. Българските вярвания извеждат смекчен апокалиптицизъм, доказан от липсата за остро усещане на многоизмерна криза на човечеството. Липсва представа за радикална промяна на текущия светски порядък с качествено нов; следователно, бъдещият „нов свят“ е по-скоро иманентен, отколкото трансцендентен. Не се отричат страданията, защото те се разглеждат като изкупление на кармата, не се прокламира мир и благоденствие. Говори се за „идването на Божието царство на земята“, но това е път, който поколенията да следват; липсва очакване за „тук и сега“, а за постепенен процес на „изчистване“ и „разширяване на съзнанието“.

Следващият елемент е премилениаризмът (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 99-100) с внезапното и насилствено идване на Божието царство, в резултат на интервенция от страна на някакъв друг свят. Човешките същества могат да реагират на това събитие само когато то се случи, но сами не могат да направят нищо, за да ускорят процеса. В българските вярвания почти не може да се открие премилениаризъм. По-широкият преглед на уебсайтове и статии, невключени в дисертационния труд, наистина открива премилениарни предупреждения, но популярността им е сравнително слаба.

Третият елемент е постмилениаризът – Божието царство постепенно се установява чрез еволюционен процес (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 99-100). Действията на хората, религиозно мотивирани и контролирани, ускоряват неговия ритъм: милениумът идва след колективното човешко усилие. Анализът на българските вярвания показва, че всички те прокламират постмилениарна визия за промяна на човека и обществото: спокойно, уверено, но предопределено.

Интересен елемент от доктрината на българския Ню Ейдж е месианизмът. Според Ханеграф (вж. Hanegraaff, 1998, pp. 100-101), месианството в Ню Ейдж винаги се отнася до свръхчовешки духовен агент, а не до харизматична личност, облечена с божествени качества от последователите. Литературният обзор обаче показва, че месианизмът в българските Ню Ейдж вярвания се проявява като социален феномен, заради силната почит към българските пророци/ мъдреци. Друга отличителна черта е, че въпреки силното теософско (и по-слабо

антропософско) влияние, в българските вярвания Христос е най-важната библейска фигура, най-важният Учител за настоящата пета културна епоха, дал повелите за съграждането на следващата; той не е „принцип“ или „енергия“. Извън богословските специфики, от социологическа гледна точка, последователите възприемат себе си като християни; не може да се говори за безлична концептуализация, а за традиционно възприятие и християнско светоусещане.

Следователно, прото Ню Ейдж, който пасивно чака Божието царство да дойде под формата на апокалиптичен катаклизъм (с премилениарен характер), трудно се открива в изложената българска доктрина. По тази причина постмилениарната перспектива отвежда анализа към Ню Ейдж sensu stricto или sensu lato. Предопределението, човешката ангажираност „тук и сега“ и еволюционното развитие извеждат доктрината на българския Ню Ейдж да принадлежи на sensu lato исторически тип. Все пак се откриват апокалиптицизъм, месианизъм и теософските влияния, които са характерни за sensu stricto. Литературният преглед не може еднозначно да определи историческия тип на българските послания. Теренното изследване обаче, описано в Четвърта глава, проследява проявленията и извежда статистически значими връзки.

***

Появата на Ню Ейдж в България може да се обясни през няколко модела. Напр. на всекидневно, оперативно, ниво моделът на „религиозния пазар“ обяснява защо православното християнство може да се приеме за „социализирана религия“ (по Старк и Финк). Тя е традиционната за страната, въпреки атеистичния режим в периода 1945-1989 г., а след смяната на политическото управление през 1989 г. се създават условия за „религиозен пазар“ заради плурализма, в каквато обстановка Ню Ейдж духовността се оказва изключително атрактивна и жизнеустойчива, още повече когато надгражда българския исторически опит.

Корените на българската „духовност“ се откриват в края на 19 в., а в съвременен вид – през 80-те години на 20 в. Инициативите на Людмила Живкова, нейните пътувания и източно-философски вярвания са широко известни. В паметта отчетливо остава асамблеята „Знаме на мира“ с девиза си „Единство, творчество, красота“. Със сигурност това се дължи на глобализацията, чиято теория е базова за тълкуване на българския нюейджизъм. Асамблеята е пример за „религизация на политиката“ (по Роланд Робъртсън, цит. в Островская, 2018, с. 205-206), макар и не формулирано в същински религиозни термини заради официално атеистичното управление тогава. Става дума за навлизането

на държавата в частния живот на хората, затова Питър Байер (цит. в Островская, 2018, с. 206-208) говори за „приватизация на религията“.

Допълнително, Ню Ейдж, включително българският, може да се интерпретира като либералната религиозна опция (по Байер, цит. във Frisk, Nynäs, 2012) на глобалното общество. Тя „разтваря дявола“, икуменическа е, толерантна, егалитаристка и демократична. Тя допуска сравними възможности за просветление и спасение в различните религии, следователно по-пълното включване на всички хора в ползите на световната общност. Чрез медиите и образованието, нейните ценности се възпитават в поколенията, затова в България вече съществува напр. „поколението Беглика“. На практика, „консервативната опция“ в България е православието, а „либералната“ е западния нюейджизъм; понастоящем може да се заключи, че съществува много крехък баланс между тях. Благодарение на съжителството на двете опции за някакъв исторически период, се оформя специфичен български нюейджизъм, който се стреми да изгради обща религиозна идентичност, в който „отношенията с Бога са напълно изрядни“ (по Бела).

Също така се наблюдава превръщането му в „публична религия“ (по Казанова, цит. в Островская, 2018, с. 210-218), най-вече чрез принос в дискурсите на гражданското общество посредством дейността на различни „духовни“ групи, която претворява доктрините във видими обществени практики. Възможността в България да се появи и развие Ню Ейдж се дължи на умерения секуларизъм, заради конституционната защита на свободата на вероизповеданието, който се изразява в свобода на религията, свобода на съвестта и морален индивидуализъм. Това е доминиращата оперативна норма, която благоприятства толерирането на различните религии (вж. Magazzini et al., 2022).

Също позитивистка, теорията за рационалния избор в социологията на религията (на Старк и Бейнбридж, цит. в Little, 2023b) обяснява защо във все по-секуларни общества религията продължава да бъде важен фактор за индивидите и обществото. Когато хората „търсят награди и избягват разходи“, основният мотив е оценка на ползите спрямо разходите. Ню Ейдж е религия, която не изисква строги телесни жертви, не изисква ежеседмично посещение на църква, правилата са сравнително прости, а препоръките – пожелателни. Допълнително, рационалният избор зависи от личните знания, разбиране и вярвания, които заради атеистичното наследство предполагат слабо познаване на каноните на православието и лесното приобщаване към нови религиозни движения.

Въпреки това, идеологията почива на аксиомата за културните традиции в секуларизационната теза, основана на екзистенциалната сигурност (вж. Norris, Inglehart, 2011, pp. 13-24). Доктрината произтича

от религиозната традиция на православното християнство, което устойчиво оформя българската култура така, че отличителните й ценности се пренасят в гражданите посредством медиите/ образованието; следователно, българският нюейджър много повече прилича на българският православен, отколкото на западноевропейския/ американския нюейджър.

Погледнати през функционалистката перспектива, Ню Ейдж вярванията са пример за това, което Дюркем описва като „свещено“ (1998, с. 50-54). Тук се включват митовете, догмите, легендите, физическите обекти, ритуалите, формулите и движенията. Но българските Ню Ейдж вярвания (почти) сливат пространствата на свещеното и профанното във физическия универсум, локализирани са „тук и сега“, без да е необходима подготовка и някаква метаморфоза. Именно за да не се слеят двете полета и да се забрави „кода“ (по Бурдийо), периодично последователите биват канени на общи събирания – форуми, фестивали, курсове и др., за препотвърждаване на колективния смисъл и мотиви.

Така се създава общосподелена религиозна рамка (по Дюркем, цит. в Serafimova, 2011, pp. 46-48), която създава колективното съзнание, като споделен набор от ценности, мисли и идеи. Така се поддържа колективната ефервесценция – интензивното и положително чувство на вълнение от активното участие в общностни дейности. В този смисъл Ню Ейдж религията осъществява и трите функции: на социална кохезия чрез създаването на споделено съзнание от участието в ритуали; на поддържане на предсказуеми социални норми и поведение; отговаря на универсалните въпроси за смисъла на живота. Докато нуждите остават неудовлетворени от други институции в съвременните социални системи, религията ще съществува, за да запълни тази празнота.

В същата функционалистка линия Ню Ейдж изглежда като една от подсистемите в обществото (по Парсънз, цит. в Thompson, 2018a), част от културата, която формира ценностен консенсус, както и модел за справяне с проблеми, които нарушават социалния живот, напр. при смърт или житейски несигурности, усещане за неравенство и несправедливост.

Интерпретацията по Вебер (цит. в Даскалов, 2018, с. 258-259) е ключова за разбирането на българския нюейджизъм, като става дума за религиозния светоглед и активната промяна в обществата. Двата метода на спасението – аскезата и мистиката, са свързани с трансцендентността и иманентността, и съответно са валидни за западния и източния светоглед. Аскезата е активното етическо действие за оформяне на света и постигане на спасението, човекът е инструмент за активното премоделиране на социалния свят. Мистиката е постигането на божията милост чрез пасивно съзерцателно състояние за постигане на единение с

Бога, свързана с ниска социална активност и създаване на йерократична организация. От литературния обзор на вярванията еднозначно може да се изведе, че въпреки заявленията за „оставащата в света аскеза“ (заради протестантските влияния в Учението на Дънов), българската менталност остава като „бягаща от света мистика“, много видно през силната почит към българските пророци/ мъдреци. Това се изразява във философските обосновки, високият интелектуален стил и откъснатост от всекидневието на човека. Да, етичните повели за „живота за Цялото“, хигиенните правила (за обличане/ храна/ движение) и практиките за постигане на единение с Бога, се препотвърждават, но всички те са насочени към индивида, не към социума. Формулировката, че индивидуалното просветление ще доведе до колективно, звучи утопично.

Следователно, може да се перифразира скептицизма на Вебер (цит. в Robertson, Chirico, 1985) и да се изведе, че въпреки наличието в българския нюейджизъм на съперничещите си крайности „универсална другост“ и „племенно братство“, все пак положението на индивида остава междинно – между „просто-себе си“ и „просто-член-на-обществото“.

Протестантското влияние се изразява в по-голямата индивидуална свобода и в оспорване на повелите „отгоре-надолу“ на християнската доктрина, макар и да не става дума за отричане на християнството, а за следващ етап по надграждане. „Задължението на протестанта да работи усърдно в своето призвание“ (вж. Little, 2023b) се заимства, но в български контекст все още не се потвърждава достатъчно ясно, че обществата, които имат повече индивидуална свобода, са по-отворени към социални промени.

Концепцията на Вебер за теодицеята (цит. в Little, 2023b) обяснява историческата устойчивост на българския нюейджизъм. Тя продължава да дава смислено обяснение защо Бог позволява страдание, нещастие и несправедливост дори за хора, които следват моралните и духовни практики. Може да се каже, че и трите форми, изведени от Вебер – дуализъм, предопределение и карма, са взаимно преплетени. Силите на светлината (истината и добротата) се борят със силите на тъмнината (лъжата и злото) според богомилите. Етническата карма на народа обяснява страданието като следствие на действия от предишен живот – отстъпване/ предателства спрямо вярата (гоненията на богомилите и атеизма). Все пак, предопределението посочва съдбата, която Бог предварително е определил за индивидите – много видно в силната почит към българските пророци/ мъдреци и историческия месианизъм на българския народ, които предопределят светло бъдеще за народа, което ще изпълни историческата си мисия, възложена преди 5 400 години (днес

вече 5 500 години), да въведе човечеството в „новата епоха“ на мир, братство и справедливост.

Доктрината на българския нюейджизъм има и феминистки прочит, доколкото се забелязва отчетливо по-високия дял последователки. Теми, свързани с ролята на жената в общността се засягат, но става дума за историческата традиция на равноправието между жената и мъжа, наследени от ранноапостолските християнски общини по българските земи, което след това преминава в доктрината на богомилството, надградено впоследствие от Учението на Дънов. Не могат да се изведат теми за „свещената женственост“, противопоставена на мъжкото начало. Все пак от четирите религиозни стратегии на жените в концепцията на Линда Уудхед (цит. в Little, 2023b) могат да се изведат две: стратегията на търсене се отнася за търсене на различни форми на религия, напр. нови духовности, медитация или уика, за да намерят удовлетворение; и консолидиращата стратегия, свързана с това, че жените приемат съществуващото полово разпределение на властта в своята религия, заради сигурността и предсказуемостта на традиционните полови роли; тази стратегия може да бъде отчетена заради факта, че основни фигури/ говорители в повечето „духовни“ групи са мъже.

Представените вярвания представляват теоретичната експресия на българската „духовност“, религиозни „мемове“, които повече от век устойчиво се предават сред „търсещите“ българи. Те дават „единствено реалната картина на света“ (вж. Гирц, 2004, с. 139-140), която обаче не може да бъде разглеждана в „религиозна перспектива“ (по Леви-Брюл), а в „перспективата на здравия смисъл“ (по Малиновски). Става дума за теорията за примитивния прагматизъм, която предполага вярванията да са съвкупност от полезни измислици. Тази съвкупност съставлява езотеричното колективно знание на и за един народ, неговата митология, която се разгръща в четири измерения. Мистицизмът е трансцендентното тайнство, постигнато чрез индивидуалния опит, и предполага разбиране и съзерцание на чудото на Вселената. Космологията дава законите. Социологията обяснява как да се поддържа социалния порядък. Педагогиката научава човека как да живее в хармония с природата – но не като пантеизъм, а като транстеологизъм: Бог е първопричината и завършекът, движещото начало на живота (вж. Камбъл, 2019, с. 59-60).

Според феноменологията на Питър Бъргър (цит. в Little, 2023b) българският нюейджизъм е вторична структура и вид култура; като човешко творение отговоря на нуждата на хората да се справят с проблемите на физическото си оцеляване. Вярванията едновременно оформят стабилна/ обективна социална реалност извън субекта и създават/ интериоризират социалните роли и очаквания вътре в субекта.

Създаването на стабилен и предсказуем свят, т. е. нормативен ред, според Бъргър предоставя „свещен балдахин“ за човека, защото се позовава на Бог като източник на крайна легитимация: подредбата в света е по волята на боговете.

Ърнест Гелнър (Геллнер, 1991, с. 299) обаче смята, че в индустриалното общество високата култура няма нужда от „завесата на религията“ (по Дюркем), защото заради широката екзосоциализация (образованието) обществото може да се поклони само на себе си. Но възпитаваната нова култура на „живот за Цялото“ е много тясно обвързана с религията, защото е обусловена от фигурите на Бог и Христос, при това интерпретирани през природните закони. Следователно, може да се разсъждава за предефиниране на съвременното общество като нов вид аграрно. Това се подкрепя от постулата на Дънов за развитие на съзнанието в посока нисше колективно → индивидуално → висше колективно → космическо. В аграрното общество ученото съсловие е надполитическо, но може да се спекулира, че заради влиянието на протестантството в Учението на Дънов (и по тази причина наречено от Димитър Калев Българска реформация) се наблюдават елементи на абстрактен национализъм. Той има „универсалистки“ характер, който не поставя собствената националност по-значима от другите, и произтича от желанието за съхранение на културната самобитност (вж. Геллнер, 1991, с. 24-25).

В същия смисъл е и дефиницията на Джоирман (цит. в Атанасов, 2011), според която регионът, религията, езикът, обичаите и расата са главните контрибутори на индивидуалната етническа идентичност, т. е. етничността. Двата термина са близки – етничността е положителната манифестация на идентичността – културен и социален белег, докато национализмът е политизираната общностна идентичност. Със сигурност може да се изведе, че прокламираните вярвания относно наследството на богомилите, славянския месианизъм и ролята на българския народ като възвестител на „новата култура“ са положителна манифестация на идентичността, т. е. етничност без политически призиви/ заявки.

3.2.Практики

Литературният преглед на българските автори позволи да се систематизират практиките на българската „духовност“: нравствени инициации, молитви, преживяване на текущия момент, поклонничество, фестивали, екоселища, здравословен начин на живот и Ню Ейдж бизнес.

***

Нравствените инициации или (само)възпитанието, т. е. мотивът за образованието, е структурна нишка във всички вярвания и практики на

българските духовни общности. Тя произтича от вярването, че „новата епоха“ ще настъпи тогава, когато се възпита в повече хора „новата култура“ – на мира, братството и уважението между хората. Нравствените инициации могат да се интерпретират като волево усилие да се излезе от „блажения конформизъм“ на едноизмерната култура, резултат от сливането на високата култура и реалността, ако използваме думите на Херберт Маркузе (цит. в Аткинсън, 2017, с. 184-187). Стремежът е да се постанови „новата култура“, достатъчно различна от реалността, така че трансцендентната човешка душа да има цел, заради която да се стреми да преодолява трудностите на профанния живот. Не става дума за революция, а за тих бунт срещу негативните последици на модерността.

(Само)възпитанието може да се тълкува и като „обръщане към живота“ (по Линда Уудхед, цит. във Frisk, Nynäs, 2012). Двата му полюса: един личен, живеещ собствения си живот в цялата му пълнота („себе си“, „да правя нещата по свой собствен начин“) и един космически, обърнат към жизнената сила, на която Аз-ът е само един аспект. Но в българските послания става дума за по-широкия смисъл на развитие в-този-живот, при това без да се очаква отказ от външните обективни роли, за да се даде превес на собствените субективни преживявания.

Както Пол Хийлас твърди, *„най-общо цялата Нова Епоха е „образователна“ за хората, които желаят да научат какви са в действителност“* (Heelas, 1996, pp. 77-80). Макар и да са изградени български училища/ детски градини, които работят по Валдорфската система, все пак повечето образователни инициативи се провеждат като контракултурни, но в рамките на мейнстрийма, напр. изключително популярния Монтесори метод в работилниците за деца, школите за детско/ личностно развитие и прочие.

***

Следва молитвата, която създава мощно енергийно поле, което проектира бъдещето; молитвите създават условията за бъдещия светъл свят, защото *„дори и двама души в името Христово могат да променят света“* (Дончева, 2020, с. 54-55). Те могат да бъдат интерпретирани като наивно утвърдително религиозно общуване (вж. Wach, 1947, p. 35).

Според Гиърц (Гирц, 2004, с. 108) религията е *„(1) система от символи, която способства за (2) възникването у хората на силни, всеобхватни и устойчиви настроения и мотивации, (3) формира представи за общия порядък на битието и (4) придава на тези представи ореол на действителността по такъв начин, че (5) тези настроения и мотивации изглеждат единствено реалните“*. Ако направим парафраза и заменим религия с молитва, тогава: молитвата е поредица от символи, която създава силни и устойчиви мотивации за трансформация на битието

така, че то да изглежда единственото реално. Макар и това „единствено реално битие“ на молитвата да бъде тълкувано двойствено – като примитивно мистични причудливи идеи или като примитивно прагматични полезни измислици, резултатът все пак е промяна на реалността.

Подреждането на живота по разбираем начин чрез редуване на сакралното и профанното (вж. Бела, 1995, с. 418-425) му придава качествен смисъл. В този смисъл молитвата се намесва във всекидневния живот в началото на храненето, в края на деня, в общото богослужение. Тя напомня, че утилитарните цели не са всичко в живота; че смислен живот е този, в който първо се мисли за Бога и ближния; а мълчанието е начин да се прекъсне непрекъснатия поток от възприятия и да се отворят сърцата за целостта на съществуването.

***

Преживяване на текущия момент включва методи за духовно развитие, които целят „разцъфтяването на човешката душа“ (по Дънов) чрез молитви, формули, беседи, изучаване на Библията, концентрация, медитация, развиване на творческите способности, укрепване на връзката между тялото и душата чрез движения/ хранене/ влияние на буквите/ думите/ числата и хармонизиране с природата. Има практически съвети за ежедневния живот – вегетарианство, дишане, мисли, сън, облекло, лечение – здравословен и природосъобразен начин на живот, който включва методи за хранене, тишина, лечение, паневритмия, лечение с цветове. Изучаването на окултните науки увеличават познанието за човека – астрология, физиогномика, френология, хиромантия и графология. Систематизацията е по Светослава Тончева (2015, с. 128-133), но практически аналогични са тези на Константин Златев и Димитър Калев. Преживяването на емергентността, на текущия момент, представлява религиозен опит, който може да се тълкува като предразположение към самотрансцендентност. Тя се изразява в самозабрава („потапяне“ в различни практически задачи), отвъдличностна идентификация (духовен съюз с космоса и способността да се заличат границите между собствената личност и другите) и мистицизъм (възприятие за неща без рационално обяснение), интерпретирано по Робърт Клонинджър (цит. в Little, 2023b).

***

Ню Ейдж поклонничеството в България е свързано с места, за които се счита, че притежават „енергия“. Примери за сакрализирани природни обекти са: Родопите, крайбрежната зона на с. Камен бряг, Седемте рилски езера, „Светилището със 150 слънца“ в Палеокастро, Бегликташ, Харман кая, Белинташ, Перперикон, Мадара, м. Рупите, с.

Златолист, Кръстова гора. Ню Ейдж поклонничеството, било то индивидуално или във вид на „езотерични екскурзии“, организирани от туристически агенти, Евгения Троева (Troeva, 2016) тълкува като израз на постмодерната религиозност, която се проявява в представите за „енергийни места“, духовно усъвършенстване, екология, здравословен начин на живот, източни учения и модерно езичество.

***

Фестивалите са израз на колективното усилие за солидарност в духовната общност, която споделя общи ценности. Интересно е да се отбележи, че в България се организират в последните години много форуми/ фестивали, което показва еднозначно, че хората изпитват необходимост от колективния ритуал, от колективната инициация и преживяване на колективната ефервесцентност (по Дюркем) или на емергентността (по Калев). Допълнително, фестивалите представляват съборното пространство на храма, в което хората осъществяват реалната жива телесна връзка помежду си. Така създават колективен егрегор (групово биополе), който поражда мисъл-форми, които се отправят като послания към Вселената. Проучванията относно темата на дисертационния труд изведе три фестивала, които сюблимират посланията на българската Ню Ейдж духовност в хибридните ѝ проявления – традиция-модерност, индивидуално-колективно, работа-творчество и езичество-християнство.

Разгледани са фестивалите „Здравей, Здраве!“, „Беглика фест“ и „Българският дух през вековете“ (анализиран в Четвърта глава). Прави впечатление, че в програмите им е силно застъпена частта с работилниците – ръчната изработка на съдове, плетива, печива и др. Което подкрепя думите на Йоахим Вах (Wach, 1947, pp. 44-45) и Бронислав Малиновски (цит. във Wach, 1947, p. 41) за много силното интегриращо влияние на творчеството. Простите церемонии и ритуали във вид на творене с ръцете или пеене служат за интегриране на групата; и „никакво богословско учение“ не би могло да постигне ефекта на един сравнително прост ритуал, създавайки у отделния участник усещане за реалността на неговата религиозна вяра.

Фестивалите са пример за специален култов повод, организиран от групата (вж. Wach, 1947, p. 43). Самата форма на групата може да бъде преходна, както е за „Беглика фест“ и „Здравей, Здраве!“ (засега), но може да бъде и постоянна, както е „Българският дух през вековете“, заради наличието на култов център (онлайн платформата „Портал 12“).

***

Велко Христов (2018) определя екоселищата като път към следващото еволюционно ниво, защото през 21 в. все повече хора в

България се опитват да изградят живота си извън градската среда. Тяхното желание е да създадат нов устойчив модел на съжителство, основан на разбирателство, с живот по-близо до природата, с искрени взаимоотношения, с възможност за развитие на творческите заложби и самостоятелното произвеждане на храната. Има и последователи на духовни учения с пророчества, че този начин на живот е препоръчителен за човека, за да премине към следващото еволюционно ниво. Примери са: екоселище „Радост“ (с. Горско Косово, Велико Търново); с. Желен (София); екоселище „Богика“ (с. Борика), като собственият преглед установи, че само едно функционира понастоящем. Проучването показва, че в последните години тази ниша е запълнена комерсиално чрез построяването на „екоселища“ с единствена цел (луксозен) селски туризъм, като на този комерсиален фон екоселище „Азарея“ (с. Горно Трапе, общ. Троян, обл. Ловеч) изглежда изключение.

***

Правилата и препоръките за здравословния начин на живот са практики, които произтичат от основното вярване, че здравият дух е в здраво тяло; те не са самоцел, а пътеки за разширяване на съзнанието, за свързване с невидимия свят и в крайна сметка за „служба на Цялото“ като път за утвърждаване на Бога. Прави впечатление също, че препоръките не са задължителни и безусловни, очаква се човек според възможностите си да ги следва.

Според Анелия Манова (2022) телесността е изключително устойчиво понятие в Ню Ейдж, заради представата, че духовното израстване е възможно единствено благодарение на телесността. Затова то е обект на множество ритуализации/ практики/ методики за закаляване. Голяма част от привържениците осъществяват своя „вход“ в тази култура именно в опит да се самоизлекуват или да осъществят превенция. Тя наблюдава повтаряща се бинарна позиция здравословен проблем-добро здраве в своите теренни проучвания, която обяснява по-скоро с наличието на вътрешен конфликт, отколкото със съществуването на реална болест.

Прибягването до врачки, баячки и знахари за запазване на здравето Иван Хаджийски (2002, с. 46-47) определя като лековерие, суеверие и невежество. Но използването на народните медицина/ митология/ изкуство служат за фабулизиране на една сама по себе си непозната действителност, съставена от процедури и представи, чийто изразител е магьосникът (по Клод Леви-Строс, 2015, с. 218-220). Той дава една подредена магическа система, която е за предпочитане пред липсата на каквато и да е система, т. е. от безпорядъка. Той носи познанието, противопоставено на свръхестествения свят; все пак никой не става велик магьосник, защото лекува болните; всъщност той лекува болните, защото

вече е станал велик магьосник, вследствие на колективния консенсус. С други думи, съгласието на групата определя коя система от методи и вярвания е валидната.

В съвременна интерпретация могат да се приведат думите на Ангел Цветков (2017, с. 83-85), че заради размиване на границите религиозно-светско, се оформя едно ново поле на борби за символна манипулация на поведението в частния живот и за насочване на възгледите за света, оздравяването, лечението на тялото и душата. Ако преди се е обръщало внимание на лечение на душата, днес това минава през лечение на тялото. Преди на духовника е била поверена душата, а тялото е било предоставено на лечителя/ магьосника; днес се наблюдава предефиниране на понятието тяло-душа – да се говори за тялото е начин да се стигне до душата.

***

Връзката религия-бизнес е изключително интересна. Единственият социологически анализ, направен досега, е този на Марио Маринов. „Случаят АкваСорс“ (Маринов, 2011, с. 63-70) е пример за квази религиозна корпорация със специфика на вярванията, основавани на Ню Ейдж, но определено невидима за всекидневното съзнание.

В същия смисъл първоначалното общо впечатление по време на разработката на дисертационния труд е големият брой интернет сайтове за самоусъвършенстване, астрология, здраве и прочие. Повечето са добре структурирани и подредени; забелязва се голямото разнообразие от рубрики, източници, интервюта и събития. Някои от тях могат да бъдат определени като „нисък“ Ню Ейдж или „бляскав“ според Дейвид Спенглър. Насочени са към широк кръг от хора, от видеата се забелязва, че участниците в семинарите/ обученията са предимно жени. Рубриките в по-голямата си част са свързани с масовата/ всекидневната психология и категорично насочени към подчертаване на индивидуализма, хармонизиране на собствената личност, лично изцеление, предефиниране на границите на личността, т. е. типичните проявления на американския Ню Ейдж sensu lato от времето на Мерилин Фъргюсън. Все пак има някои интернет платформи, които са добри примери за „висок“ Ню Ейдж, като „Портал 12“, „Виделина“, „Истина.БГ“, „Списание 8“ и „Новото познание“, където се дискутират теми като колективна идентичност, традиция и възпитание; най-общо – за историческия пренос и вплитането на старото знание понастоящем. Тези теми, от „високия“ Ню Ейдж, повдигат въпроси как съвременните хора могат да останат вписани в социалните си роли, но въпреки това да успеят да осмислят живота си не в рамките на профанното, а в трансценденцията на сакралното.

Духовността днес не предполага отшелничеството на исихазма, защото образоваността дава достъп до огромно количество литература.

Някои от представените практики (фестивалите, екоселищата, комерсиалните групи) са примери в спектъра контракултурен-ориентиран към просперитета Ню Ейдж (вж. Heelas, 1996, pp. 87-92), който отхвърля много видове труд. Трудът, съответно работата, трябва да бъде полезен за човека, да осигури разумен стандарт на живот, както и да бъде полезен за природата и да допринася за постигането на по-добър свят. Следователно, много нюейджъри работят като лечители, терапевти, художници, музиканти, четат руни, учители, лесовъди, зеленчукопроизводители, съветници, занаятчии, т. е. всичко, което улеснява себеизследването, култивирането и изразяването. Става дума за преминаване от състояние „да бъдеш резултат“ (функциониране на егото) към „да бъдеш причина“ (функциониране на Аза). Работната етика е свързана с вътрешна мъдрост, автентично творчество, лична отговорност, спонтанна енергия, любов и т. н. Използват се хуманистични терапии, за да се преодолеят непродуктивните лични бариери, да се отключи потенциала, работното място се хуманизира и се разрушават йерархичните/ бюрократичните структури.

Във всички практики се открива описаната от Анелия Манова (2020) примерна „верига“, която включва: православие, практикуване на йога, суровоядски хранителен режим, съчетан с източни практики на медитация, психологически похвати от модерната психология за облекчаване на стреса, съвети на нумеролози/ астролози и т. н. Тя има за задача да помогне на хората за справянето с общата несигурност, да изградят визия за бъдещето си и да построят житейската си траектория.

***

В обобщение, следва критично да се отбележи, че обзора на практиките може да се интерпретира през идеята на Вебер (цит. в Даскалов, 2018, с. 246-247) за приспособяването на религията към потребностите на масите. Всяка религиозност деградира към „по-нисш“ тип: етическата религия към ритуализъм, ритуализмът – към чиста магия. В този смисъл „разомагьосване“ на света не се наблюдава, точно обратното: все по-силно прокламирана връзка с природата и святост на човешкия живот, като в българската „духовна“ литература се говори за човешката душа. Все пак е добре да се последва препоръката на Йоахим Вах (Wach, 1947, p. 44) да се има предвид двусмислието при тълкуването на религиозните форми и цялостните културни изрази. Доктрините могат да се защитят чрез ясни дефиниции, които кристализират и изясняват смисъла, но култовите действия са податливи на множество тълкувания и често могат да послужат за различни цели, умишлено или случайно.

Логичната и добре изградена доктрина на българската „духовност“ се манифестира в практиките. На първи план те изглеждат много подобни на западния Ню Ейдж, но интерпретация може да се направи по линията индивидуализъм-колективизъм. Докато в западния Ню Ейдж се изтъква личностното, то в българския на преден план изпъква колективното. Това се дължи на вярването, че еволюционното развитие на човечеството протича в посока нисше колективно → индивидуално → висше колективно съзнание, като последното е израз на т. нар. „цяло“ – всеки човек е личност, но вписан в различни колективи, където разгръща творческите си заложби. Друга особеност на българските вярвания е възпитанието – вплетено като нишка във всички практики. Може да се каже дори, че всички практики са насочени към (само)възпитание на духа, т. е. изграждане на добродетели, а грижата за тялото представлява всъщност грижа за духа.

Анализът на българската „духовност“ потвърждава заключението на Линда Удхед и Пол Хийлас (Heelas, Woodhead, 2005, pp. 68-69) за духовна революция в културата, която се изразява в преход от институционална религия към субективна духовност. Любопитно е, че в доктрината на вярванията не се улавя тази специфика, но практиките са изпълнени с „одухотворяване“ в образованието, здравеопазването, трудовия колектив и във всички останали сфери на съвременното общество. Ако вярванията постулират самодисциплина и всекидневен аскетизъм, то „културата на благополучието“, т. е. обещание хората да се „чувстват по-добре“, вече е част от потребителската култура и изпълва услугите с пряк контакт: фитнес зали, здравни/ козметични/ развлекателни/ спа/ масажни центрове, курсове, семинари, програми за личностно развитие, ритрийти, търговски обекти в луксозни хотели и т. н.

3.3.Визия за промяната в обществото

Прегледът на литературата относно визията на българския Ню Ейдж относно социалната промяна показва, че проучената литература се основава на Учението на Дънов. Изключение е визията за холистично общество на Александър Миланов, която в много силна степен наподобява визията на Марк Сатин, разгледана във Втора глава на дисертационния труд. В нея авторът разглежда практически всички аспекти на функциониране на едно холистично общество, като основни думи са „доброволно“, „осъзнато“, „равнопоставено“, „служба на цялото“ и др., а понятието за Бог се среща в един абзац. За разлика от тази визия, останалите са базирани на философската доктрина на Дънов, предадена от негови ученици. Проучването извежда, че социална визия за

българското общество, базирана на идеята за синархия, имат Иван Толев, ученик на Дънов, писал през 20-те години на 20 в., и Димитър Калев, съвременен изследовател на Дънов. Тяхната визия е разгледана в детайли – устройство на държавната система, разпределение на функциите и прочие. Любомир Лулчев, като царски съветник и ученик на Дънов, успява да въведе по времето си някои държавни реформи според Учението. Методи Константинов, също ученик, Константин Златев и Силва Дончева, които са съвременни последователи, представят визията си в по-широките рамки на човечеството. Базирани на философията на Дънов и на астрологичните закони, техните визии не са конкретно свързани с обществения строй, макар и да са критични спрямо комунизма и капитализма.

След преглед на беседите на Дънов по ключови думи, публикувани в раздела „Беседи БГ“ на сайта на платформата „Портал 12“, са изведени цитати, които имат отношение към моделите на политическо управление. Обособени са и хронологично подредени (в Приложение 6), защото, струва ми се, в научните изследвания липсва достатъчна яснота относно възгледите му и проповядваните послания. А както беше отбелязано от Димитър Калев, наблюдава се митологичност в неговата фигура, която в началото на 21 в. изисква исторически анализ. Допълнително се установява приемственост в Учението му, което означава, че възгледите на Дънов относно социалното устройство отпреди век могат да бъдат достоверна отправна точка за структуриране и анализ на възгледите не само на последователите му, но и на „духовните“ хора понастоящем.

Българският нюейджизъм се корени в края на 19 в. и началото на 20 в., когато обществениият строй е бил капиталистически, но с доминиращ дял селско население, носещо ценностите на селската задруга. Следователно, реакцията е срещу модернизацията, която разрушава старите порядки и най-вече свещената космогония, силната връзка на човека с природата. Както Владимир Дулов (2004, с. 33) посочва, разгръщането на социалните структури и комуникациите отварят пропаст между ценностите и оперативните задачи. По този начин редукцията на теоцентризма до социоцентризъм, което обхваща съзнанието/ поведението на хората, дискредитира религиозното и ерозира поддържащите социалната структура ценности.

Старият обществен строй наподобява описаната от Огюст Конт трета, позитивна, фаза в развитието на обществото. В нея обясненията се освобождават от религията/ метафизиката и стават изцяло научни, т. е. подчинени на законите, които управляват природата и социалния свят, а обществото се управлява от експерти. Но само холистичното общество

наподобява „религията на хуманизма“ на Конт, изразена през колективизма и хуманността. Останалите визии, включително четиричленната организация (като форма на синархията), все още поставят Бог начело, макар и да разсъждават за промяната в обществото по пътя на науката, вкл. астрологията.

Старият обществен строй се характеризира с „култура на отделянето“ (вж. Бела, 1995, с. 418-425), свързана с чувство за безизходица и разпокъсаност; отнесено както за високата култура, така и за популярната, включително науката/ образованието. За да не се разпадне обществото обаче, съществуват традициите, т. нар. „общности на паметта“. Българските „духовни“ групи изпълняват такава функция – да представят света във вид морално и интелектуално разбираем, да придадат качествен смисъл на живота, времето, пространството и историческите събития посредством редуването на сакралното и профанното. Те показват, че смислен живот е този, в който първо се мисли за Бога и ближния.

Неслучайно, основен елемент в доктрината е вярването, че животът протича по природни закони, сиреч божествени, а хората са частици от тази иманентност, пълнокръвни участници в божественият план. Статиите на Иван Толев в сп. „Всемирна летопис“ еднозначно показват, че още преди един век социализмът/ комунизмът са разглеждани достатъчно критично, като още тогава откриват двата съществени недостатъка и на двете идеологии – насилието и атеизма. Неоспоримото и исторически устойчива аксиома е, че промяната в обществения строй трябва да бъде еволюционна според новозаветните канони по пътя: нисше колективно → индивидуално → висше колективно → космическо съзнание. Терминът „бял комунизъм“, който се използва (вж. Всемирна летопис, януари 1921), е изключително подходящ; все пак „Христовият комунизъм“ изглежда като интересна богословска концепция, но социологически погледнато – като утопия, неприложима или слабо популярна в съвременната социална констелация. Доказателство за това са изключително малкият брой екоселища/ комуни в България, повечето от които са туристически обекти, макар и опаковани в сакрални термини (включително малкият брой комуни в САЩ, изброени от Марк Сатин).

В българската литература също така не се открива връзка между доктрината и десните/ крайно- движения, каквито изследвания са правени в Западна Европа, САЩ и Австралия от началото на 21 в. Ню Ейдж идеологията лесно се поддава на конспирация (вж. Peters, 2022), превръщайки много от положителните си идеи в антинаучни, антидържавни, антиполитически и антихристиянски. Говори се белия

супремасизъм, какъвто в българското общество липсва; вярата в настоящата 5-та раса (бялата) не произтича от расово превъзходство, а от историческото развитие, предопределено от Бог. Както и убедеността, че бъдещата 6-та раса (славянската) ще включва хора с различен цвят на кожата, но обединени в моралните си принципи – жертвоготовност, мир, справедливост, братство, славене на Бога.

Българският нюейджизъм не се опитва да разруши стария строй, а да го трансформира, като препоръката към последователите е да се адаптират и според силите си да се борят за внасяне на „светлина“ в света около тях, т. е. „повдигане на съзнанието“ на околните по пътя на просвещение. Терминологията е по-скоро богословска, философска или астрологична. Лошите страни и изкривявания на текущия обществен строй – капитализма, са посочени; принципите на бъдещия по-справедлив строй също; липсва визия как да се постигне. Практическите стъпки, които Марк Сатин (вж. Satin, 2015, location 2427-2564) дава за преодоляване на монолитичните институции и изграждане на биолитични, напр. участие в комуни, напускане на работа, присъединяване към различни организации, включително политически партии, електорална активност и др., не се посочват. Включително не се коментират никакви политически предложения (вж. Satin, 2015, location 3254-3319), напр. таван на финансирането на политическите партии, намаляване на финансирането на военната индустрия и прочие.

Анализът извежда, че без да се формулира експлицитно, българският нюейджизъм доказва т. нар. „трети път/ начин“, който не е нито ляв, нито десен. Сегашните леви и десни политики са проявления на старата култура, както Мерилин Фъргюсън (без дата, с. 38-39) казва, затова борбата за социални ценности представлява ново „измерение“, при това в динамичното настояще.

Формулата: промени себе си и ще промениш обществото, звучи като вербална магия. Което отвежда до твърдението не само на Робърт Бела, но и на Мирча Елиаде, че човешкото мислене не се е променило от хилядолетия назад във времето; когато човек се чувства част от Космоса, но безсилен да управлява стихиите, той използва магия. Вербална или имитативна, магията е средството за умилостивяване на боговете; тя обаче работи, когато има социален консенсус, както смята Клод Леви-Строс. Колкото повече се увеличават последователите на българския нюейджизъм, толкова повече магичната формула ще се произнася. Лозунгът създава колективен егрегор, който да възпроизведе социалната реалност – въобразена, но желана. Както Мерилин Фъргюсън (без дата, с. 94-100) смята, новата парадигма действа не само в собствения живот, но помага и на другите, защото *„щом съзнанието може да лекува и*

трансформира, защо тогава да не се обединят съзнанията на хората, за да лекуват и трансформират обществото“.

Основна разлика със западния нюейджизъм е, че той прокламира индивидуална промяна, която да доведе до колективна. Същото прокламира и българския нюейджизъм, но в сегашния исторически етап на развитието си, очакването е, че еволюционната вълна ще тръгне отгоре-надолу, т. е. предопределеното от Бог (включително по пътя на астрологията), а хората с отворени съзнания ще „видят“ промените и ще работят още по-усърдно за общата промяна. Все пак следва критично да се отбележи, че една голяма част от посланията на Дънов понастоящем не се прокламират. Напр. думите *„не трябва да се чака да дойде подобрението на обществения строй, всеки сам трябва да разрешава задачите си, независимо от обстоятелствата, иначе ще минат хиляди години“* („Съчетание, приложение, изпълнение“, Съборни беседи, Рилски беседи, 7-те езера, 03 август 1931 г.), както и много други в същия смисъл, еднозначно призовава за социална активност и отговорност „тук и сега“. Послание, което само по изключение се чува днес.

Необходимо е обаче уточнението, че историческото развитие на българския нюейджизъм следва този на западния и Вутер Ханеграф (вж. Hanegraaff, 1998, p. 350) отбелязва преминаването с течение на времето от интервенционистка визия за социалната промяна (пасивно очакване) към ангажираност на последователите (активна работа „тук и сега“). Следователно, може да се предположи, че в следващите години българските „духовни“ общности, ако активизират практиките си, ще оформят и една по-различна доктрина – по-действена и социално ангажираща, подобно на визиите на Иван Толев или Методи Константинов отпреди близо век.

Като главен извод може да се направи, че визиите на всички цитирани автори са умерени. Не се откриват нито радикални послания за очакване на новата епоха на мир, благоденствие и щастие, нито „патос на промяната“. Българската визия е умерена и тиха, призовава за труд и работа, целенасочена и постоянна, които ще се култивират. Следователно ще създадат новата култура на мир, братство и любов между хората.

Работата по „създаването на света“, смята Пиер Бурдийо (2007, с. 289-293), се състои в трансформиране на възгледа за разделенията в света, т. е. за групите и техните отношения. Става дума за натрупване на символен капитал, който дава авторитета за налагане на легитимния смисъл на социалния свят – за сегашното му състояние и бъдещата посока. Всъщност това е политика, целяща да задържи или обърне реда на нещата, като трансформира или запази текущите категории.

Следователно, може да се каже, че натрупаният символен капитал на българската Ню Ейдж идеология се обективизира чрез вплитане на основните идеи и вярвания в част от популярната култура, за да предизвика колективна мобилизация. Така символният капитал да се трансформира в културен, в резултат на което да се променят културните парадигми в обществото, което да преобърне установения символен ред – етоса. А това според Бурдийо е работа в политическото поле.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: СОЦИАЛНАТА ЕКСПРЕСИЯ НА БЪЛГАРСКАТА НЮ ЕЙДЖ ДУХОВНОСТ

4.1.Ню Ейдж нагласи сред българските граждани

Специфични изследвания на алтернативната духовност в България почти липсват. Въпреки това се откриват въпроси, свързани с някои Ню Ейдж вярвания, публикувани в Atlas of European Values, като последните данни за България показват, че към 2017 г. 28% от българите вярват в прераждането, като стойностите през четирите вълни на изследване са сравнително близки – предимно жени, религиозни, млади, с високо образование, високи доходи и без партньор. Относно вярата в личен Бог се забелязва увеличение в стойностите през отделните вълни на изследване, като за 2017 г. е почти 42%: почти поравно сред мъжете и жените, религиозните, и сред трите възрастови групи, и сред трите групи по доходи, предимно сред семейните, с ниско образование. По отношение на вярата в някакъв вид дух/ животворна сила 41% от българите отговарят положително през 2017 г., което е намаление след пика през 2008 г. (46,5%) – сред жени, нерелигиозни, сред трите възрастови групи, със средно/ високо образование, с високи доходи и сред разведените/ вдовците.

Междувременно, през октомври 2025 г. изследователски център „Тренд“ (2025) публикува свое представително проучване „Нагласи по отношение на свръхестествени явления и конспиративни теории“. Данните са впечатляващи: 31% от респондентите вярват в прераждането, 65% вярват в кармата. 38% са посещавали гледачка/ ясновидка, 14% – астролог, 11% – екстрасенс и 9% – нумеролог. 58% от респондентите вярват, че има хора със свръхестествени способности, 56% вярват в съществуването на проклятия/ урочасвания, 44% вярват в знаци/ предзнаменования, които предсказват бъдещето. Че астрологията/ зодиите определят характера/ съдбата на човека вярват 37% от респондентите и че съществуват тайни общества, които управляват света (напр. масони, илюминати и др.) вярват 47%.

Данните са много любопитни и подкрепят получените резултати от собственото изследване. Все пак откриването на повече статистически данни за алтернативната духовност, които да послужат за основа на социологически анализ, се оказва изключително трудно. По тази причина в изследването може да се подходи от друга страна – така както Линда Уудхед и Пол Хийлас описват в книгата си „The Spiritual Revolution“ (2005). Те изследват дейностите в холистичното поле (неконвенционална медицина, йога практики, ароматерапия, масажи и т. н.) чрез официални регистри; определят броя посетители на тези практики веднъж седмично и чрез сравнение с броя посещаващи традиционни църкви веднъж седмично правят изводи за наличието или не на „духовна революция“ или „духовна миниреволюция“, както и определят своеобразни „горещи“ и „студени“ холистични точки във Великобритания през 80-те години на 20 в.

В България обаче неконвенционалната медицина законодателно е регулирана в Наредба 7 на Министерство на здравеопазването от 2005 г. За анализа са взети данните, налични в регистрите на областните РЗИ към месец май 2025 г., които са непълни и някои дори не актуални. Би могло да се заключи, че става дума за дейност на общопрактикуващи лекари, които предписват и хомеопатия на пациентите си, т. е. за средство/метод от полето на „алтернативното“, взето като инструмент за боравене в „конвенционалното“, и по-скоро не може да се говори за дейности в холистичното поле.

Изследването продължава с други холистични дейности – масаж, ароматерапия и т. н., заявени в регистрите на обектите с обществено предназначение, налични също в областните РЗИ. Оттам се вижда, че дейностите в холистичното поле са разпределени в различни видове обекти и систематизацията се оказва изключително трудна, защото следва да се прегледат хиляди обекти във всяка териториална област, включително заради това, че регистрацията на дейността се оказва по собствено предпочитание. Така се получава, че в Плевен функционира 1 йога студио и 1 уелнес център; във Велико Търново – 3 йога студиа, 1 уелнес център и 1 холистичен център; в София-град – 80 йога студиа, 9 уелнес центъра, 1 холистичен център и 4 кабинета за нетрадиционна медицина. Тези данни противоречат на данните, получени по неофициален път или чрез наблюдение на терен.

Дотук данните не са еднозначни относно практикуващите в холистичното поле. Следва опит за откриване на връзка с йога студиата в България. Предполагаемо, те съществуват и функционират, защото има достатъчно много хора, които ги посещават, следователно са финансово оправдани. Така или иначе, трудно може да се направи оценка какъв дял

от посетителите отиват на различните йога практики по здравословни причини или по духовни, но все пак може да се обобщи, че вероятно се чувстват „добре“ в холистичната среда. Систематизирана информация за йога студиата в страната се открива, но не в държавен регистър, а в един уебсайт – „Йога Портал България“. Според саморегистрираните се към 30 декември 2025 г. в страната функционират 8 ритрийт центъра и 121 йога студиа.

В публикувания от Националния статистически институт (2022) доклад „Етнокултурни характеристики на населението към 7 септември 2021 година“ прави впечатление, че йога студиа в областите с по-значими проценти мюсюлмани няма; логично следва да се търси корелация с християните и агностиците. Терминът „агностици“ не е използван в доклада, но в тази група могат да се причислят хората, определили себе си с „друго“ вероизповедание или „не могат да определят“ своето вероизповедание.

Установяването по емпиричен път на практикуващите поне веднъж седмично йога също се оказа трудна задача, още повече когато не може да се установи достоверно какъв е реалният брой йога студиа в страната. Все пак може с голяма степен на сигурност да се изведе, че българи с Ню Ейдж нагласи не следва да бъдат търсени само в кабинетите по неконвенционална медицина, както е сигурно, че йога студиата се посещават както от хора с потребност от „духовно просветление“, така и от „просто практикуващи“ гимнастика за разтягане заради здравословни неразположения. Второ, регресионният анализ изведе информация, която би могла да бъде изключително полезна: откриването на българите с Ню Ейдж нагласи сред християните, както и определяне на възможните „горещи“ и „студени“ точки в страната.

Направените изчисления извеждат корелация 0,95, което показва много силна позитивна връзка между броя йога студиа и броя християни по области в страната. Установената линейна зависимост изглежда по следния начин: $y = 0{,}00006x - 4{,}7$.

По същия начин може да се провери хипотезата за връзка между броя йога студия и броя определили своето вероизповедание като „друго“/ „не могат да определят“ по области в страната; корелацията е 0,94, което също показва много силна положителна връзка. Установената линейна зависимост изглежда по следния начин: $y = 0{,}001x - 5{,}2$.

Направените по-нататък изчисления дават минималния праг християни, за да съществува поне едно йога студио в областта. Така се получава, че големите градове – София, Пловдив, Варна и Бургас, са логични като центрове с най-голям брой йога студиа, а „горещи точки“ на алтернативна духовност могат да се опишат малките градчета, в които

малкият брой християни/ агностици имат нужда от свое холистично място, напр. Костинброд, Дупница, Горна Оряховица и др. „Студени точки“, където въпреки големия брой християни/ агностици няма йога студиа или са малко според изчислената линейна зависимост, са: Благоевград, Добрич, Хасково, Русе и Стара Загора. За останалите областни градове християнското население не достига минималният според формулата праг – Разград, Силистра, Кърджали, Търговище и Монтана.

Разбира се, анализът е направен според данните за цялата страна, за да се намери статистически сигурна отправна точка и зависимост между изследваните стойности. Използването на данни от различни източници и от различни години отнема от достоверността на резултатите, но все пак дава някаква отправна точка за изследване на алтернативната религиозност на българското население. Обяснение за несъответствията може да даде: плътността на населението, концентрацията на християните в градовете, населението в активна трудова възраст, постоянното/ временно местожителство, образователния и професионален статус, както и броя посещаващи религиозни служби поне веднъж седмично. Относно последното данни към момента има единствено от небългарски източници: към 2016 г. веднъж седмично посещават служби 5% от православните в България (Pew Research Center, 2017), което изчислено за православните над 15-годишна възраст според Преброяване 2021 г. на НСИ, представляват 173 901 човека. Следователно, едва когато повече от 173 901 човека правят поне една йога практика седмично, може да се говори за „духовна революция“ в смисъла на Линда Уудхед и Пол Хийлас.

Следващ път за откриване на българите с Ню Ейдж нагласи е социологическото допитване. В онлайн пространството има безброй групи, които за изследователя са много ясно Ню Ейдж ориентирани, но поради голямото недоверие, е изключително трудно да се достигне с анкета до последователите им. Така въпросникът „Религия, политика и социална промяна“ беше достъпен чрез линк в една социална мрежа в периода 21-30 юли 2025 г. Проучването беше непредставително, на принципа на „отзовалите се“ – 64 човека. Отделянето на респондентите с Ню Ейдж нагласи беше направено според характеристиките, които водещият световен изследователски център – „Pew Research Center”, е определил, а именно – вяра в кармата/ прераждането, вяра в астрологията, вяра в екстрасенсите и вяра в наличието на духовна енергия във физически обекти (дървета, скали и др.).

Онлайн въпросникът беше структуриран в 4 части – „Вярвания и практики“ (13 въпроса), „Социални и политически нагласи“ (17 въпроса),

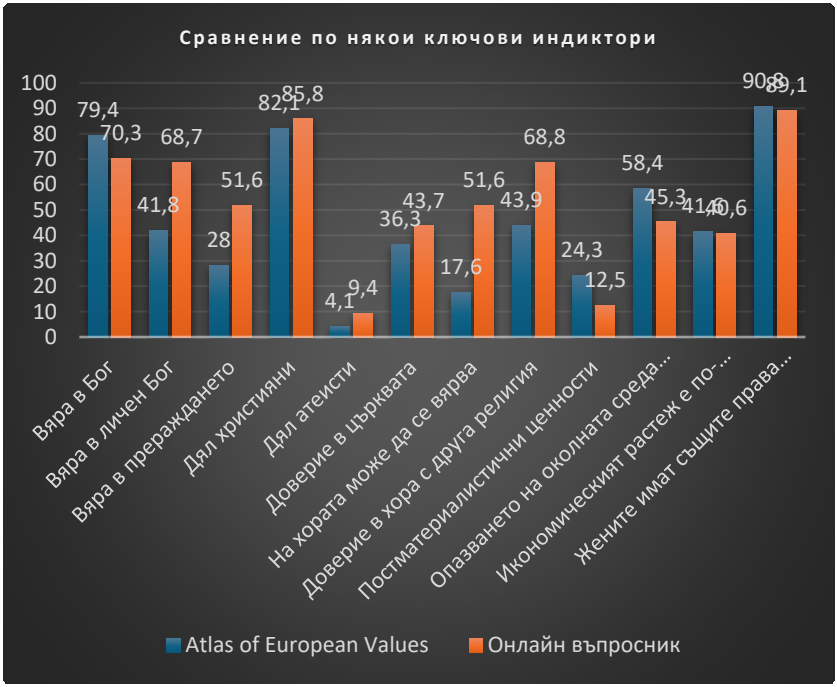
„Идентичност“ (24 въпроса) и „Социо-демографски панел“ (7 въпроса). Съдържателно произтича от хипотезите на дисертационния труд: че в България се наблюдават алтернативно религиозни общности, които вече са осъзнали себе си като единни движения; че техните послания прокламират инклузивна българска етничност във формата на събори, фестивали, форуми и др.; че посланията им изграждат идеология, която може да се опише като гражданска религия. Основната задача на въпросника беше да провери дали има подходяща среда за разпространение на Ню Ейдж и гражданско-религиозни послания, т. е. какви са текущите възгледи на населението, напр. инклузивност на вярата им, толерантност към различията, постматериалистични ценности, солидарност в обществото, национална идентичност и други гражданско-религиозни въпроси.

От общия брой отговори, не са посочени само 0,5%, което показва интерес и желание за сътрудничество от страна на отзовалите се. Въпреки значително по-високият дял на отговорили мъже (70,3%), резултатите могат да се приемат за достоверни, защото не касаят „женските“ сфери – дом, църква и училище (по Пиер Бурдийо), дори напротив – въпросите са от полето на обществения живот. Онлайн въпросникът даде полезна информация за възгледите на отзовалите се българи като цяло и за дела на тези с Ню Ейдж нагласи, и може би най-важното – много добра рамка на тяхната реалност, която да бъде използвана от други изследователи в полето на „новата“ духовност, въпреки непредставителността на анкетата.

Общият преглед спрямо представителното изследване „Atlas of European Values“ (2017), представен на фиг. 1, показва, че делът на християните е със сравнително близки стойности (+3,7% в собствената анкета); че икономическият растеж е по-важен от опазването на околната среда (-1,0%); че жените са равноправни на мъжете (-1,7%); одобрение за евтаназията (+0,8%). Отчита се значително по-висок дял на вярата в личен Бог (+26,9%) и в прераждането (+23,6%), както и двойно по-висок дял атеисти (+5,3%). По-високи са стойностите на доверие в църквата (+7,4%), в хората (+34,0%) и конкретно в хората с друга религия (+24,9%), двойно по-висок дял на заявено участие (включително желание за участие) в законни/ мирни протести (+43,0%), както и одобрение на аборта (+22,9%). По-ниски са стойностите от онлайн въпросника за вярата в Бог (-7,1%), че опазването на околната среда е по-важно от икономическия растеж (-13,1%), одобрение на хомосексуалността (-12,0%), постматериалистичните ценности (-11,8%), както и чувството за национална гордост (-7,0%). Следователно, би могло да се заключи, че осем години по-късно обществото определено е по-релативизирано, с

новопоявили се дискурси във почти всички сфери на социалната реалност.

Фигура 1. Сравнение по някои ключови индикатори (в %)

Двата ключови за дисертационния труд въпроси – „Считате ли, че понастоящем се изгражда нов вид български национализъм?“ и „Какви според Вас са проявленията на новия български национализъм?“, произтичат от теренните наблюдения за силна активизация в полето на алтернативната религиозност/ духовност с послания, насочени към „всички българи“. Думите „българското“, „историческа мисия“ и „завръщане към традициите“, при това Бог само се споменава, без широко да се обсъждат богословски доктрини, насочва мисълта към въпроса дали понастоящем сме свидетели на изграждане на гражданска религия. Затова въпросите са конкретни индикатори, формулирани според описаните от Жан-Жак Русо, Робърт Бела и Майкъл Уолзър характеристики на гражданската религия.

По-малко от 1/3 от отзовалите се на въпросника считат, че се изгражда нов вид български национализъм, като по-голям е делът на тези с Ню Ейдж нагласи, но почти 60% не смятат така. Въпреки това, те също посочват проявления: общи морални ценности за поведение/ възпитание на поколенията, общи национални празници, общи фолклорни форуми и фестивали, живот във физическа общност. Следователно, разсъждавали са хипотетично как би трябвало да изглежда новия вид български национализъм. Огледални са стойностите в двете групи относно славянския и тракийския произход на съвременните балкански нации. Близки са стойностите по отношение на езика, фолклорните традиции и православната религия. Моралните ценности за поведение/ възпитание на следващите поколения също са сред водещите проявления и в двете групи. Забелязва се, че респондентите с Ню Ейдж нагласи отчитат „общото“ като „общностно“, защото отчитат като проявления: живота във физическа/ виртуална общност и общите фолклорни форуми/ фестивали. Става дума за реалното/ виртуално място, където се събират много хора и взаимодействат заедно – в единение или „един-е-ние“; следователно, би могло да се разсъждава в посока на различия в двете групи по линията индивидуална-колективна битийност.

***

Ако перифразираме Клеър Джисеуич (вж. Gecewicz, 2018) повечето възрастни българи се самоопределят като православни християни, но също така поддържат поне едно Ню Ейдж вярване – в прераждането, в астрологията, в екстрасенсите и в наличието на духовна енергия във физически обекти (планини, дървета и др.). 44 човека от общо 64 отзовали се са отговорили утвърдително на поне едно от четирите Ню Ейдж вярвания (68,75%). Разпределението е следното: 14,1% са посочили едно вярване, 23,4% – две вярвания, 20,3% – три вярвания и 10,9% са посочили и четирите вярвания. На зададените 61 въпроса липсват само 13 отговора или 0,5% от всички отговори. Прави впечатление, че общият брой липсващи отговори е 18, следователно големият дял липсващи отговори е сред хората с Ню Ейдж нагласи. Това потвърждава някои от критичните забележки в пилотното проучване относно поставянето в предварително зададени рамки, както и изводите на изследователите на Ню Ейдж за отказа на последователите от всякакви опити за институционализация и приписване на роли.

Какво може да се каже още за отзовалите се на анкетата респонденти с поне едно Ню Ейдж вярване? Духовни са, вярват в Бога от свещените текстове, но още повече вярват в Абсолюта/ космическия разум/ личния Бог. Практически, всички принадлежат към

вероизповедание, като отговорите са следните: православие – 88,6%, културно християнство – 6,8%, Бяло братство – 4,5%, будизъм – 4,5%, ислям – 2,3%, протестантство – 2,3%, друго – 2,3%, нищо конкретно – 2,3%. Отговорите „римокатолицизъм“, „юдаизъм“, „хиндуизъм“, „свидетели на Йехова“, „Тракийска църква“, „Антропософско общество“ и „модерно езичество“ не са посочени. Вече беше посочен множественият избор, поради което сумата на стойностите на отговорите надвишава 100%. Възможността за множествен избор обаче доказва „бягството“ от приписани статуси/ роли, разрешава също по-задълбочено изследване, напр. едновременното самоопределение като православен и „бял брат“ или православен и будист подкрепя регресионния анализ, който извежда статистически значима връзка между броя йога студиа и броя християни по области в страната. Това подкрепя извода, който Марио Маринов (Marinov, 2008) прави от своите теренни изследвания относно „православнохристиянската“ гледна точка сред последователите на нови религиозни движения, които възприемат традиционната си наследена религиозна идентичност като културна.

Също така е много трудно да се откроят българите с Ню Ейдж нагласи сред всички. Макар с уговорката за непредставителността на анкетата, анализът извежда, че те не са обособена група, маргинализирана и изключена. Става дума за обикновени хора, чиято вяра е инклузивна и толерантна. Имат критерии за „добро“ и „зло“, но търсят моралните си опори в „здравия разум“ и религията, макар и да не се доверяват особено на институционалните църкви. Православни и духовни, вярват в Бог и в хората. Считат, че българският народ има мисия и свещени исторически традиции, че има нужда от „духовно възраждане“. Умерени са по различни теми, напр. политическа идеология, смесените материалистични-постматериалистични ценности, отношението към околната среда. Считат, че промяната в обществото трябва да е еволюционна, че са по-важни добронамерeността/ доверието/ равенството между хората. Вярата в Бог е важна за решаването и регулирането на светски проблеми, напр. властта и социалния ред. Вярата в Бог е елемент от българската идентичност, но Бог не „е българин“. Националната идентичност може да осигури солидарност в обществото, като обедини българите с различни политически убеждения и от различни религии/ духовни традиции. Обвързват националната идентичност със съществуването на българска държава, макар и да я считат за културен признак. Изпитват чувство за национална гордост, но не вярват, че се изгражда нов вид български национализъм. Все пак, посочват неговите проявления – общи морални ценности за поведение/ възпитание на поколенията, общи национални празници, общи фолклорни форуми/

фестивали, обща православна религия, общ език, живот във физическа/виртуална общност. Водещо е „общото“ или „общностното“ – живот и труд в единение – „един-е-ние“.

В социо-демографско отношение отзовалите се на въпросника са хора в трудова възраст, като най-добре представени са поколение Х и милениалите сред хората с Ню Ейдж нагласи. По местожителство – столицата, на областен град и чужбина, а по образователен статус – всички са с висше образование. По семеен статус данните могат да се разчетат и през опозицията „сами-не сами“, така болшинството отговорили са „не сами“ – семейни или живеещи без брак. Но почти 1/3 от респондентите с Ню Ейдж нагласи са „сами“ – несемейни, вдовство, друго (напр. разделени); съответно, същият дял нямат деца.

Отзовалите се на въпросника хора с Ню Ейдж нагласи определят (по самооценка) материалното си положение като „средно“ или „добро“. Половината от тях имат положителни очаквания за бъдещето, но почти 1/3 очакват то да се влошава. Интересно е, че тези, които считат, че промяната в обществото трябва да е еволюционна, имат много по-положителни очаквания за бъдещето си, отколкото онези, които считат, че промяната следва да е революционна, макар визията за по-добро бъдеще да е водеща и в двете групи.

От социологическа гледна точка се отчитат сравнително високи дялове на колебаещи се по някои въпроси, а всъщност това са хората, чието мнение може да бъде променено.

***

След очертаване на приликите и разликите между отзовалите се на анкетата български граждани със и без Ню Ейдж вярвания, следва сравнителен анализ между българските и американските граждани с Ню Ейдж вярвания. Както беше споменато, основни за анализа са въпросите, които са зададени от Pew Research Center (2024) в представителното лонгитюдно изследване „Religious Landscape Study“. Като последователи на Ню Ейдж в САЩ са се определили 1% от хората, а извадката в последната вълна от 2024 г. включва 218 човека. В собственото допитване не са включени само няколко въпроса, доколкото те не касаят задачите на дисертационния труд, напр. влияние на мигрантите върху обществото, сексуална ориентация и произход на респондентите.

При съпоставка с американските граждани, определили себе си като последователи на Ню Ейдж, може да се перифразира Клеър Джисеуич и да се каже, че не само американците, но и българите, отзовали се на анкетата, продължават да свързват религията с традицията, семейството, дома и стабилността. Трудно възприемат църквата като място за социална реформа, затова възгледите им за социална промяна

остават проблематични. Може ли традицията, т. е. православието, да се мобилизира за социална промяна, т. е. хората да повишат осъзнатостта си и да се превърнат в активисти. Питър Бъргър твърди, че не, но ако православната религия е допълнена доктринално с послания от „новата духовност“?

По-голям дял от българските респонденти вярват в Бог, както и са много по-малко невярващите, сравнено с американските нюейджъри. Религиозните са приблизително равни като дялове, но „духовните“ български респонденти са значително повече. Те в по-значителна степен считат, че има ясни стандарти за „добро“ и „зло“, американците много повече приемат, че „зависи от ситуацията“. Съответно източниците за напътствия за „добро“ и „зло“ според българските респонденти са разпределени по-равномерно, докато американците разчитат основно на „здравия разум“.

По отношение на одобряваната политическа идеология, данните показват равни дялове на „умерените“, но другите отговори са огледални. Българските граждани, отговорили на анкетата, са по-консервативни, а американските – по-либерални. Огледални са отговорите и по отношение на еднополовите бракове и хомосексуалността, но има високи нива на одобрение за аборта.

Възгледите за опазването на околната среда са сравнително близки – стриктните регулации са по-важни от щетите върху икономиката и работните места, но 1/3 от българските респонденти, отговорили в изследването, все пак не смятат така. Отговорите относно правителствената помощ за бедните леко се различават, защото докато 2/3 от американците смятат, че повече помага, такава позиция заемат 41% от българските респонденти. На обратното мнение – че повече вреди, са почти 1/3 от американците, но 43% от отговорилите българи.

Поколенчески, най-висок дял български респонденти са от поколение X, следвано от милениалите, докато в САЩ със всяко следващо поколение делът се увеличава и най-многочислени са последователите сред милениалите. Разпределението по семеен статус извежда близки дялове на групите на хората, които са „сами“ – за отговорилите на анкетата българи тя съставлява 32%, за американците – 37%.

4.2.Ню Ейдж послания към българските граждани

По думите на създателите си, „Портал 12“ е неформална организация от професионалисти, сътрудници и доброволци, които споделят идеите и целите на онлайн платформата в сферата на себепознанието и духовното развитие. В текстови публикации и видео

съдържание е обединена есенциалната мъдрост на всички древни цивилизации, учения и религии, защото *„източникът е един, макар клоните на Дървото на познанието да са различни“*.

Платформата има Ютюб канал, създаден на 9 декември 2015 г., който към: ноември 2023 г. има над 84 хил. абонати; декември 2024 г. – над 96 хил. (+14,3%); декември 2025 г. – над 105 хил. (+9,4%); август 2026 г. – над 106 хил. (+0,95%). Може да се направи изчисление какъв дял представляват последователите на „Портал 12“ в Ютюб спрямо населението на България над 16-годишна възраст според данните на НСИ (2025). За 2023 г. този дял е 1,54%; за 2024 г. – 1,76%; за 2025 г. – 1,92%; към август 2026 г. – 1,94%. Оценката е консервативна, защото на терен се забелязва, че последователите са по-възрастни; ако се включат българите в чужбина, числото вероятно се приближава до реалното, но с уговорката, че не е задължително всички последователи на каналите на общността да са вярващи.

Дейностите на екипа на платформата са изключително разнообразни: организиране на форума „Българският дух през вековете“; търсачката „Беседи БГ“; приложението „Портал12 – Формули“; книгоиздаване (Издателство Портал 12); онлайн платформата за обучение „Соларис“; „Братството – Портал 12“; кампанията „Създадено с душа“. „Портал12“ не организира платени събития и ретрийти, но в отделен раздел представя информация за подготвени такива. Тук се включват: йога семинари, ритрийти, тематични събори, фестивали, курсове по екологично строителство/ биоземеделие и др.

Общността на „Портал 12“ провежда различни граждански инициативи. Напр. неправителствената организация „Асоциация на българските села“ обсъжда текущите проблеми на своя уебсайт, а в Ютюб канала си („SeloBG“) публикува видеа със съвети за живота на село – градинарство, занаяти, културно-исторически туризъм и др. Широко дискутирана е темата за запазване на старите български сортове, опасностите от фотоволтаиците и новите генетични технологии. Дават се добри примери за възможностите на публично-частното партньорство в селата, за пермакултурните ферми, за самоорганизираните местни инициативи на стопаните и др. По някои теми са организирани нарочни пресконференции – за защита на старите български сортове и за опасностите от новите генетични технологии (публикувани в Ютюб канала „SeloBG“). Пресконференция е организирана също така и за начина, по който е представено Учението на Дънов във филма „Дяволски игри“ (публикувана в Ютюб канала „Духовно.бг“). Гражданската ангажираност се проявява също така в създаването на петиции – за общоевропейската инициатива срещу европейския регламент за ГМО

семената, също за спиране на разпространението на филма „Дяволски игри“. Публикуван е и призив за колективна молитва за защита на България с текст и точни часове за казване на молитвата.

В този смисъл платформата „Портал 12“ може да бъде тълкувана като неформален религиозен институт в едно плуралистично общество – 3-ти и 4-ти тип по Толкът Парсънз (цит. в Лункин, 2020, с. 36-41). Представлява околоцърковна организация, формално независима от „Общество Бяло братство“, включваща популярни говорители, оформила виртуална и реална мрежа от последователи и съмишленици, които участват в различни творчески проекти и мисионерски стратегии. Неформалният статут значително разширява аудиторията, защото увлича не само вярващите и симпатизиращите, но и вярващите по културна самоидентификация, както и агностиците/ атеистите, което разширява обхвата на мисионерската дейност. Следователно, публичните позиции на говорителите могат да оказват влияние на обществено-политическите процеси. Спокойно може да се изведе, че дейността на общността води до религиозно възраждане, защото следва заръката на Дънов за разпространение на „живото слово“ сред народа; един век по-късно тя представлява съвременното „Общество за повдигание религиозния дух на българите“.

В същата посока е интерпретацията според термините на Питър Бъргър (цит. в Лункин, 2020, с. 54-56); общността функционира като доброволна асоциация на граждани, функционираща в конкурентна среда, изразена в свобода на съвестта и плурализъм. Но според него православието не би могло да функционира като доброволна асоциация. Но тъй като Учението на Дънов надгражда православието като доктрина (по мнението на последователите), и включва някои елементи от протестантството като практика и външна форма, то успява да се приспособи към либералното демократично общество и да постигне „църковна демокрация от низините“.

Ако се разгледа организацията според перспективата култ-секта, дефинирана от Колин Кембъл (цит. в Hanegraaff, 1998, p. 15), еднозначно може да се изведе, че „Портал 12“ проявява характеристиките на култ – индивидуализъм, хлабава структура, толерантност, инклузивизъм, малобройни изисквания към членовете, неопределени граници, размита система от вярвания и зачатъци на организация. Относно преходността във времето все още е рано да се каже, но повече от 10 години организацията съществува и разширява дейностите си и броя последователи.

Така или иначе, наличието на значителен брой „духовни“ групи в България понастоящем позволява да се говори за наличие на „култова

среда“, базирана на мистична традиция (тракийски орфизъм, ранноапостолско християнство, богомилство, исихазъм, дъновизъм). И както Ханеграф подчертава (Hanegraaff, 1998, pp. 16-18), мистичната традиция постулира, че обединение с Божественото може да се постигне по различни пътища, следователно тя е екуменична, надцърковна, синкретична и толерантна. И въпреки наличието на фрагментиращи тенденции поради различия във фокуса на посланията на различните групи, то се очаква постоянен натиск към синкретизация, която се поддържа и засилва от медиите – списания, книги, брошури, лекции, демонстрации и публични неформални срещи. Обща за всички групи е и споделената идеология на „търсачеството“ за хората, за които конвенционалните религиозни институции/ вярвания не са подходящи за решаване на всекидневните проблеми.

От друга страна, при българските „духовни“ групи не се наблюдава присмех и враждебност откъм голямото общество; практически са единични сблъсъците с доминиращата традиционна културна ортодоксия, защото прокламираните вярвания и практики не проявяват девиантност; по изключение се налага да се защитават и оправдават.

Обяснение за увеличаване броя на последователите на платформата може да се обясни според секуларизационната теза, основана на екзистенциалната сигурност, на Пипа Норис и Роналд Ингълхарт (вж. Norris, Inglehart, 2011, pp. 13-24), според която в по-несигурните/ бедни общества религиозността на населението се засилва.

***

След описанието на организацията следва контент анализ на посланията. От една страна, какво съдържание представлява интерес за последователите на платформата, а от друга – какви послания отправят говорителите към тях по време на форумите „Българският дух през вековете“. Отправна точка за анализа е лекцията „Духът на България и ценностите днес“ на проф. Христо Смоленов и проф. Дамян Попхристов в Ловеч на 02 април 2023 г., на която присъствах лично, докато подготвях бакалавърската си разработка. От тази дата нататък са прегледани 182 комуникативни единици (КЕ) – видеозаписи на лекции и интервюта, от които са подредени 20-те най-популярни към 31 декември 2025 г.

След анализ на посланията, които са представлявали интерес за последователите, се направи анализ на посланията към последователите, прокламирани на форума „Българският дух през вековете“, който с това наименование досега се провежда през 2019 г., 2022 г., 2023 г., 2024 г. и 2025 г. По време на лекциите се споменава, че такива форуми са се провеждали и в предишните четири години, но по-систематична

информация и няколко видеа могат да се открият за форума във Велико Търново (2018 г.). Организатори са: фондация „Български Център Просветление – Дамян Попхристов", фондация „Звезди под звездите" и „Портал 12". Участията са безплатни, организаторите апелират за предварителна регистрация на желаещите да посетят събитието. През март 2026 г. от общността оповестиха, че през 2026 г. форум „Българският дух през вековете" няма да се организира. От общо 80 лекции в програмите на петте форума, публично достъпни са 60, т. е. контент анализ е направен на 75%.

Теренните наблюдения показват, че посетителите на форумите са хора от поне средната класа, а на пръв поглед може да се каже, че посетителите представляват извадка на българското общество. Профилът на участниците включва градски професионалисти, пенсионери и млади семейства с кемпери/ каравани, и той отразява нарастващия хибриден модел на едновременно съвременен и традиционен живот. Може да се предположи, че участниците са свързани помежду си чрез общи ценности, а не по географска локация или социален статус.

Най-голям дял от анализираните лекции заема „автентичната история". Тя съчетава исторически и митологични факти, които изграждат стройна и подредена събитийност на произхода на българите, както и дават езотеричните основания на историческите лъкатушения на народа. Следващи по дял са темите „езотерика и астрология", където се излагат езотеричните основания на индивидуалния жизнен път и всекидневие. „Изцелението" и „езичеството" също са много популярни, което изглежда логично заради запазените фолклорни традиции в България. Темата „педагогика" се появява за първи път във форума от 2025 г. Лекциите по „история" по-скоро не включват препратки към езотериката и все пак историческите фигури изпълняват месианска функция; те са структурен елемент едновременно от богословската доктрина и гражданско-религиозната идеология.

Историческата и митологичната доктрина на посланията се основава на културното наследство на българите, общо за всички. Основно твърдение е, че българите са коренно население, датиращо от хилядолетия преди Христос, всъщност най-старото население в Европа. Това се доказва от археологическите находки в близост до Стара Загора, Варненския некропол и пещерата Бачо Киро. Впоследствие се появяват траките, които установяват първата монотеистична религия – орфизма. Така че, когато апостолите Павел и Андрей пристигат през 1 в., те лесно формират първите християнски общности в Европа, защото населението разбира християнството като надграждане на орфизма. По-късно, през 10 в., възниква богомилското движение, което също се възприема като

следващо стъпало на апостолското християнство. Но поради преследванията срещу богомилите, Бог налага карма на България и следва османското робство. Пет века по-късно, България е изплатила своята карма, а Освобождението настъпва чрез Руско-турската война (1877-1878). Две десетилетия по-късно, се появява Петър Дънов, който като Всемирен Учител (Беинса Дуно) представя следващото надграждащо учение – това на Универсалното Бяло братство.

Фокусът върху етнонима „България“ се дължи на факта, че този народ е създавал държави през време на историческите си преселения, всички носили името „България“. Основен аспект на доктрината се отнася до „мисията“ на българите отново да предадат „духовен импулс“ (на любовта) на другите народи, позволявайки на човечеството да премине към 6-тата раса (по теософската концепция), точно както чрез богомилите дават импулс за възникване на Ренесанса в Западна Европа.

Когато се говори за „бъдещата 6-та раса“, се има предвид включването на представители от всички раси; „духовно просветлените“ индивиди от всички съвременни народи ще изградят „новото човечество“. Понятията раса и етничност не се използват в общоприетия политологичен смисъл. Следователно, нито ексклузивизъм, нито етноцентризъм могат да бъдат изведени от анализа. Посланията са публични, достъпни в социалните мрежи и официалния уебсайт – целта е те да достигнат до повече хора, следователно общността не може да бъде определена като маргинална, нито посланията като окултни.

Според лекциите/ интервютата на платформата „Портал 12“, както и на форумите „Българският дух през вековете“, акцентът върху националната идентичност не е свързан с политическите измерения – граници и земя, а по-скоро с културата на всички цивилизации, съществували на съвременните български земи. Те твърдят, че ние сме наследници и сме длъжни да предадем културата на бъдещите поколения. Липсват послания, които да подсказват, че българската идентичност е по-висша от другите, тъй като според Учението на Дънов, всеки народ е създаден от Бога в своето специфично обитание на Земята; всеки народ има своя функция. Планетата е единен организъм, а всеки народ е орган с определена функция – българите са сравнени с черния дроб, те „изчистват“ планетата. Етнически групи рядко се споменават в посланията, но се прави разграничение между „българи“ и „благари“. Първите определят своята идентичност по паспорт, докато вторите се придържат към принципите на Учението на Дънов – те са „благите и благословените“.

Политически ангажименти на организацията липсват. Вероятно това се дължи на идеите на Дънов, че не си струва човек да се занимава с

политика, тъй като тя е само временно и преходно занимание, „забавление за децата“. Освен това, според посланията обществото е прекалено разделено – на „фили“ и „фоби“; следователно, нужно е обединение, защото Бог е създал всички хора на земята равни и еднакво значими. Всеки има своето място в света, и чрез ръчен труд (дори и като хоби) човек трябва да допринася за цялото общество. Те сравняват обществото и цялото човечество с природата, която въплъщава божествената цялост. На практика, всички послания призовават за живот, съобразен с природата, разумен и мирен, близо до земята – т. нар. „духовна екология“ (по Джейсън Чернг).

***

Контент анализът наистина извежда историческото развитие на Ню Ейдж религията в посока апокалиптицизъм → милениаризъм → постмилениаризъм по пътя, характерен за западния опит. Тази рамка обаче не се вписва изцяло в българската среда. По тази причина по-подходяща изглежда историческата рамка в табл. 1.

Таблица 1. Историческа рамка на развитие на българския Ню Ейдж

Прото Ню Ейдж	→	Ню Ейдж sensu stricto	→	Ню Ейдж sensu lato
↓		↓		↓
Апокалиптицизъм	→	Милениаризъм	→	Постмилениаризъм
↓		↓		↓
Апокалиптицизъм; Премилениаризъм; Пасивно очакване; Макроисторически рамки/цикли; Теософско влияние; Радикална визия за Новата епоха		Апокалиптицизъм; Постмилениаризъм с външен интервенционизъм; Социална активност „тук и сега“; Теософско влияние; Месианизъм като социален феномен; Радикална визия за Новата епоха		Постмилениаризъм; Социална активност „тук и сега“; Месианизъм като духовен феномен; Умерена визия за Новата епоха

Различието е структурно: става въпрос за месианизма. Докато месианизмът като социален феномен не присъства като елемент на западния Ню Ейдж, то в българската среда той е интегрална част от Ню Ейдж sensu stricto. Става дума за личността Христос и за българските пророци/ мъдреци/ учители – Петър Дънов, баба Ванга, дядо Влайчо,

Веселин Орешков, Слава Севрюкова и преподобна Стойна. Тяхното присъствие е свързано с предсказания за бъдещето на човечеството, които от своя страна предполагат радикална визия за Новата епоха и постмилениаризъм с външен интервенционизъм. „Новата епоха“ ще дойде и „ново човечество“ ще се появи, носител на „нова култура“, но след някакво събитие, извънземно или планетарно. Следователно, докато месианизмът като духовен феномен в западната историческа рамка присъства единствено в Ню Ейдж sensu stricto, то в българската среда се извежда като елемент от Ню Ейдж sensu lato, защото вече няма нужда от пророци. Става дума за неперсонифицирани явления – богомилският импулс, родовата енергия, сакрализирания български дух (гените), сакрализираните азбуки – всички те проявяващи се като „божествена искра“, благодарение на която хората ще изградят сами „новата култура“, за да се появи „новото човечество“.

Според така изведената структура на историческата рамка на българския Ню Ейдж, може да се изчисли индекс на историческия тип на посланията, на базата на включените индикатори. Както показва фиг. 2, индексът за прото Ню Ейдж послания във форумите е 1,3; за най-гледаните видеа – 4,3, като корелацията между посланията е 0,76. Индексът за Ню Ейдж sensu stricto послания е съответно 3,4 и 6,7, като корелацията е 0,88. Индексът за Ню Ейдж sensu lato е съответно 6,1 и 4,6, като корелацията е 0,74.

Фигура 2. Индекс на историческия тип Ню Ейдж послания

Следователно, последователите на платформата търсят sensu stricto послания, които исторически са все още във втория етап – на „култовата среда“. Те се отличават с радикална, апокалиптична визия за свършек на света, воден от някакви неземни същества, заради вярването в изкуплението на натрупаната карма. Все пак свят ще остане и духовно „просветлените“ хора, които са работили „тук и сега“ за еволюционното

си развитие, и поведени от месия – духовен водач, ще сътворят Новата епоха на мира, добротата и любовта. За разлика от това, форумите призовават за осъзнаване като „единно движение“. Те предлагат sensu lato послания – една умерена визия за социално-политическа промяна на обществото без нужда от месии, но по техните примери. Този пример се превръща в духовен импулс, който ще ги води, докато работят „тук и сега“, а Новата епоха и новото общество ще настъпят постепенно. Което напомня думите на Дейвид Спенглър от средата на 60-те години, че „ние творим Новата епоха сега“ (вж. фиг. 3 и 4). Допълнително, sensu lato посланията имат пряка връзка с приобщаването на агностици/ атеисти – корелация 0,80, докато със sensu stricto посланията връзката е отрицателна.

Фигура 3. Визия за Новата епоха (в %)

Фигура 4. Ангажираност на хората (в %)

След този опит за обобщение на доктрината и историческото развитие на българския Ню Ейдж според посланията на изследваната

общност, ще направим анализ на това как изглежда „новото общество“, според идеологията на Марк Сатин. Индексът на „новото общество“ според посланията от форумите е 3,4, докато в най-гледаните видеа индексът е 3,9. Най-общо може да се заключи, че липсва ясна визия за това как следва да изглежда „новото общество“: присъстват общи формулировки, но специфични и конкретни препоръки (икономически, трудови, образователни, транспортни и т. н.) почти липсват.

Въпреки това, изчисленията показват корелация 0,97, т. е. силна зависимост между характеристиките на „новото общество“ и Ню Ейдж sensu lato историческия тип послания. Също така, индикаторът „културна хомогенност“ показва, че повече послания с такова разбиране се извеждат от форумите, отколкото от най-популярните видеа (75% спрямо 60%). Той е характеристика на „старото общество“, но беше допълнително въведен заради прокламираната колективна идентичност, а не индивидуална – една от ключовите разлики със западния Ню Ейдж.

***

Следва сравнителен анализ на гражданско-религиозните послания чрез въвеждане на индекс на гражданско-религиозната идеология, който включва характеристиките, които извеждат Жан-Жак Русо и Робърт Бела. По-голямата част от общите за двете концепции индикатори са според допълненията на Майкъл Уолзър. Други индикатори са допълнително въведени, напр. „културна идеология“, „символните образци, техники и практики идват по волята на Бога“ и „припомняне на родовата памет и традиции“, защото са широко прокламирани в посланията. Данните показват общ индекс от форумите 5,7 по концепцията на Русо; 5,2 по Бела и 4,7 според допълнително въведените индикатори. Съответно според най-гледаните видеа стойностите са следните: 5,0 по Русо; 4,7 по Бела и 6,2 по допълнително въведените индикатори.

Таблица 2. Корелация между типа Ню Ейдж послания от форумите и гражданско-религиозната идеология

	по Русо	**по Бела**	**по допълнителните индикатори**
прото Ню Ейдж	-0,62	-0,78	-0,26
Ню Ейдж sensu stricto	-0,46	-0,63	-0,56
Ню Ейдж sensu lato	-0,01	0,18	-0,45

Направи се също така изчисление за откриване на статистически значима връзка между историческия тип на посланията и гражданско-религиозната идеология по Русо, Бела и допълнително въведените

индикатори. Както показва табл. 2, статистически значима е обратнопропорционалната връзка между прото-Ню Ейдж посланията и гражданско-религиозната концепция на Робърт Бела. Това изчисление подкрепя общоприетото твърдение за гражданската религия като надграждане на традиционната в опит да премахне недостатъците ѝ относно нормалното функциониране на обществото. Освен това, колкото по-малко прилича на традиционна религия, толкова по-широко приета се очаква да бъде сред обществото.

Допълнително изчисление може да се направи относно откриване на корелация между ръста на последователите на „Портал 12“ и гражданско-религиозната идеология. Данните са сравнени само за трите проследени години – 2023-2025 г., така че е необходимо да се разглеждат „под условие“. Все пак от табл. 3 се вижда, че има много силна връзка между ръста на последователите във Фейсбук и типовете гражданско-религиозна идеология, което индиректно подкрепя първоначално интуитивното оформяне на оригинално българска Ню Ейдж идеология, която се доближава повече до тази на Робърт Бела, отколкото до тази на Жан-Жак Русо.

Таблица 3. Корелация между ръста на последователите на „Портал 12“ във Фейсбук според гражданско-религиозната идеология

гражданско-религиозна идеология	**по Русо**	**по Бела**	**по допълнителните индикатори**
	0,83	0,97	0,96

Таблица 4. Корелация между насочеността на посланията и гражданско-религиозната идеология

	към отделния човек	**към всички хора**	**към българите**
по Русо	-0,73	-0,47	0,57
по Бела	-0,89	-0,65	0,74
по допълнителните индикатори	-0,62	-0,85	0,80

Този извод се подкрепя и от връзката, която се открива между насочеността на посланията на форумите и типа гражданско-религиозна идеология. Табл. 4 показва, че колкото повече посланията са насочени към българите, толкова повече гражданско-религиозната характеристика се усилва.

Изчисленията доказаха и силната възможност на гражданско-религиозната идеология по Бела да привлича агностици/ атеисти

(корелация 0,72), за разлика от умерената възможност според концепцията на Русо (корелация 0,52).

***

Следователно, възможно е да се изведе рамка на българската Ню Ейдж гражданско-религиозна идеология. Колкото повече културно-идеологически послания има – завръщане към родовите традиции, писменост, славянство и др., толкова повече последователи привлича. Което е и функцията на гражданската религия – да смекчи различията в индивидуалните идентичности и да създаде колективна. Посланията са плуралистични, доколкото са отправени към всички, които се чувстват „българи в сърцето/ по душа“, паспортът няма значение. Функционално автономни са към различните вероизповедания, защото извеждат човешки закони по примера на природата, в която има място за всички живи същества, а това е първоначалото на всички религии. В този смисъл посланията за светска сакралност включват екологията, историята и здравето. Холистичната медицина и „интуитивните науки“ са част от сакрализацията на здравето. Сакрализацията на историята се изразява в историческите и митологични разкази и преминава идеологически през посланията като духовен феномен. Оттук следва позоваването на предхристиянските архетипи/ атрибути и богословската метафизика. А най-отгоре като централна фигура е Бог, който е постановил държавата и който регулира връзките с българския народ, от който се очаква да изпълни поверената му мисия – да поведе прогресивното човечество към Епохата на любовта.

Влиянието на посланията от Форумите със сигурност може да се определи като положително интегриращо. Сплотяването около „новата вяра“ създава нов свят, в който старите представи и институции губят своето значение и причина за съществуване (вж. Wach, 1947, pp. 36-37). Но в случая не може да се каже, че старите исторически факти се обезсилват, новият порядък на нещата всъщност „пропомня“ стария. Промените са революционни, доколкото става дума за повторна интерпретация – освещаване на българските традиции, род, земя и предци.

Контент анализът изведе данни, които уплътняват рамката на възгледите, изведени от анкетата. Съпоставката на смислово идентичните индикатори извежда силната корелация между посланията от форумите и възгледите на хората с Ню Ейдж нагласи (0,76). Силната корелация с възгледите общо на всички респонденти се дължи на високия дял хора с Ню Ейдж нагласи, отзовали се на анкетата (0,74). Все пак е важно да се отбележи, че се открива умерена връзка (0,56) с хората без Ню Ейдж нагласи. Интересно е, че когато в анализа не се включат индикаторите,

които споменават Бог/ божествено/ отвъден свят, корелацията се усилва. Става дума за отговорите от анкетата „път за спасение дават всички религии“ и „по-важни в обществото са добронамерeността, доверието и равенството между хората“, без които корелацията е съответно: 0,80 общо; 0,79 за хората с Ню Ейдж нагласи и 0,72 за тези без. Което доказва мнението на един респондент, според който връзка между религията и политиката не може да се прави. Следователно, Максим Мизов е прав, когато твърди, че терминът „гражданска религия“ е метафора, но полезна и удобна за изследване на сложните феномени „теологизация на политиката“ и „политизация на религията“.

Анализът извежда също, че възгледите на хората без Ню Ейдж нагласи оформят среда, достатъчно благоприятна за разпространението на гражданско-религиозните послания на някои духовни общности. Българските й специфики са свързани с умереност в две от изследваните направления – вярвания и социално-политически възгледи. Но по отношение на колективната национална идентичност анкетата, макар и непредставителна, извежда, че хората в по-голяма степен търсят такъв тип послания. Това се доказва от допълнително въведените индикатори, които могат да структурират българската Ню Ейдж идеология, която беше описана. Тя има сила да достигне още по-широка публика, въпреки риска от трансформацията на езотеричното в екзотерично и профанно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Българският Ню Ейдж може да се тълкува като част от „новата духовност“, която като термин заменя понятието „Ню Ейдж“ в западните общества след 1990 г., което съвпада времево със смяната на политическата обстановка и в България. „Духовността“ функционално реинтегрира локалното и глобалното, религиозното и секуларното; тя включва елементи едновременно от традиционната религия, от народната религия, от чуждите религии и секуларно знание, като ги разтваря в себе си (вж. Horie, 2014). Така се оформя идеология, която почива на аксиомата за културните традиции в секуларизационната теза, основана на екзистенциалната сигурност (вж. Norris, Inglehart, 2011, pp. 13-24). Следователно, доктрината произтича от религиозната традиция на православното християнство, което устойчиво оформя българската култура така, че отличителните й ценности се пренасят в гражданите посредством медиите/ образованието. Следователно, българският нюейджър много повече прилича на българския православен, отколкото на западноевропейския/ американския нюейджър, както доказва и собственото изследване.

Нарастващата популярност на идеите на Ню Ейдж в България може да се тълкува като „жива опция“ (по Уилям Клифърд, цит. в Роу, 2012, с. 97-99): „бъди агностик или християнин“ през 19 в. в САЩ за част от българските граждани може да се перифразира понастоящем като „бъди духовен и православен“ едновременно. Те избират да останат в междинното положение „бъди духовен и православен“ между двете съперничещи си крайности – „универсалната другост“ на западните нюейджъри и „племенното братство“ на православните (по Вебер, цит. в Robertson, Chirico, 1985), защото се стремят да избегнат както догматичното съзнание, така и конфесионалното проклятие. Това се доказва от собственото изследване, което установи статистически значима връзка между броя християни и броя йога студиа по области в страната.

Дисертационният труд имаше за цел да установи дали посланията на българските Ню Ейдж общности към последователите могат да бъдат систематизирани като идеология, насочена към социална промяна. Проследяването на задачите на дисертационния труд еднозначно доказа хипотезите: (1) в България са се формирали духовни общности, които осъзнават себе си като единни движения, а (2) техните послания прокламират инклузивна българска етничност във формата на събори, фестивали, форуми и др., които (3) послания изграждат идеология, която може да се опише като гражданска религия.

Следователно, докторската теза, че българският Ню Ейдж е инклузивно ревайвалистично духовно движение, което се разгръща като гражданска религия, се доказа.

Същностно, българският Ню Ейдж прокламира „култура на съвестта“ (по Джейсън Чернг), проявена във вътрешна свобода, взаимно уважение и отказ от налагането на строги рамки на сложните духовни реалности. Тя се изразява в етично пробуждане и насърчава живот близо до земята, занаятчийство и самоусъвършенстване; които не са бягство от реалността, а алтернативен начин на социално участие, израз на споменаваната във форумите „ментална съпротива“. Този „тих активизъм“ възпитава колективно чувство за етична отговорност, екологична осъзнатост и благополучие на общността, насочени към отричане на войната, консуматорството и повърхностната модерност. Културната устойчивост на един народ, т. е. способността му да черпи от наследствената памет и свещената космология, за да поддържа културната си жизненост „в крайните времена“ (по Константин Златев), не е просто реактивна, а адаптивна и проактивна, насочена към бъдещето.

Анализът на анкетата, макар и непредставителна, извежда също, че възгледите на хората без Ню Ейдж нагласи описват среда, достатъчно

благоприятна за разпространението на гражданско-религиозните послания на някои български духовни общности. Спецификите й са свързани с умереност във вярванията и социално-политическите възгледи, но с призиви за по-силна колективна национална идентичност. Така българската Ню Ейдж идеология има възможност да достигне до по-широка аудитория.

В обобщение може да се каже, че в съвременното българско общество се пресичат духовността, паметта и етичното съзнание. Благодарение на глобализацията, Ню Ейдж духовността внася свежа енергия, която стимулира традиционната религиозност в нови и модерни проявления. По мое мнение, „новата духовност“ ще се разраства: етапът на духовна миниреволюция (по Уудхед и Хийлас) е преминат, а духовната революция изглежда като: аз съм християнин и вярвам в „Бога от природата“.

Така направените изводи са полезни, струва ми се, за бъдещи изследвания в изключително широкото поле на Ню Ейдж, защото в България статистически данни, свързани с тази религия липсват, а социолозите, които я изследват са единици. Понастоящем е достъпна информация за вярванията и практиките на много нови религиозни движения, но те са предимно антропологични и богословски. Но как привържениците структурират реалността си, как действат в ежедневието си, какъв е броят им, какви са тенденциите за развитие на доктрината като структура и функция в обществото – това са задачи на социологията. Още повече, че Ню Ейдж понастоящем е част от мейнстрийм културата в България, признато или не. Тези хора са част от българското общество и спокойно може да се перифразира Силвия Тръп, че познанията ни са недостатъчни за *„движенията, чиито членове са доволни от това тихо да очакват сбъдването на надеждите си“*.

САМООЦЕНКА НА ПРИНОСИТЕ НА ДОКТОРСКАТА ДИСЕРТАЦИЯ

1. Обосноваване на ново поле в българската социология – Ню Ейдж духовността и нейното аргументиране като непрекъснато променяща се реалност.
2. Разработване и апробиране на теоретична рамка на доктрината на българската Ню Ейдж духовност и доказване на структурна разлика между българската и западната доктрини.
3. Аргументиране и обогатяване на теоретичната рамка на гражданско-религиозната идеология в посланията на българската Ню Ейдж духовност.
4. Очертаване на социалните субекти на българския Ню Ейдж и обосноваване на възможността посланията на „духовните“ групи да приобщават по-широка аудитория.
5. Извеждане на емпирична зависимост между броя йога студиа и броя християни по области в България; доказване на „православната идентичност“ на „духовните“ българи.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДОКТОРСКАТА ДИСЕРТАЦИЯ

Филева, Я. (2024). Ню Ейдж в политическото поле. В: Ангелова, Н., Тагарева, К. (ред.), *Докторантите в науката. 7*, 505-522. Благоевград. http://yearbookpsy.swu.bg/wp-content/uploads/2024/06/Doctoral-School-and-7th-Doctoral-Scientific-Session-of-the-Faculty-of-Philosophy-2023.pdf.

Fileva, Y. (2023). Social Change according to Bulgarian New Age. *Religious Dialogue and Cooperation*, 4/2023, 61-72. DOI: https://doi.org/10.47054/RDC234461f.

Fileva, Y. (2022). Relationship between Religion and Globalization: Secular and Theological Anthropology Approach. *Religious Dialogue and Cooperation*, 3/2022, 30-40. DOI: https://doi.org/10.47054/RDC223330f.

SOUTH-WEST UNIVERSITY
"NEOFIT RILSKI"
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

Yana Georgieva Fileva

ABSTRACT
of a PhD thesis on:

"Social Change according to Bulgarian New Age"

For acquiring of educational and scientific degree "Doctor" (PhD)
Area of higher education: 3. Social, Economic and Legal Sciences
Professional field: 3.1. Sociology, Anthropology and Cultural Sciences
PhD program: Sociology

Scientific supervisor: Assoc. Prof. Mario Marinov, PhD

Blagoevgrad, 2026

The dissertation was discussed and directed for public defense by the Department of Sociology at the Faculty of Philosophy of the South-West University "Neofit Rilski" Blagoevgrad.

Regarding the structure and content, the dissertation contains: an Introduction, four chapters (Religion as a Factor for Social Change, Morphology of Western New Age Spirituality, Morphology of Bulgarian New Age Spirituality, Social Expression of Bulgarian New Age Spirituality), a Conclusion, a Bibliography, six Appendices, Self-assessment of contributions of the dissertation, and a List of publications on the topic of the dissertation.

The dissertation has a total length of 458 pages, of which 381 pages main text; it includes 44 tables and 129 figures. The bibliography covers 148 titles (67 in Bulgarian, 3 in Macedonian, 8 in Russian, and 70 in English language).

The scientific jury is comprised of:

1. Prof. Valentina Milenkova, DSc
2. Prof. Boris Manov, PhD
3. Prof. Margarita Karamihova, DSc – external
4. Prof. Albena Nakova-Manolova, DSc – external
5. Prof. Bogdana Todorova, DSc – external

Reserves:

1. Assoc. Prof. Zhana Pencheva-Markova, PhD
2. Assoc. Prof. Veneta Krasteva Petrunova, PhD – external

The materials for the defense are available at the office of the Department of Sociology in room 1485, Academic Building 1, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad.

The public defense of the dissertation will take place on 24 November 2026 at 12.00 p.m. in hall 1342, Academic Building 1, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, in the presence of the scientific jury.

CONTENT

Introduction....4
Chapter One: Religion as a Factor for Social Change 9
Chapter Two: Morphology of the Western New Age Spirituality 10
Chapter Three: Morphology of the Bulgarian New Age Spirituality 16
3.1.Beliefs 17
3.2.Practices 26
3.3.A vision for social change 32
Chapter Four: Social Expression of the Bulgarian New Age Spirituality .36
4.1.New Age attitudes among Bulgarian citizens....36
4.2.New Age messages to Bulgarian citizens....45
Conclusion 57
Self-assessment of contributions in the dissertation 59
List of publications on the topic of the dissertation 60

INTRODUCTION

The debate in sociology today regarding the nature of religion and social change continues, primarily in three areas: secularization, religious diversity, and new religious movements. Their consequence is New Age religion, which is still discussed among academic researchers in the social sciences to what extent it is actually religious or cultural phenomenon. Since it is, said Wouter Hanegraaff (1998, pp. 8-10), a term that already exist in our language and have some meaning, albeit unclear and ambiguous, New Age is above all a poorly defined label with different meanings and connotations for different people, and the researcher must make decisions based on "common sense" about which sources and phenomena to study, when it comes to the sources in which contemporary New Agers find a connection to their beliefs.

The relevance of the topic can be traced through the fashionable concept in recent years of "spirituality." It replaces the word "religion," which sounds associated with obligations, although that is one of the meanings of the word. In this sense, visits to sacred sites and objects, personal development centers, yoga/ retreat practices, alternative healing, craftsmanship or organic farming courses, activities related to astrology/ tarot/ Feng Shui/ crystals, etc., have been popular for years. So has the extremely large amount of literature on these topics, including those related to esotericism, world and traditional religions, and ancient teachings, which are no longer offered only in specialized bookstores but occupy entire sections in every bookstore.

Individual self-identification as a "Christian," "Muslim," etc., as emphasized by Claire Gecewicz (2018), does not negate New Age beliefs: in reincarnation, astrology, psychics, and the presence of spiritual energy in physical objects (mountains, trees, etc.); nor is it necessary for these beliefs to replace faith in traditional religions and practices. According to the latest statistical data published in the Atlas of European Values (2017), 28% of Bulgarians believe in reincarnation, 42% believe in a personal God, and 41% believe in some kind of spirit or life-giving force. These are impressive figures that speak for themselves about alternative religiosity. It should be emphasized that this in not contradictory to the Christian identity of the majority of Bulgarians, for whom Eastern Orthodoxy is the traditional religion.

If paraphrasing Clifford Geertz (Гирц, 2004, p. 105), "it is a matter of yet another conscientious study that confirms long-recognized truths." In this sense, communities with alternative religious beliefs in Bulgaria have already been described by Bulgarian authors; the task is to extract and organize the messages of a community that has (probably) recognize itself as a movement for spiritual revival: beyond theological labels, beyond the stigma from traditional believers, as well as beyond apologetics.

The **object** of the dissertation is the Bulgarian New Age.

The **subject** of the dissertation is social change according to the Bulgarian New Age.

The **purpose** of the dissertation is to determine whether the messages of Bulgarian New Age communities to their followers can be systematized as an ideology directed to social change.

To achieve the aim of the dissertation, it is necessary to pursue the following **research objectives**:

1. Review of theoretical concepts that explain the emergence of alternative spirituality in Bulgaria.
2. Presentation of the political role of religion as a factor for social stability and change at the society-state level.
3. Literature review of Western New Age spirituality.
4. Literature review of Bulgarian New Age spirituality.
5. Definition of the doctrine of "new spirituality" in Bulgaria based on empirical research of the Bulgarian spiritual group "Portal 12:" to which extent it is exclusivist or inclusivist, whether it attracts agnostics/ atheists, and whether it incorporates different ethnicities**.**
6. Analysis of messages from a civic-religious perspective.

The **hypotheses** in the dissertation are three:

1. There are formed spiritual communities in Bulgaria, which perceive themselves as unified movements.
2. Their messages proclaim an inclusivist Bulgarian ethnicity in the form of gatherings, festivals, forums, etc.
3. Their messages construct an ideology that can be described as a civic religion.

The **methodology** of the dissertation consisted of quantitative and qualitative methods for collecting information:

1. The qualitative methods included:

- A literature review of books/ articles/ websites/ official and unofficial documents. The review covered Bulgarian and non-Bulgarian authors who have written in the field of New Age/ "spirituality," as well as a secondary analysis. The literature review was particularly important because the concept of "New Age" emerged in the United Kingdom/ USA after the end of World War II, where the cultural environment was shaped by Protestant and Catholic Christianity, in contrast to Bulgaria, where the traditional religion is Eastern Orthodoxy. New Age has spread beyond the Western societies due to globalization; however, in different cultural contexts, it manifests with specific characteristics. For this reason, the literature review in the dissertation aimed to highlight the specific features of beliefs in attempt to explain them;

- Observation complemented the literature review – attending lectures/ forums, organized by the studied group "Portal 12," in order to collect primary information (socio-demographic profile of attendees, level of interest, event organization, etc.) in the role of "participant-as-observer," according to the classification of Junker and Gold (cited in Дулов, Маринов, 2012, p. 127).
- Content analysis of the messages from the studied group to its followers, which includes a codebook structured in three parts.

The first part – "General Framework of New Age" – consisted of questions that describe the New Age religion according to Wouter Hanegraaff's book "New Age Religion and Western Culture" (1996; 1998). It concerned the doctrine, which may seem aside from the topic of the dissertation; however, it was actually central, as it outlined the structural elements of Bulgarian New Age in the proclaimed messages, which were then compared with the literature review. The specific indicators were systematized according to the characteristics of the three types of vision for the future "new world" according to the Western doctrine, namely the "Pathos of Change," the "Age of Light," and the moderate vision. Moreover, the historical development of the Western New Age movement (proto-, sensu stricto, and sensu lato), as described by Hanegraaff, was systematized into a framework for a comparative analysis with Bulgarian sources. Consequently, from a methodological perspective, the characteristics of the historical type of New Age and the visions of the "new world" served as indicators.

In the first part of the codebook, one indicator was related to the manifestations of New Age according to David Spangler; it concerned a "paradigm shift" on a social and cultural level. However, it was quite general and did not provide sufficient information. For this reason, the second part – "New Age Ideology" – attempted to outline the paradigm of the "new society" based on Mark Satin's book "New Age Politics" (1975; 2015). The author described a new ideology – New Age ideology – which builds upon the current economic and utilitarian understanding of humans, as also discussed by Marilyn Ferguson in her famous manifesto "The Aquarian Conspiracy." Satin presented, in a systematic form, the characteristics of the so-called "third way," beyond economic and political postulates and related to the cultural transformation of consciousness. Consequently, the second part of the codebook contained the specific indicators of the New Age worldview according to the concept of "voluntary simplicity" (by Elgin and Mitchell, 1977).

The third part of the codebook – "Civic-Religious Ideology" – included indicators representing characteristics of civic religion, as described by Maxim Mizov in the book "Civic Religions" (2021). The indicators were

derived as the main characteristics of civic-religious concepts according to Jean-Jacques Rousseau and Robert Bellah, as presented in a comparative review by the author. Mizov also noted the contributions of Michael Walzer regarding the common elements in both concepts. On this basis, a framework of civic-religious ideology according to the two concepts was created in order to establish a correlation with the Bulgarian messages.

The purpose of this tripartite division was to delineate the fields in which messages have an impact. In any case, the fields mutually overlap, influence each other, and build upon one another. Therefore, the compiled codebook was an attempt to encompass such an exceptionally complex "spirituality" as New Age. It also could serve as an excellent basis for discussion and future research on the topic of what kind of vision for social change Bulgarian New Agers hold.

The indicators were derived according to the researcher's "common sense" and the objective point of view; they were based on preliminary studies and on the messages heard from the "spiritual" groups themselves. After multiple viewings and transcriptions of the video messages, numerical data were extracted, which were later verified over a certain period to avoid subjective interpretation. The data served to derive numerical indices for comparative analysis of complex phenomena, e.g., the historical type of New Age, the civic-religious index, and the "new society" index.

- Review and analysis of official documents/ sources – the registers of the 28 Regional Health Inspectorates for unconventional medicine offices and for public facilities in the country. It was an attempt to identify the boundaries of the holistic milieu in which people with New Age attitudes practice their beliefs.

2. Quantitative methods complemented qualitative ones and included:

- An online survey on a social network, non-representative, based on the principle of "self-selected." Structurally, it contained four parts – "Beliefs and Practices," "Social and Political Attitudes," "Identity," and "Socio-Demographic Panel." Substantively, it stemmed from the hypotheses of the dissertation; the main task of the survey was to examine whether there was an environment for the dissemination of New Age and civic-religious messages, i.e., what the current views of people were. More specifically, it concerned: inclusivity of religious belief, tolerance and trust, post-materialist values, societal solidarity, and national identity. The questionnaire identified people with at least one New Age belief – in reincarnation, astrology, psychics and the presence of spiritual energy in physical objects (mountains, trees, etc.), examined their beliefs in relation to their socio-political attitudes, and identified existing differences in attitudes between respondents with and without New Age beliefs. This

allowed for a comparison with USA citizens who self-identified as New Agers. In practice, Bulgarian statistical information on New Age beliefs is lacking, and in this sense, the survey itself was a valuable source of information for future research. The survey provided the general framework of the research problem – religiosity, affiliation to a religious denomination and alternative beliefs, which could identify specifics in beliefs, possible problem areas, connection with socio-political attitudes, etc.;

- The official statistics from the "Atlas of European Values" (2017) for Bulgarian citizens and the "Religious Landscape Study" (Pew Research Center, 2025) for USA citizens were used for comparison with the data obtained from own survey.

The doctoral **thesis** posits that Bulgarian New Age is an inclusivist revivalist spiritual movement that unfolds as a civic religion. The concept of "civic religion" stems from the tensions and resistance related to identity of a nation due to the process of globalization, according to Robertson and Chirico (1985). Problems arise regarding the legitimacy of the world order, the essence of humanity, and the relativization of societies/ individuals. Thus, at the collective societal level, a push in a quasi-religious direction emerges, i.e., defining in politico-religious terms what society ultimately means and what is sacred for it. This involves a displacement of individuals from a purely societal formation of identity toward the formation of a public identity. Accordingly, the messages of the Bulgarian New Age can provide such a push.

The **ethical dimensions** of the dissertation were related to the relevance of the topic, confirmed by the negative experience during the preparatory research. It met with resistance from two sides, highlighting a problem, already described by sociologists of religion – that of cultism and anti-cultism. My position as an external observer, unacceptable to both sides, complicated the research, but viewed through the obligation for the sociologist's neutrality, this largely ensured the objectivity of the analysis. Because the sociological approach to religion, as Mario Marinov pointed out, means an objective and impartial attitude toward different religious doctrines, since it treats beliefs not as true or false, which is the subject of theology, but as a consequence of certain social relations and a cause of others.

From an ethical standpoint as well, I considered it semantically more accurate to use the words "faith" or "spirituality" instead of religion in the dissertation. The same applied to the term "believers," which was replaced with "followers" and "like-minded individuals," and "spokespersons" were replaced with "leaders;" because the matter concerned the public verbalization of ideas by a larger circle of like-minded individuals. My preliminary starting point of view was that the call to followers for participation and support in

organized activities and events was voluntary, i.e., there was no formalized organization with hierarchical leadership.

The **limitation** of the dissertation raised from the aforementioned cultism-anticultism opposition, which presupposes that the sociologist must take a side. Consequently, the empirical methodology was incomplete due to the distrust I encountered from adherents during the preparatory work for the dissertation.

Other limitations could be identified as the cultural and geographical contexts, since the countries in which the original concept of New Age emerged, are the UK and the USA, the fundamental religion, in opposition to which New Age stands, is Western Christianity**.** However, in traditionally Orthodox Bulgaria, the sense of the individual place in the world is different – mystical, passive, and oriented inward the community. Consequently, the beliefs, although at first glance appearing as identical to the general framework of New Age, were expected to express local specificity. According to Hanegraaff, local particularities do not affect the overall doctrine; but in fact, the details could alter the meaning, goals, and even the appearance of the faith. Some of the broader questions in the dissertation were whether Bulgarian alternative religiosity can be described as post-Christian; as well as whether what is termed "esoteric" from a Western-centric perspective in the Bulgarian context long ago became "exoteric."

The **structure** of the dissertation included: Introduction, four Chapters, Conclusion, Bibliography, six Appendices, List of Contributions, and List of Publications on the topic of the dissertation. The first chapter examined the role of religion in societal change according to various historical theoretical approaches and concepts of religion, presenting only those elements that characterize New Age spirituality. The second chapter described the doctrine of Western New Age spirituality. The third chapter systematized Bulgarian New Age spirituality. The fourth chapter summarized the own research – analysis of the registers of the 28 Regional Health Inspectorates for unconventional medicine offices and public facilities; a list of yoga studios; an online survey; structural-functional analysis of the community "Portal 12;" content analysis of the 20 most popular videos on its YouTube channel; description of the forums "The Bulgarian Spirit Through the Centuries" organized by the group; and content analysis of the messages from the forums.

CHAPTER ONE: RELIGION AS A FACTOR FOR SOCIAL CHANGE

Until the 20th century, the role of religion was to explain the prevailing social order, but gradual secularization erased the sacralization of authority and deprived churches of power as institutional intermediaries between the profane

and the sacred fields. Their significance was mediated through folklore, family traditions, and cultural identity. Consequently, in contemporary pluralistic society, two trends can be observed – the separation of church and state, and the strengthening of religious motivations in society. Manifestations of the latter are religious institutes (by Talcott Parsons, cited in Лункин, 2020, pp. 36-41), which regulate social processes and phenomena in order to maintain stability and order in society. Not only the 1st and 2nd types according to Parsons (the formal churches and their administrative organizations), but also the 3rd and 4th types (the informal, para-church movements and network organizations around parishes) are woven into civic society and participate in creative projects and political strategies. Specially, the informal ones significantly expand the audience of church activities, as they engage believers through cultural and ethno-confessional self-identification, as well as agnostics/ atheists. This leads to the so-called "church democracy from the grassroots" (see Лункин, 2020, p. 43), resulting in religious revival.

In the same sense, Peter Berger (cited in Лункин, 2020, pp. 54-56) considered that the church acquired a new form – that of a civic institution. However, regarding Orthodox Christianity, he was skeptical because in its history, it has never functioned as voluntary associations: neither as a state church (in Byzantium, Russia, and the newly formed states after the collapse of the Ottoman Empire), nor as a minority in the Muslim millets, nor as a persecuted community under the communist regime, nor as diaspora communities in Western Europe and the United States. Democracy is based on the voluntary association of citizens, functioning in a competitive environment, expressed in freedom of conscience and pluralism. In this sense, religion and its institutions transform from a fate by birth into a conscious choice.

The process of globalization did not proceed without tensions regarding identity, not only for new nations but also for all. In this way, at a collective societal level, there was a push in a quasi-religious direction, i.e., to define in politico-religious terms what society "ultimately means" and what is sacred to it. From this raised the concept of civic religion – the displacement of individuals from purely societal formation of identity toward the formation of public identity (Robertson, Chirico, 1985).

CHAPTER TWO: MORPHOLOGY OF THE WESTERN NEW AGE SPIRITUALITY

From a sociological perspective, the terms "cult" and "sect" are methodologically "contaminated;" thus, they are avoided by scholars. Burdened with stereotypes, they are associated with new and/ or unpopular religious movements. In contemporary English, "cult" carries an entirely

negative connotation, while "sect" is used for less controversial groups. In German and Roman languages (French, Italian, and Spanish), the word "cult" is rarely used, while the negatively charged term is "sect." Originally, the English words "cult" and "sect" were common scholarly terms without negative connotation, but from the 1970s, the media began to use them to denote dangerous or criminal religious organizations; for this reason, most sociologists and historians of religion accepted Eileen Barker's proposal to use the term "new religious movement" as a value neutral term. The few scholars who still use "sect" or "cult" are, in fact, implicitly aligning themselves with the anti-cult movement, according to which the distinction is simple: joining religions/ churches is based on free will, whereas "cults" and "sects" use "brainwashing" to attract members and retain them within the group. Although this distinction is not widely accepted in the academic community, it is extensively used in parliamentary reports and legislation, especially in Europe, and is still frequently cited in the media (Introvigne, 2005). Therefore, clarifying these concepts and their connotations is very important, as it demonstrates the role of sociology, which is not concerned with the (in)correctness of doctrines; the role of sociology is to build a "bridge of understanding" (by George Chryssides), i. e., not to judge.

Colin Campbell (cited in Hanegraaff, 1998, p. 15) developed the concept of the "cultic milieu," according to which cults exist in an environment conducive to the birth of new cults. They absorb the remnants of dead cults and create new generations of people attracted to cults. It is a constant element of society, unifying diverse worlds that share common deviant views relative to the dominant cultural orthodoxy. A common characteristic is the presence of a mystical tradition, according to which union with the Divine can be achieved through various paths; therefore, it is ecumenical, syncretic, and tolerant. These characteristics of the "cultic milieu" provide a solid foundation for determining what should or should not currently be considered New Age within the broader context of new religious movements. New Age is synonymous with the "cultic milieu," which has come to recognize itself as more or less a unified movement. The birth of the movement is marked by the phenomenon in which a significant share of people acknowledge the existence of the "cultic milieu;" as a result, they begin to view it as a movement and to see themselves as participants in this movement. This process occurred after 1975 and stimulated the movement itself to define some central issues for New Age. The organizational form most typical of the "cultic milieu" is the so-called "society of seekers," as noted by Hanegraaff (1998, pp. 16-18).

Olav Hammer (1997, cited in Granholm, 2008) identified the specific characteristics of New Age, which are: 1. a view of the entire cosmos as an interconnected whole; 2. a prevailing direction – people create their

circumstances, rather than the other way around; 3. everything that exists is permeated by divine power/ energy; 4. the idea that people mismanage their existence, but the current state can be corrected; 5. the view of the Earth as a living being that humanity abuses; 6. the belief in the unique role of each individual in existence; 7. belief in reincarnation, combined with belief in spiritual evolution through reincarnations; 8. the conviction that there are better ways to attain knowledge than through science; 9. the conviction that Eastern and traditional natural religions contain universal ancient wisdom; 10. the conviction that humanity is on the threshold of a spiritual and social revolution.

New Age activities can be viewed as falling along a spectrum from "world-rejecting" ("pure" New Age) to "world-affirming" ("counter-cultural" New Age). Between these two extremes, the majority of New Age teachings suggest that it is possible to experience the best of both worlds. The spiritually "pure" aspect of the New Age rejects everything associated with this world (financial success, interpersonal satisfaction, devotion to a specific set of beliefs); spirituality is valued for its own sake, and the focus is on creating the new person. Counter-culturalists are less radical and believe that competition for the capitalist external effects of life increases ego pollution; they strive to develop everything that makes the individual authentic and expressive; the focus is on seeking new ways to relate to the environment, to save the earth from the devastations of capitalism (see Heelas, 1996, pp. 30-31).

According to Steven Sutcliffe (cited in Frisk, Nynäs, 2012), "spirituality" emerged as a hybrid discourse, constructed from alternative and popular sources, and is associated with lived experience and internal discourse, unlike religion, which is connected with systems and dogmas. The new spiritual discourse in a person is expressed in three ways: 1. being a dissident striving to find something more and better than institutionalized religion; 2. being a layer in a domestic setting, which undermines the traditional boundaries between public and private space; 3. being a populist, recognizing the supremacy of the will of the people, operating with short-term achievements of goals, and actively creating meaning in everyday life.

The focus of attention on beliefs is the expectation of an upcoming New Age, albeit in rather vague terms. In the so-called millennial complex, the first characteristic is apocalypticism, according to which the new world arrives as a "catastrophe for all that exists" and replaces the current worldly order with a fundamentally different transcendent order. The next element is premillennialism, in which the coming of the Kingdom of God is sudden and violent, resulting from an intervention from some other world. Human beings can respond to this event only when it occurs, but by themselves, they can do nothing. In postmillennialism, the Kingdom of God is gradually established through an evolutionary process; and human actions, religiously motivated and

controlled, accelerate its pace: the millennium comes after this collective human effort. The third element is messianism: as a social phenomenon (charismatic individuals rise among the people and achieve a dimension of "divinity" through self-proclamation or through acclamation by the followers; they usually appear as symbols of leadership and hope in times of intense labor and poor governance) or as a spiritual phenomenon (the divine savior appears from the transcendent world and signals the impending end of time and the emergence of a new utopian era of joy, peace, and prosperity). New Age messianism belongs to the second type; it always refers to a superhuman spiritual agent, rather than a charismatic individual.

The historical development of the movement passed through the following stages. 1. Proto-New Age manifests in the UFO cults, which passively awaits the Kingdom of God to come in the form of an apocalyptic cataclysm and has a premillennial character. 2. New Age sensu stricto shifts its focus toward a postmillennial perspective. Messianism is a spiritual phenomenon; the agent is usually "Christ," often described as a "principle" or "energy" rather than a person. This concept of Christ is highly dependent on Theosophy/ Anthroposophy; New Agers speak of the "second coming of Christ," without necessarily believing in it. 3. New Age sensu lato is characterized by the view that the New Age will emerge as a result of human engagement, through a (super)natural evolutionary process, and that the critical transition is guided by supra-human assistance. Millenarianism is always embedded within "macro-historical" frameworks: the last 2 000 years, dominated by Christianity, are called the Age of Pisces, and the next 2 000 years are the Age of Aquarius; all attention is focused on the coming age and its contrast with the previous one; descriptions of the previous and forthcoming ages are vague and schematic (see Hanegraaff, 1998, pp. 101-102).

An important element is the sense of crisis: humanity is living at a decisive "turning point" in the evolution of consciousness (see Hanegraaff, 1998, pp. 348-350). Emphasis is placed on the "urgent need for change," that humanity is in a time in which "extremely limited consciousness has powers once given to the gods;" therefore, now is the time for a decisive evolutionary breakthrough toward multidimensional consciousness. Accordingly, Wouter Hanegraaff distinguished three visions for the New Age. 1. The "Pathos of Change" is associated with a vague enthusiasm regarding the destruction of traditional patterns and the opening of new horizons. It is about a new opportunity, a new level of growth, a new power, liberated and operating in human affairs, a new manifestation of the evolutionary wave of events that truly leads to a new heaven, a new earth, and a new humanity. 2. In the "Age of Light" there is talk of the "second coming," which brings a new birth on a planetary/ cosmic scale, with the evolution of consciousness to the 4th and 5th

dimensions. The release of powerful creative energies will lead to a new civilization based on the values of love, truth, joy, peace, and the ideal of service. People and governments around the world will achieve a universal civilization, a true brotherhood of earthly humanity. 3. The moderate vision advocates a new planetary culture: integration of planetary culture with regional cultures; some form of global political agency, but not at the expense of local and regional bodies; greater emphasis on communication for technological/ intercultural/ interpersonal understanding; emphasis on education as a lifelong process; an economy based on individual creativity/ production; larger economic entities accountable to society, extending beyond the purely economic sphere, and with a more democratic character; planetary spirituality compatible with individual religions/ spiritual teachings; healing practices combining medical intervention and self-healing; a new interest in androgyny; deeper integration between science and mysticism, technology and ecology.

From a social perspective, Mark Satin (2015, location 534) offered a new ideology, called "New Age politics," aimed at dismantling the "culture of things and death," which creates and perpetuates a prison-like perspective (the so-called "six-walled prison"). If New Age politics sounds radical, its fundamental ideas – simple living, decentralized power, and being a global citizen – act like an undercurrent, a "third force" in American society that has the potential to become a governing force. It takes what is necessary from old political ideologies and goes beyond them, with the understanding that the real problem is not how to convince people/ groups/ governments of a single best path for development, but that they can live and work together synergistically; to realize that cooperation is better than competition. He recommended replacing monolithic institutions with biolithic ones, i.e., he offered alternatives to patriarchal attitudes, egocentrism, the scientific worldview, bureaucratic thinking, nationalism, and the perspective of the big city. His specific policies covered areas such as education, spirituality, transportation, the family, the professional collective, and various state policies. This concerns both internal and external work that enhances self-respect, autonomous life choices, and peaceful cooperation between states.

The most important aspect of New Age governance is localization, because the most important unit is the community, the "spirit of connectedness beyond functional" (by David Spangler). Some of its aspects are: countering nationalism; self-governance of communities; biolithic institutions; collective identity (Satin, 2015, location 2031-2051). Localization occurs alongside planetization – a vision of a biolithic world, where everyone learns from and collaborates with others in the most decentralized form possible, and communities and regions act synergistically in a mutually beneficial (win-win)

approach, rather than a directive (top-down) model (Satin, 2015, location 2077-2112).

Diffuse, frequently changing, and amorphous, the ideology can become both democratic and liberal, as well as nationalist and authoritarian in its support for the family, ecology, and the ideal society, e.g., the Russian Theosophists of the Roerich family greet the Bolsheviks and Lenin as a "mahatma" who, through totalitarian methods, builds a "community" of happy people. Likewise, a seemingly asocial structure can turn into a movement with a political element, e.g., the ecological movements "Anastasia" and "Greenpeace" (Лункин, 2009).

Barbara Potrata (cited in Манова, 2022, pp. 58-61) identified a connection between New Age and the socialist project due to the notion of the "new individual," whose future involves rejecting old postulates, the progress of science, equality, and the self-development. The two projects share a similar concept of the future – large-scale social transformation and a new world of abundance in which every person will fulfill their own potential and take control of their destiny. Similarities are also found in language, as words shape individual consciousness. Socialist slogans/ speeches/ posters resemble the positive phrases in New Age, which must be repeated until the individual begins to believe in them and they become an objective reality. The main difference is that according to New Age, social change will occur through an individual-collective and evolutionary path. The socialist is "robotized," whereas the New Ager is free; he breaks down the collective, due to the danger of losing freedom; thus, freedom prevails over security.

Bruce Lerro (2021b), however, believed that in the eyes of socialists, *"New Age is a desperate attempt by the alienated middle class to escape the crisis of capitalism by retreating into mysticism."* Demographically, New Agers are mostly professionals from the upper middle class, who could not belong to socialist organizations or a mass party; they are more individualistic due to the nature of their profession. Yet, if they can be mobilized, they could become good public speakers or legal advocates for socialists. Also, the spiritual communities of Burning Man, Arcosanti, and Findhorn would seem unusual to socialists. The nine-day "Burning Man Project" to a socialist is a "decadent playground for spoiled upper-middle-class yuppies." The Paolo Soleri's experimental city of Arcosanti appears as an impractical utopian city that "desperately flees from capitalism;" and the Findhorn community – as a "gathering of spiritual eccentrics who listen to angels." In the first decades of the 21st century, connections between New Age and right-wing organizations have been discovered: white supremacist and far-right consciousness use mysticism from Christianity and racialized Scandinavian mythology. Just as in the 1970s and 1980s New Age spirituality was politically used to reinforce

leftist ideologies, today far-right groups appeal to certain aspects of New Age; the strong elements of the movement related to health/ well-being/ nature alignment are fundamental to anti-vaccination movements worldwide (Peters, 2022).

***

New Age attracts people who are, more or less, already predisposed to its ideas, because they are an extension of what is already familiar; consequently, they are culturally prepared and ready to take the next step in achieving their aspirations, especially when no significant changes in everyday life are required. In the mid-1980s, Paul Heelas (1996, pp. 183-184) conducted a study among employees of various companies who participated in a standard Exegesis workshop. 160 out of a total of 165 employees responded to the question, "Please, summarize your previous and current spiritual/ religious beliefs." The responses were as follows: 46% transited from atheism/ agnosticism/ unclear beliefs to spirituality; 19% did not change their beliefs (half remained agnostic, half – conventional religious); 18% strengthened the forms of their existing spirituality; 13% transited from conventional religiosity to spirituality; and 4% lost their faith.

Claire Gecewicz (2018) also summarized that most adult US citizens identified as Christians but simultaneously held at least one New Age belief – in reincarnation, astrology, psychics, and the presence of spiritual energy in physical objects (mountains, trees, etc.). Approximately 60% accepted one of these beliefs, 40% believed in psychics and that spiritual energy can be found in physical objects, 33% believed in reincarnation, and 29% believed in astrology. But these beliefs do not necessarily replace faith in traditional religions and practices. While 80% of Christians say they believe in the biblical God, 60% hold one or more New Age beliefs. Gender, age, and other demographic differences are noted; for example, women, people under 65, those with lower levels of education, racial/ ethnic minorities, and the Democratic Party leaners are more likely to hold at least one New Age belief.

According to the "Religious Landscape Study" (Pew Research Center, 2024), those identifying as New Age followers in the USA constitute 1% of the population compared to 0,4% according to the 2014 wave.

CHAPTER THREE: MORPHOLOGY OF THE BULGARIAN NEW AGE SPIRITUALITY

Chapter Three presents the manifestations of New Age spirituality – beliefs, practices, and the vision of social structure, derived from both the

author's own review and from Bulgarian authors in the field of "spirituality" – Konstantin Zlatev, Dimitar Kalev, Silva Doncheva, Ivan Tolev, Metodi Konstantinov, and others. The analyses of the few Bulgarian researchers in the field are also presented – the sociological work of Mario Marinov and the anthropological work of Svetoslava Toncheva, Anelia Manova, and Evgenia Troeva. Bulgarian beliefs and practices demonstrate the "modes of religiosity" (by Harvey Whitehouse, cited in Hammer, 2014) – imagistic and doctrinal. Imagistic religiosity depends on single events with significant emotional impact, e.g., organized events (festivals, forums, and collective prayers), whereas doctrinal religiosity implies general knowledge of the religious tradition (lectures, interviews, and articles). However, since New Age fundamentally opposes any form of institutionalization, doctrinal knowledge is taught and presented as part of the imagistic religiosity during joint participation in events.

The analysis of the literature and field studies (including the analyzed community "Portal 12") showed that at the core of the messages of most spiritual groups lies the Petar Danov's teachings. Of course, there are those whose messages are built more on the Rudolf Steiner's Anthroposophy, Tantrism, or Thracian Orphism. However, my observations indicated that the greatest number of followers in social channels belongs to those who explicitly refer to Danov. Speakers build their messages on his lectures, albeit supplemented and modernized. It seems to me that Dimitar Kalev (see Калев, 2022, p. 11) was correct when he claimed that the mythologization of his figure occurred in order to remove his messianic presence in Bulgarian culture during the first half of the 20th century, when he had been a living spiritual leader of three generations of Bulgarians. In my opinion, the mythologizing of his personality stemmed from the mythologizing of the Teaching: it has been recorded, embellished, and transmitted in the form of a story and serves the same function as Bulgarian folk tales, which tell of everyday life and moral values; created as a connecting element between the profane and the sacred world (by Durkheim), through which people realize their metamorphosis. The individual recurring messages in the discourses can logically be arranged into a story that focuses on the imaginary religious worldview of some Bulgarians and the immanence of their interactions with God.

3.1.Beliefs

The literature review outlined the beliefs that form a comprehensive doctrine, where each element is logically connected to the others. The initial element or starting point is the belief in astrology, i.e., that planetary cycles are objective, chronological, and reliable. From this stem the expectations for future events during specific periods, as well as explanations for past historical

events. From this belief follows the conviction in the advent of the Age of Aquarius and the knowledge of what changes will occur generally in humanity. As a logical continuation is the belief in the "living reasonable nature," i.e., that the Universe is whole, governed by universal laws. All living beings created by the Creator are also subject to these laws; for humans, it remains to discover why they were created – to build their connection with the Creator, to be co-creators in their existence; to realize themselves as an important part of the divine plan and begin to work for it – for the harmony of all particles in the Universe. The beliefs that follow are specific to Bulgarian spirituality and are based on the Danov's Teaching, although there are references to Rudolf Steiner's Anthroposophy. It is notable that faith in Christ, although He is regarded as the greatest Teacher of all sent to Earth to guide humanity, is nevertheless understood in the Christian sense. This is one of the reasons why Bulgarian spirituality does not oppose Christianity; the astrological justification is that it is part of the historical evolution of the 5th race, and now it should be built upon. The view of human evolution in connection with Christ consciousness is very strong – the transition from Old Testament to New Testament consciousness by following Christ's commandments – love and brotherhood among people. Implicitly, it can be clarified that Christ's commandments are not perceived as a spiritual impulse, but as laws; unlike the belief in the Bogomil doctrine / Slavic messianism / the historical role of the Bulgarians, which rather pass as spiritual impulses in the messages of spiritual communities. References to prophets serve as evidence for certain views, in addition to being collective wisdom, historically preserved and transmitted. It is noteworthy that neither Slavic messianism nor the belief in the mission of the Bulgarians indicates any kind of "exceptionalism:" the Bulgarians are the "liver" of the Earth, they "cleanse," but all the other organs are equally necessary for the existence of the entire organism of the planet.

The sociological analysis of the doctrine of beliefs brings out all the characteristics specific to New Age religion, summarized by Olav Hammer (cited in Granholm, 2008). The perspective is towards the entire cosmos as an interconnected whole, and all that exists is imbued with divine power/ energy, while the Earth is regarded as a living being that humanity abuses. It is believed that humans mismanage their existence, but the current state can be corrected when people begin to create their life circumstances themselves, with each having a unique role in life. Belief in karma and reincarnation is held, as well as that Eastern and traditional natural religions contain universal ancient wisdom. It is predetermined that humanity is on the threshold of spiritual and social change, and science is only one of the paths to it. Nevertheless, it should be noted that in the Bulgarian context it should not be spoken of a New Age religion, but rather of New Age spirituality, because the beliefs can be defined

as more immanent than transcendent. This most likely stems from popular religiosity, from the living and strong pagan traditions, albeit Christianized. This vitality proves what Hammer called the "cognitive optimality" of the New Age. In this sense, the "new spirituality" reintegrates the local and the global, as well as the religious and the secular, because it absorbs elements simultaneously from traditional religion, from popular religion, from foreign religions, and from secular knowledge, dissolving them within itself (see Horie, 2014).

An interesting element of Bulgarian beliefs for analysis is mysticism. Robert Ptaszek (2020) summarized that New Age leaders use the terms "religion" and "mysticism" interchangeably, which is not found in Bulgarian beliefs: the word "religion" is not used; emphasis is placed on "faith," which stems from Danov's "I do not give you religion, but a teaching for life." An additional aspect is provided by Marilyn Ferguson, according to whom New Age spirituality differs from Christian spirituality, which is most visibly manifested in asceticism and mysticism. In this sense, a sociological analysis of Bulgarian "spirituality" presents mysticism not as imported, but as woven into all beliefs and practices, because it historically stems from the Thracian mystery cults and the Orthodox tradition of hesychasm. It is important to examine how the millennial complex, characteristic of the Western New Age, is revealed in Bulgarian beliefs. First of all, it is necessary to clarify that it is also embedded in "macro-historical frameworks," because the strong belief in predestination stems from a strong belief in the laws of astrology. For this reason, the first belief (in astrology) in the literature review is a description of the ideas of Silva Doncheva and Metodi Konstantinov. Additionally, the literature review did not reveal a sharp sense of crisis, such as the summary of Western authors provided by Wouter Hanegraaff (1998, pp. 348-350). It is noted that humanity is living at a "turning point" in the evolution of consciousness, but without dramatization; about a "need for change," but not urgent; about a "change in consciousness," but not radical. The emotionally charged statement that humanity is trapped in a "destructive-producing order," which leads to a "catastrophic failure of the human race," is not understood among Bulgarian authors. There is no mention of an evolutionary leap in the psychic development of homo sapiens, nor that "extremely limited consciousness has the powers once given to the gods," and therefore now is the time for a decisive evolutionary breakthrough toward multidimensional consciousness. It can be inferred that the Bulgarian vision of the "new era" is moderate because it is postulated on Danov's Teaching of the degrees of consciousness: collective, individual, higher collective, and cosmic (see Калев, 2022, pp. 16-18). It is predestined by the Bulgarian prophets what awaits the Bulgarian people according to the divinely assigned historical

mission, rules for everyday life are given, and there is a proclamation of confidence in the predestined. This, in turn, provides security for the followers, which is expressed in a calm assurance resulting in passivity; therefore, the focus on the crisis of contemporary society can be interpreted rather as a call for stronger social engagement, for work "here and now." According to Hanegraaff (1998, pp. 98-99), the millenarian complex includes apocalypticism, premillennialism, and postmillennialism. Bulgarian beliefs yield a softened apocalypticism, evidenced by the lack of a sharp sense of a multidimensional crisis of humanity. There is no notion of a radical change of the current secular order into a qualitatively new one; consequently, the future "new world" is more immanent than transcendent. Suffering is not denied, as it is seen as the atonement of karma, and peace and prosperity are not proclaimed. There is talk of "the coming of the Kingdom of God on earth," but this is a path for generations to follow; there is no expectation of a "here and now," but rather of a gradual process of "purification" and "expansion of consciousness."

The next element is premillennialism (see Hanegraaff, 1998, pp. 99-100) with the sudden and violent coming of Kingdom of God, as a result of an intervention from some other world. Human beings can only respond to this event when it occurs, but they cannot do anything themselves to hasten the process. In Bulgarian beliefs, premillennialism is almost entirely absent. A broader review of websites and articles not included in the dissertation did indeed reveal premillennial warnings, but their popularity is relatively weak.

The third element is postmillennialism – Kingdom of God is gradually established through an evolutionary process (see Hanegraaff, 1998, pp. 99-100). Human actions, religiously motivated and controlled, accelerate their pace: the millennium comes after collective human effort. The analysis of Bulgarian beliefs revealed that all of them proclaim a postmillennial vision for the transformation of individuals and society: calm, confident, yet predetermined.

An interesting element of the doctrine of Bulgarian New Age is messianism. According to Hanegraaff (1998, pp. 100-101), messianism in New Age always refers to a superhuman spiritual agent, rather than to a charismatic individual endowed with divine qualities by followers. However, the literature review showed that messianism in Bulgarian New Age beliefs manifests as a social phenomenon, due to the strong veneration of Bulgarian prophets. Another distinguishing feature is that despite the strong theosophical (and to a lesser extent anthroposophical) influence, in Bulgarian beliefs Christ is the most important biblical figure, the most important Teacher for the current 5th cultural epoch, who gave the commandments for the building of the next; He is not a "principle" or "energy." Beyond theological specifics, from a

sociological perspective, the followers perceive themselves as Christians; it should not be spoken of depersonalized conceptualization, but of a traditional perception and Christian worldview. Therefore, the proto-New Age, which passively waits for the Kingdom of God to come in the form of an apocalyptic cataclysm (with a premillennial character), is difficult to identify in the presented Bulgarian doctrine. For this reason, the postmillennial perspective leads the analysis towards New Age sensu stricto or sensu lato. Predestination, human engagement "here and now," and evolutionary development place the doctrine of the Bulgarian New Age within the sensu lato historical type. Nevertheless, elements of apocalypticism, messianism, and Theosophical influences, which are characteristic of sensu stricto, can be identified. The literature review cannot unambiguously determine the historical type of the Bulgarian messages. The field research, described in the Chapter four, traces the manifestations and identifies statistically significant correlations.

***

The emergence of New Age in Bulgaria can be explained through several models. For example, on an everyday, operational level, the "religious market" model explains why Orthodox Christianity can be considered a "socialized religion" (by Stark and Finke). It is the country's traditional religion, despite the atheist regime during the period 1945-1989, and following the change of political governance in 1989, conditions were created for a "religious market" due to pluralism, in such an environment New Age spirituality proved to be extremely attractive and viable, especially when it builds upon Bulgaria's historical experience.

The roots of Bulgarian "spirituality" can be traced back to the end of the 19th century, and in its contemporary form – to the 1980s. The initiatives of Lyudmila Zhivkova, her travels, and her Eastern-philosophical beliefs are widely known. The assembly "Banner of Peace" with its motto "Unity, Creativity, Beauty" remains vividly in memory. This is certainly due to globalization, whose theory is fundamental for interpreting Bulgarian New Age. The assembly serves as an example of the "religionization of politics" (by Roland Robertson, cited in Островская, 2018, pp. 205-206), although not formulated in strictly religious terms due to the officially atheist governance at the time. It refers to the penetration of the state into people's private lives, which is why Peter Beyer (cited in Островская, 2018, pp. 206-208) spoke of the "privatization of religion."

Additionally, New Age, including the Bulgarian variant, can be interpreted as the liberal religious option (by Beyer, cited in Frisk, Nynäs, 2012) of global society. It "dissolves the devil;" it is ecumenical, tolerant, egalitarian, and democratic. It allows for comparable opportunities for enlightenment and salvation in different religions; therefore, it promotes a

more complete inclusion of all people in the benefits of the global community. Through the media and education, its values are instilled in generations; consequently, in Bulgaria, there already exists, for example, the "Beglika generation." In practice, the "conservative option" in Bulgaria is Orthodoxy, while the "liberal" one is Western New Age; currently, it can be concluded that there exists a very fragile balance between them. Thanks to the co-existence of the two options for some historical period, a specific Bulgarian New Age is being shaped, which seeks to build a common religious identity in which "relations with God are completely proper" (by Robert Bellah).

It is also observed to transform into a "public religion" (by Jose Casanova, cited in Островская, 2018, pp. 210-218), primarily through its contribution to civic society discourses via the activities of various "spiritual" groups, that enacts doctrines in visible social practices. The possibility for New Age to emerge and develop in Bulgaria is due to moderate secularism, because of the constitutional protection of freedom of religion, which is expressed in freedom of religion, freedom of conscience, and moral individualism. This is the prevailing operative norm that favors the toleration of different religions (see Magazzini et al., 2022).

Also, positivist, the "rational choice theory in the sociology of religion" (by Stark and Bainbridge, cited in Little, 2023b) explains why, in increasingly secular societies, religion continues to be an important factor for individuals and society. When people "seek rewards and avoid costs," the primary motive is an evaluation of benefits versus costs. New Age is a religion that does not require strict bodily sacrifices, does not require weekly church attendance, its rules are relatively simple, and its recommendations are optional. Additionally, rational choice depends on personal knowledge, understanding, and beliefs, which, due to the atheist heritage, imply limited familiarity with the canons of Orthodoxy and easy acceptance of new religious movements.

Nevertheless, the ideology rests on the axiom of cultural traditions within the secularization thesis, based on existential security (see Norris, Inglehart, 2011, pp. 13-24). The doctrine stemmed from the religious tradition of Orthodox Christianity, which consistently shaped Bulgarian culture in such a way that its distinctive values are transmitted to citizens through the media/ education; therefore, the Bulgarian New Ager resembles the Bulgarian Orthodox much more than the Western European/ American New Ager.

Viewed from a functionalist perspective, New Age beliefs are an example of what Durkheim described as "sacred" (see Дюркем, 1998, pp. 50-54). This includes myths, dogmas, legends, physical objects, rituals, formulas, and movements. However, Bulgarian New Age beliefs (almost) merge the realms of the sacred and the profane into the physical universe, localized "here

and now," without requiring preparation or any metamorphosis. Precisely to prevent the two fields from merging and the "code" (by Bourdieu) from being forgotten, followers are periodically invited to communal gatherings – forums, festivals, courses, etc. – to reaffirm collective meanings and motives.

This is how a commonly shared religious framework is created (by Durkheim, cited in Serafimova, 2011, pp. 46-48), which generates collective consciousness as a shared set of values, thoughts, and ideas. In this way, collective effervescence is maintained – the intense and positive feeling of excitement from active participation in community activities. In this sense, New Age religion fulfills all three functions: 1. social cohesion through the creation of shared consciousness from participation in rituals; 2. the maintenance of predictable social norms and behavior; 3. addressing universal questions about the meaning of life. As long as needs remain unmet by other institutions in contemporary social systems, religion will exist to fill this gap.

In the same functionalist line New Age appears as one of the subsystems in society (by Parsons, cited in Thompson, 2018a); part of the culture that forms a value consensus, as well as a model for coping with problems that disrupt social life, e.g., in the case of death or life uncertainties, feelings of inequality and injustice.

Weber's interpretation (cited in Даскалов, 2018, pp. 258-259) is key to understanding Bulgarian New Age, as it concerns the religious worldview and active change in societies. The two means of salvation – asceticism and mysticism – are related to transcendence and immanence, which are respectively valid for the Western and Eastern worldview. Asceticism is the active ethical action for shaping the world and achieving salvation; man is an instrument for the active remodeling of the social world. Mysticism is the attainment of divine grace through a passive contemplative state to achieve union with God, associated with low social activity and the creation of a hierocratic organization. From the literature review of beliefs, it can be unequivocally concluded that despite claims of the "worldly asceticism" (due to Protestant influences in Danov's Teachings), the Bulgarian mentality remains that of a "mystic fleeing from the world," clearly visible in the strong reverence for Bulgarian prophets. This is expressed in philosophical justifications, a high intellectual style, and detachment from everyday human life. Yes, the ethical precepts for "living for the Whole," the hygiene rules (regarding clothing/ food/ movement), and the practices for achieving union with God are reaffirmed, but all of them are directed toward the individual, not society. The formulation that individual enlightenment will lead to collective enlightenment sounds utopian.

Therefore, Weber's skepticism (cited in Robertson, Chirico, 1985) can be paraphrased and it can be concluded that despite the presence in

Bulgarian New Age of the opposing extremes of "universal otherness" and "tribal brotherhood," the individual's position nevertheless remains intermediate – between "simply oneself" and "simply a member of society."

Protestant influence is manifested in greater individual freedom and in challenging the "top-down" order of Christian doctrine, although this does not entail a rejection of Christianity, but rather represents a subsequent stage of development. "The Protestant o to work hard in one's calling" (see Little, 2023b) is adopted, yet in the Bulgarian context it is still not sufficiently confirmed that societies with greater individual freedom are more open to social change.

Weber's concept of theodicy (cited in Little, 2023b) explains the historical resilience of Bulgarian New Age beliefs. It continues to provide a meaningful explanation of why God allows suffering, misfortune, and injustice even for people who follow moral and spiritual practices. It can be said that all three forms identified by Weber – dualism, predestination, and karma – are mutually intertwined. The forces of "light" (truth and goodness) battle the forces of "darkness" (falsehood and evil) according to the Bogomils. The ethnic karma of the people explains suffering as a consequence of actions from a previous life – lapses or betrayals of faith (the persecutions of the Bogomils and atheism). Nevertheless, predestination indicates the fate that God has predetermined for individuals – highly evident in the strong veneration of Bulgarian prophets, as well as in the historical messianism of the Bulgarian people, which foresees a bright future for the nation, one that will fulfill its historical mission, assigned 5 400 years ago (now 5 500 years), to lead humanity into the "new era" of peace, brotherhood, and justice.

The doctrine of Bulgarian New Age also has a feminist interpretation, insofar as a significantly higher proportion of followers are women. Topics related to the role of women in the community are addressed, but this concerns the historical tradition of equality between women and men, inherited from the early apostolic Christian communities in the Bulgarian lands, which later passed into the doctrine of Bogomilism, subsequently built upon by Danov's Teachings. Themes of "sacred femininity" opposed to the masculine principle cannot be identified. After all, of the four religious strategies of women in Linda Woodhead's concept (cited in Little, 2023b), two can be distinguished: 1. the seeking strategy refers to the search for different forms of religion, e.g., new spiritualities, meditation, or Wicca, in order to find fulfillment; 2. and the consolidating strategy, related to women accepting the existing gender distribution of power in their religion, due to the security and predictability of traditional gender roles; this strategy can be explained by the fact that the main figures/ speakers in most "spiritual" groups are men.

The presented beliefs represent the theoretical expression of Bulgarian "spirituality," religious "memes" that have been consistently transmitted among "seeking" Bulgarians for more than a century. They provide the "only real picture of the world" (see Гирц, 2004, pp. 139-140), which, however, cannot be considered from a "religious perspective" (by Lévy-Bruhl), but from a "common-sense perspective" (by Malinowski). It concerns the theory of primitive pragmatism, which assumes that beliefs are a collection of useful inventions. This collection constitutes the esoteric collective knowledge of and about a people, its mythology, which unfolds in four dimensions. Mysticism is the transcendent mystery attained through individual experience, and it presupposes understanding and contemplation of the wonder of the Universe. Cosmology provides the laws. Sociology explains how to maintain social order. Pedagogy teaches a person how to live in harmony with nature – not as pantheism, but as trans-theologism: God is the first cause and the ultimate end, the driving principle of life (see Камбъл, 2019, pp. 59-60).

According to Peter Berger's phenomenology (cited in Little, 2023b), Bulgarian New Age is a secondary structure and a type of culture; as a human creation, it responds to people's need to cope with the problems of their physical survival. Beliefs simultaneously shape a stable/ objective social reality outside the subject and create/ interiorize social roles and expectations within the subject. The creation of a stable and predictable world, i.e., a normative order, according to Berger, provides a "sacred canopy" for humans because it refers to God as the source of ultimate legitimation: the order in the world is according to the will of the gods.

Ernest Gellner (see Геллнер, 1991, p. 299), however, believes that in industrial society high culture does not need the "veil of religion" (by Durkheim), because due to broad exosocialization, society can worship itself. Yet the newly cultivated culture of "life for the Whole" is very closely connected with religion, because it is conditioned by the figures of God and Christ, interpreted through the laws of Nature. Therefore, it is possible to consider redefining contemporary society as a new type of agrarian society. This is supported by Danov's postulate regarding the development of consciousness in the direction: lower collective → individual → higher collective → cosmic. In the agrarian society, the intellectual class is apolitical, but it can be speculated that due to the influence of Protestantism on Danov's Teachings (and for this reason called by Dimitar Kalev the "Bulgarian Reformation"), elements of abstract nationalism can be observed. It has a "universalist" character, which does not place one's own nationality above others, and arises from the desire to preserve cultural identity (see Геллнер, 1991, pp. 24-25).

In the same sense is the definition of Joireman (cited in Атанасов, 2011), according to which region, religion, language, customs, and race are the main contributors to individual ethnic identity, i.e., ethnicity. The two terms are close – ethnicity is the positive manifestation of identity – a cultural and social marker, while nationalism is the politicized communal identity. It can certainly be concluded that the proclaimed beliefs regarding the heritage of the Bogomils, Slavic messianism, and the role of the Bulgarian people as heralds of the "new culture" are a positive manifestation of identity, i.e., ethnicity without political appeals/ claims.

3.2.Practices

The literature review of Bulgarian authors made it possible to systematize the practices of Bulgarian "spirituality:" moral initiations, prayers, experiencing the present moment, pilgrimages, festivals, eco-villages, a healthy lifestyle, and New Age business.

***

Moral initiations or (self-)education, i.e., the motive for education, were a structural thread in all beliefs and practices of Bulgarian spiritual communities. They stemmed from the belief that the "new era" would arrive when the "new culture" – that of peace, brotherhood, and respect among people – was instilled in more individuals. Moral initiations could be interpreted as a volitional effort to break free from the "blissful conformism" of a one-dimensional culture, resulting from the merging of high culture and reality, using the words of Herbert Marcuse (cited in Аткинсън, 2017, pp. 184-187). The aim is to establish the "new culture," sufficiently distinct from reality, so that the transcendent human soul has a purpose for which to strive to overcome the difficulties of profane life. This is not a revolution, but a quiet rebellion against the negative consequences of modernity.

(Self-)education could also be interpreted as "turn to life" (by Linda Woodhead, cited in Frisk, Nynäs, 2012). Its two poles: a personal one, living one's own life in all its fullness ("oneself," "doing things in one's own way") and a cosmic one, oriented toward the vital force, of which the Self is only one aspect. But in Bulgarian messages, the matter concerns the broader sense of development in-this-life, without expecting a renunciation of external objective roles in order to give precedence to one's own subjective experiences.

As Paul Heelas claimed, *"in general, the entire New Age is "educational" for people who want to learn what they truly are"* (Heelas, 1996, pp. 77-80). Although Bulgarian schools/ kindergartens have been established that operate according to the Waldorf system, most educational

initiatives are still carried out as countercultural, but within the mainstream, e.g., the very popular Montessori method in children's workshops, schools for child/ personal development, etc.

***

The following is the prayer that creates a powerful energy field that projects the future; prayers create the conditions for the future bright world, because *"even two people in the name of Christ can change the world"* (Дончева, 2020, pp. 54-55). They can be interpreted as naively affirmative religious communication (see Wach, 1947, p. 35).

According to Geertz (Гирц, 2004, p. 108), religion is *"(1) a system of symbols which (2) establishes powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations in people, (3) formulates conceptions of a general order of existence, and (4) cloaks these conceptions with such an aura of factuality that (5) the moods and motivations seem the only realistic."* If we paraphrase and replace religion with prayer, then: prayer is a sequence of symbols that generates strong and lasting motivations for the transformation of existence so that it appears as the only reality. Although this "only real existence" of prayer can be interpreted in a dual manner – as primitively mystical strange ideas or as primitively pragmatic, useful inventions – the outcome is nonetheless a change in reality.

Organizing life in an understandable way through alternating the sacred and the profane (see Бела, 1995, pp. 418-425) gives it qualitative meaning. In this sense, prayer intervenes in everyday life at the beginning of meals, at the end of the day, and during communal worship. It reminds that utilitarian goals are not everything in life; that a meaningful life is one in which consideration for God and neighbor comes first; and that silence is a way to interrupt the continuous flow of perceptions and open the heart to the wholeness of existence.

***

"Experiencing the present moment" includes methods of spiritual development for "blossoming of the human soul" (by Danov) through prayers, formulas, lectures, Bible study, concentration, meditation, developing creative abilities; strengthening the connection between body and soul through movements, nutrition; the influence of letters, words, numbers; and harmonizing with nature. There are practical tips for daily life – vegetarianism, breathing, thoughts, sleep, clothing, treatment – a healthy and nature-aligned lifestyle, which includes methods for nutrition, silence, healing, Paneurhythmy, and color therapy. The study of occult sciences increases knowledge about humans – astrology, physiognomy, phrenology, palmistry, and graphology. The systematization is by Svetoslava Toncheva (Тончева, 2015, pp. 128-133), but those of Konstantin Zlatev and Dimitar Kalev are

similar. The experience of emergent phenomena represents a religious experience that can be interpreted as a predisposition toward self-transcendence. It manifests in self-forgetfulness ("immersion" in various practical tasks), transpersonal identification (spiritual union with the cosmos and the ability to erase the boundaries between one's own personality and others), and mysticism (perception of things without rational explanation), as explained by Robert Cloninger (cited in Little, 2023b).

***

New Age pilgrimage in Bulgaria is associated with places believed to possess "energy." Examples of sacralized natural sites include: the Rhodope Mountains, the coastal area of Kamen Bryag village, the Seven Rila Lakes, the "Sanctuary of the 150 Suns" in Paleokastro, Begliktash, Harman Kaya, Belintash, Perperikon, Madara, the Rupite area, Zlatolist village, and Krastova Gora. New Age pilgrimage, whether individual or in the form of "esoteric tours" organized by travel agencies, is interpreted by Evgeniya Troeva (2016) as an expression of postmodern religiosity, highlighting notions of "energy places," spiritual development, ecology, a healthy lifestyle, Eastern teachings, and modern paganism.

***

Festivals are an expression of the collective effort for solidarity within the spiritual community that shares common values. It is interesting to note that in recent years many forums/ festivals have been organized in Bulgaria, which unequivocally reveal that people feel the need for collective ritual, for collective initiation, and for experiencing collective effervescence (by Durkheim) or emergent phenomena (by Kalev). Additionally, festivals represent the congregational space of the temple, in which people establish actual living bodily connections with one another. In this way, they create a collective egregore (group biofield), which generates thought-forms that are sent as messages to the Universe. Research on the topic of the dissertation identified three festivals that encapsulate the messages of Bulgarian New Age spirituality in its hybrid manifestations – tradition-modernity, individual-collective, work-creativity, and paganism-Christianity. The festivals "Hello, Health!", "Beglika Fest," and "The Bulgarian Spirit Through the Centuries" (analyzed in Chapter four) have been examined. It is noteworthy that their programs prominently feature workshops – the handmade crafting of vessels, textiles, baked goods, and more. This supports the words of Joachim Wach (1947, pp. 44-45) and Bronisław Malinowski (cited in Wach, 1947, p. 41) regarding the very strong integrative influence of creativity. Simple ceremonies and rituals in the form of handiwork or singing serve to integrate the group; and "no theological teaching" could achieve the effect of a relatively

simple ritual, creating in each participant a sense of the reality of their religious faith.

Festivals are an example of a special cultic occasion organized by the group (see Wach, 1947, p. 43). The very form of the group can be transient (for now), as is the case with "Beglika Fest" and "Hello, Health!", but it can also be permanent, as in "The Bulgarian Spirit Through the Centuries," due to the presence of a cultic center (the online platform "Portal 12").

***

Velko Hristov (Христов, 2018) defined eco-villages as a path to the next evolutionary level, because in the 21st century, more and more people in Bulgaria are trying to build their lives outside the urban environment. Their desire is to create a new sustainable model of coexistence, based on understanding, life closer to nature, sincere relationships, the opportunity for the development of creative abilities, and the independent production of food. There are also followers of spiritual teachings with prophecies that this way of life is recommended for humans to advance to the next evolutionary level. Examples include: the eco-village "Radost" (Gorsko Kosovo village, Veliko Tarnovo); Zhelen village (Sofia); the eco-village "Bogika" (Borika village), with the review itself finding that only one is currently functioning. Research showed that in recent years this niche has been commercially filled through the construction of "eco-villages" with the sole purpose of (luxury) rural tourism; against this commercial background, the eco-village "Azarea" (Gorno Trape village, Troyan municipality, Lovech region) appears as exception.

***

The rules and recommendations for a healthy lifestyle are practices that stem from the fundamental belief that a healthy mind resides in a healthy body; they are not important by themselves, but as pathways for expanding consciousness, connecting with the invisible world, and ultimately for "serving the Whole" as a way of affirming God. It is also noteworthy that the recommendations are neither mandatory nor unconditional; it is expected that individuals follow them according to their abilities.

According to Anelia Manova (Манова, 2022), embodiment is an exceptionally resilient concept in New Age, due to the notion that spiritual growth is possible only through embodiment. Therefore, it is the subject of numerous rituals, practices, or methods for strengthening. A large part of the adherents makes their "entry" into this culture precisely in an attempt to self-heal or to practice prevention. She observed a recurring binary position of "health problem-good health" in her field studies, which she explained more by the presence of an internal conflict than by the existence of an actual illness.

Resorting to witches, sorceresses, and healers to preserve health is defined by Ivan Hadzhiiski (Хаджийски, 2002, pp. 46-47) as credulity,

superstition, and ignorance. However, the use of folk medicine/ mythology/ art serves to fictionalize a reality that is inherently unknown, composed of procedures and notions, and its expression is the magician (by Claude Lévi-Strauss, see Леви-Строс, 2015, pp. 218-220). He provides an organized magical system, which is preferable to the absence of any system, i.e., to disorder. He carries the knowledge, as opposed to the supernatural world; yet no one becomes a great magician just because he heals the sick; in fact, he heals the sick because he has already become a great magician, as a result of collective consensus. In other words, the agreement of the group determines which system of methods and beliefs is valid.

In a contemporary interpretation, the words of Angel Tsvetkov (Цветков, 2017, pp. 83-85) can be cited, stating that due to the blurring of the religious-secular boundaries, a new field of struggles has emerged for the symbolic manipulation of behavior in private life and for shaping views of the world, healing, and the treatment of the body and soul. Whereas attention used to be paid to the healing of the soul, today this is approached through the treatment of the body. Previously, the soul was entrusted to the clergyman, while the body was entrusted to the healer/ magician; today, a redefinition of the concept of body-soul is observed – speaking about the body is a way to reach the soul.

***

The relationship between religion and business is very interesting. The only sociological analysis conducted so far in Bulgaria is that of Mario Marinov. The "AquaSource Case" (Маринов, 2011, pp. 63-70) is an example of a quasi-religious corporation with belief characteristics based on New Age, yet definitely invisible to everyday consciousness.

In the same sense, the initial general impression during the preparing of the dissertation is the large number of websites dedicated to self-improvement, astrology, health, etc. Most are well-structured and organized; there is a noticeable variety of sections, sources, interviews, and events. Some of them can be classified as "low" New Age or "glamorous," according to David Spangler. They target a broad audience, and the videos show that the participants in the seminars/ trainings are predominantly women. The sections are largely related to mass/ everyday psychology and are clearly aimed at emphasizing individualism, harmonizing the own personality, personal healing, and redefining the boundaries of the self, i.e., the typical manifestations of the American New Age sensu lato from the time of Marilyn Ferguson. Still, there are some internet platforms that serve as good examples of "high" New Age, such as "Portal 12," "Videlina," "Istina.BG," "Spisanie 8," and "Novoto poznanie," where topics like collective identity, tradition, and education are discussed; about the historical transmission and intertwining of

old knowledge in the present. These topics, from the "high" New Age, raise questions about how contemporary people can remain integrated into their social roles while still managing to give meaning to their lives not within the framework of the profane, but in the transcendence of the sacred. Spirituality today does not imply the solitude of hesychasm, because education provides access to a vast amount of literature.

Some of the presented practices (festivals, eco-villages, commercial groups) are examples within the countercultural – prosperity-oriented New Age spectrum (see Heelas, 1996, pp. 87-92), which rejects many forms of labor. Labor, and correspondingly work, is expected to be useful to humans, to provide a reasonable standard of living, as well as to be beneficial to nature and contribute to achieving a better world. Consequently, many New Agers work as healers, therapists, artists, musicians, rune readers, teachers, foresters, vegetable growers, counselors, artisans, i.e., in all roles that facilitate self-exploration, cultivation, and expression. This concerns a transition from a state of "being a result" (ego functioning) to "being a cause" (Self functioning). Work ethics are associated with inner wisdom, authentic creativity, personal responsibility, spontaneous energy, love, and so on. Humanistic therapies are used to overcome unproductive personal barriers, unlock potential, humanize the workplace, and dismantle hierarchical/ bureaucratic structures.

In all of these, the "chain" model described by Anelia Manova (Манова, 2020) is found, which includes: Orthodoxy, yoga practice, a raw food diet, Eastern meditation practices, psychological techniques from modern psychology to relieve stress, advice from numerologists/ astrologers, and so on. Its purpose is to help people cope with overall uncertainty, to build a vision for their future, and to construct their life trajectory.

***

In summary, it should be critically noted that the review of practices can be interpreted through Weber's idea (cited in Даскалов, 2018, pp. 246-247) of religion's adaptation to the needs of the masses. Every form of religiosity degenerates into a "lower" type: ethical religion into ritualism, and ritualism into pure magic. In this sense, no "disenchantment" of the world was observed; on the contrary, there is an increasingly pronounced connection with nature and the sanctity of human life, as in Bulgarian "spiritual" literature where the human soul is discussed. Nevertheless, it is advisable to follow Joachim Wach's recommendation (1947, p. 44) to consider the ambiguity in interpreting religious forms and overall cultural expressions. Doctrines can be defended through clear definitions that crystallize and clarify their meaning, but cultic actions are susceptible to multiple interpretations and can often serve different purposes, either intentionally or accidentally.

The logical and well-structured doctrine of Bulgarian "spirituality" is manifested in its practices. At first glance, they appear very similar to Western New Age, but an interpretation can be made along the individualism-collectivism line. While Western New Age emphasizes the personal, in the Bulgarian version the collective is highlighted. This is due to the belief that the evolutionary development of humanity proceeds in the direction lower collective → individual → higher collective consciousness, with the latter being an expression of the so-called "Whole" – each person is an individual but integrated into various collectives where they develop their creative abilities. Another characteristic of Bulgarian beliefs is (self-)education – woven like a thread into all practices. It can even be said that all practices are aimed at (self-)education of the spirit, that is, the cultivation of virtues, while care for the body actually represents care for the spirit.

The analysis of Bulgarian "spirituality" confirmed the conclusion of Linda Woodhead and Paul Heelas (2005, pp. 68-69) regarding a spiritual revolution in culture, which manifests in the transition from institutional religion to subjective spirituality. Interestingly, this specificity is not captured in the doctrine of beliefs, but practices are filled with "spiritualization" in education, healthcare, the workplace, and all other spheres of contemporary society. While beliefs postulate self-discipline and daily asceticism, the "well-being culture," i.e., the promise for people to "feel better," is already part of consumer culture and fills services with direct contact: gyms, health/ cosmetic/ entertainment centers, spa/ massage centers, courses, seminars, personal development programs, retreats, retail outlets in luxury hotels, and so on.

3.3.A vision for social change

The review of the literature regarding the vision of the Bulgarian New Age concerning social change revealed that it is based on Danov's Teachings. An exception is Alexander Milanov's vision of a holistic society, which in a very strong degree resembles the vision of Mark Satin, discussed in Chapter two of the dissertation. In it, the author considered practically all aspects of the functioning of a holistic society, with key words being "voluntary," "conscious," "equal," "service to the whole," etc., while the concept of God was mentioned in a single paragraph. Unlike this vision, the others are based on Danov's philosophical doctrine, as transmitted by his disciples. The study reveals that a social vision for Bulgarian society based on the idea of synarchy is presented by Ivan Tolev, a student of Danov who wrote in the 1920s, and Dimitar Kalev, a contemporary researcher of Danov. Their vision is examined in detail – the organization of the state system, the distribution of functions, and so on. Lyubomir Lulchev, as a royal advisor of Boris III and a student of

Danov, managed to introduce certain state reforms in his time according to the Teaching. Metodi Konstantinov, also his student, Konstantin Zlatev, and Silva Doncheva, who are contemporary followers, presented their vision within the broader framework of humanity. Based on Danov's philosophy and astrological laws, their visions are not specifically connected to the social system, although they are critical of both communism and capitalism.

After reviewing the lectures of Danov by key words, published in the "Besedi.BG" section on the "Portal 12" platform website, quotes have been extracted that relate to models of political governance. They are also chronologically organized (in Appendix 6), because it seems to me that scientific research lacks sufficient clarity regarding his views and the messages he preached. As noted by Dimitar Kalev, there is a mythologization of his figure, which at the beginning of the 21st century requires historical analysis. Additionally, continuity in his Teaching is established, which means that Danov's views on social organization from a century ago could serve as a reliable reference point for structuring and analyzing the views not only of his followers but also of "spiritual" people today.

Bulgarian New Ageism has its roots at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, when the social system was capitalist, but with a dominant share of rural population, still carrying the values of the village community. Consequently, the reaction is against modernization, which destroys the old orders and, above all, the sacred cosmogony, the strong connection of humans with nature. As Vladimir Dulov (Дулов, 2004, p. 33) points out, the unfolding of social structures and communications opens a gap between values and operational tasks. In this way, the reduction of theocentrism to sociocentrism, encompassing the consciousness/ behavior of people, discredits the religion and erodes the values that support the social structure.

The old social order resembles the third, positive, phase in the development of society described by Auguste Comte. In this phase, explanations are freed from religion/ metaphysics and become entirely scientific, that is, subordinate to the laws governing nature and the social world, and society is governed by experts. However, only a holistic society resembles Comte's "religion of humanism," expressed through collectivism and humanity. The other visions, including the four-part organization (as a form of synarchy), still place God at the head, even though they reason about societal change through the path of science, including astrology.

The old social order is characterized by a "culture of separation" (see Бела, 1995, pp. 418-425), associated with a sense of hopelessness and fragmentation; this applies both to high and popular culture, including science and education. However, in order to prevent society from disintegrating,

traditions exist, the so-called "communities of memory." Bulgarian "spiritual" groups perform such a function – to present the world in a morally and intellectually understandable form, to impart qualitative meaning to life, time, space, and historical events through the alternation of the sacred and the profane. They demonstrate that a meaningful life is one in which thought is first given to God and to the neighbor.

A fundamental element in the doctrine is the belief that life unfolds according to laws of Nature, that is, divine laws, and that humans are particles of this immanence, full participants in the divine plan. Ivan Tolev's articles in the journal "World Chronicle" ("Всемирна летопис") unequivocally revealed that even a century ago, socialism and communism have been examined critically enough, as they already identified the two significant flaws of both ideologies at that time – atheism and violence, respectively. The indisputable and historically enduring axiom is that change in the social order must be evolutionary according to New Testament canons, following the path: lower collective → individual → higher collective → cosmic consciousness. The term "white communism," which is used (see Всемирна летопис, January 1921), is quite appropriate; nevertheless, "Christ's communism" seems like an interesting theological concept, but sociologically speaking – like a utopia, either impractical or barely popular in the contemporary social constellation. Evidence of this is the extremely small number of eco-villages/ communes in Bulgaria, most of which are tourist attractions, albeit packaged in sacred terms (including the small number of communes in the USA listed by Mark Satin).

In Bulgarian literature, no connection was found between the doctrine and right-wing/ extremist movements, as research done in Western Europe, the USA, and Australia since the beginning of the 21st century suggested. The New Age ideology is easily susceptible to conspiracy (see Peters, 2022), turning many of its positive ideas into anti-scientific, anti-state, anti-political, and anti-Christian ones. There is talk of white supremacism, which is absent in Bulgarian society; the belief in the current 5th race (the white one) does not stem from racial superiority, but from historical development predestined by God. Likewise, there is the conviction that the future 6th race (Slavic) will include people of different skin colors, but united in their moral principles – self-sacrifice, peace, justice, brotherhood, and glorification of God.

Bulgarian New Age spirituality does not seek to destroy the old order but to transform it, with the advice to followers being to adapt and, according to their abilities, strive to bring "light" into the world around them, i.e., to "raise the consciousness" of others through enlightenment. The terminology is rather theological, philosophical, or astrological. The negative aspects and distortions of the current social system – capitalism – are pointed out; the principles of a future, more just system, are also highlighted; however, there is

no vision of how to achieve it. The practical steps that Mark Satin (2015, location 2427-2564) provided for overcoming monolithic institutions and building biolithic ones, e.g., participating in communes, quitting the job, joining various organizations including political parties, electoral activity, etc., are not specified. Including, no political proposals are discussed (see Satin, 2015, location 3254-3319), e.g., a ceiling on political party financing, reduction of military industry funding, etc.

The analysis concluded that, without being explicitly stated, Bulgarian New Age proves the so-called "third way," which is neither left nor right. Current left-/ right-wing policies are manifestations of the old culture, as Marilyn Ferguson (Фъргюсън, n.d., pp. 38-39) stated; therefore, the struggle for social values represents a new "dimension;" moreover, it is in the dynamic present.

The formula: change yourself and you will change society, sounds like verbal magic. This leads to the assertion not only of Robert Bellah, but also of Mircea Eliade, that human thought has not changed for millennia; when individuals feel part of the Cosmos, yet powerless to control the elements, they use magic. Verbal or imitative, magic is the means to appease the gods; however, it works when there is social consensus, as Claude Lévi-Strauss believed. The more followers Bulgarian New Age gains, the more the magical formula will be pronounced. The slogan creates a collective egregore that reproduces social reality – imagined, yet desired. As Marilyn Ferguson (Фъргюсън, n.d., pp. 94-100) believed, the new paradigm operates not only in personal life but also helps others, because *"if consciousness can heal and transform, then why not unite the consciousness of people to heal and transform society?"*

The main difference with Western New Age is that it proclaims individual change that will lead to collective change. Bulgarian New Age proclaims the same, but in its current historical stage of development, the expectation is that the evolutionary wave will move in top-down direction, i.e., predetermined by God (including through astrology), and people with open minds will "perceive" the changes and work even harder for the common transformation. However, it should be critically noted that a large part of Danov's messages is currently not proclaimed. For example, the words *"one should not wait for the improvement of the social system to come; everyone must resolve their tasks themselves, regardless of circumstances, or else thousands of years will pass"* ("Съчетание, приложение, изпълнение," Assembly Sermons, Rila Sermons, August 3, 1931). As well as many others in the same sense, unequivocally call for social activity and responsibility "here and now," what message today is heard only by exception.

It is, however, necessary to clarify that the historical development of Bulgarian New Age follows that of the Western one, and Wouter Hanegraaff (1998, p. 350) noted the transition over time from an interventionist vision of social change (passive expectation) to followers' engagement (active work "here and now"). Consequently, it can be assumed that in the coming years Bulgarian "spiritual" communities, if they activate their practices, would also shape a somewhat different doctrine – more effective and socially engaged, similar to the visions of Ivan Tolev or Metodi Konstantinov from nearly a century ago.

As a main conclusion, it can be stated that the visions of all the cited authors are moderate. Neither radical messages anticipating a new era of peace, prosperity, and happiness nor a "pathos of change" were observed. The Bulgarian vision is moderate and quiet, calling for labor and work, purposeful and consistent, which will be cultivated. Consequently, they will create a new culture of peace, brotherhood, and love among people.

The work of "creating the world," argued Pierre Bourdieu (Бурдийо, 2007, pp. 289-293), consists in transforming the perception of divisions in the world, i.e., of groups and their relationships. It is about accumulating symbolic capital, which provides the authority to impose the legitimate meaning of the social world – both its current state and future direction. In fact, this is a form of politics aimed at maintaining or reversing the order of things by transforming or preserving existing categories.

Therefore, it can be said that the accumulated symbolic capital of the Bulgarian New Age ideology is objectified through the integration of its core ideas and beliefs into a part of popular culture, i.e., to provoke collective mobilization. In this way, symbolic capital is transformed into cultural capital, as a result of which cultural paradigms in society are changed, which overturns the established symbolic order – the ethos. And according to Bourdieu, this is work within the political field.

CHAPTER FOUR: SOCIAL EXPRESSION OF THE BULGARIAN NEW AGE SPIRITUALITY

4.1.New Age attitudes among Bulgarian citizens

Specific studies on alternative spirituality in Bulgaria are lacking; however, issues related to certain New Age beliefs can be found in the Atlas of European Values (2017), with the latest data for Bulgaria indicated that 28% of Bulgarians believe in reincarnation, with values across the four waves of research being relatively similar – predominantly women, religious, young, highly educated, with high incomes, and without a partner. Regarding belief in

a personal God, an increase in values can be observed across the different waves of research, with nearly 42% in 2017: almost evenly among men and women, the religious, across all three age groups, and among all three income groups, predominantly among married individuals with low education. Regarding belief in some sort of spirit or life force, 41% of Bulgarians responded positively in 2017, which is a decrease from the peak in 2008 (46.5%) – among women, the non-religious, across the three age groups, medium/ high educated, high income, and among the divorced/ widowed.

Meanwhile, in October 2025, the research center Trend (2025) published its representative survey "Attitudes toward Supernatural Phenomena and Conspiracy Theories." The data are impressive: 31% of respondents believe in reincarnation, 65% believe in karma. 38% have already visited a fortune-teller/ clairvoyant, 14% an astrologer, 11% a psychic, and 9% a numerologist. 58% of respondents believe that there are people with supernatural abilities, 56% believe in the existence of curses, and 44% believe in signs/ omens that predict the future. 37% of respondents believe that astrology/ horoscopes determine a person's character/ fate, and 47% believe that there are secret societies that control the world (e.g., Masons, Illuminati, etc.).

The data are very interesting and support the results obtained from the own research. Nevertheless, the attempt to find more statistical data on alternative spirituality, which could serve as a basis for sociological analysis, proved to be difficult. For this reason, the research was approached from a different perspective – as Linda Woodhead and Paul Heelas described in their book "The Spiritual Revolution" (2005). They have studied the activities in the holistic field (unconventional medicine, yoga practices, aromatherapy, massages, etc.) through official records; they determined the number of visitors to these practices on a weekly basis and, by comparing it with the number of attendees at traditional churches once a week, drew conclusions about the presence or absence of a "spiritual revolution," a "spiritual mini-revolution," as well as identifying distinctive "hot" and "cold" holistic spots in the United Kingdom during the 1980s. In Bulgaria, however, unconventional medicine is legislatively regulated by Ordinance 7 of the Ministry of Health from 2005. For the analysis, data available in the registers of the Regional Health Inspectorates as of May 2025 were taken, which were incomplete and some were even outdated. It could be concluded that this concerns the activities of general practitioners who also prescribe homeopathy to their patients, that is, a remedy/ method from the field of "alternative" medicine, taken as a tool to be used within "conventional" practice, and it is rather not appropriate to speak of activities in the holistic milieu.

The study continued with other holistic activities – massage, aromatherapy, etc., as recorded in the registers of public facilities, also available in the Regional Health Inspectorates. From there, it could be seen that activities in the holistic milieu were distributed across different types of facilities, and systematization proved to be extremely difficult, because it was necessary to review thousands of facilities in each territorial region, also due to the fact that the registration of the activity is based on individual preference. It turned out that in Pleven there was 1 yoga studio and 1 wellness center; in Veliko Tarnovo – 3 yoga studios, 1 wellness and 1 holistic center; in Sofia – 80 yoga studios, 9 wellness and 1 holistic center, and 4 unconventional medicine offices. These data contradicted the information obtained unofficially or through field observation.

So far, the data was not conclusive regarding practitioners in the holistic milieu. The next step was an attempt to find a connection with yoga studios in Bulgaria. Presumably, they exist and operate because there are sufficiently many people attending them, and therefore they are financially viable. In any case, it is difficult to assess what proportion of visitors attend different yoga practices for health reasons or for spiritual purposes, but it can nevertheless be summarized that they probably feel "good" in the holistic environment. Systematized information on yoga studios in the country was available, but not in a government registry, rather on a website – "Yoga Portal Bulgaria." According to those self-registered, as of December 30, 2025, there were 8 retreat centers and 121 yoga studios operating in the country.

In the report "Ethnocultural Characteristics of the Population as of September 7, 2021," (National Statistical Institute, 2022), it is notable that there were no yoga studios in regions with higher percentages of Muslims; it logically followed to look for a correlation with Christians and agnostics. The term "agnostics" is not used in the report, but this group can include people who defined themselves as having "another" religion or "cannot determine" their religion, because field studies by all Bulgarian scholars show that Bulgarians can be simultaneously Christians and "spiritual."

Empirically determining those who practice yoga at least once a week also proved to be a difficult task, even more so when it is not possible to reliably establish the actual number of yoga studios in the country. Nevertheless, it can be concluded with a high degree of certainty that Bulgarians with New Age attitudes should not be sought exclusively in unconventional medicine offices, just as it is certain that yoga studios are visited both by people looking for "spiritual enlightenment" and by "just exercising" individuals, who practice stretching gymnastics for health reasons. Additionally, a regression analysis was conducted, which provided very useful

information: identifying Bulgarians with New Age attitudes among Christians, as well as determining possible "hot" and "cold" spots in the country.

The calculations yielded a correlation of 0,95, which indicated a very strong positive relationship between the number of yoga studios and the number of Christians by region in the country. The established linear relationship appeared as follows: $y = 0.00006x - 4.7$.

Similarly, the hypothesis regarding the relationship between the number of yoga studios and the number of people who identified their religion as "other"/ "cannot determine" by region in the country could be examined; the correlation was 0,94, which also indicated a very strong positive relationship. The established linear relationship appeared as follows: $y = 0.001x - 5.2$.

The calculations provided the minimum threshold of Christians required for at least one yoga studio to exist in the region. It turned out that the major cities – Sofia, Plovdiv, Varna, and Burgas – were logical centers with the highest number of yoga studios, while the "hot" spots of alternative spirituality could be described as small towns where the small number of Christians/ agnostics need their own holistic space, for example Kostinbrod, Dupnitsa, Gorna Oryahovitsa, and others. "Cold" spots, where despite the large number of Christians/ agnostics there were no yoga studios or there were few according to the calculated linear correlation, were: Blagoevgrad, Dobrich, Haskovo, Ruse, and Stara Zagora. In the remaining regional towns, the Christian population did not reach the minimum threshold according to the formula – Razgrad, Silistra, Kardzhali, Targovishte, and Montana.

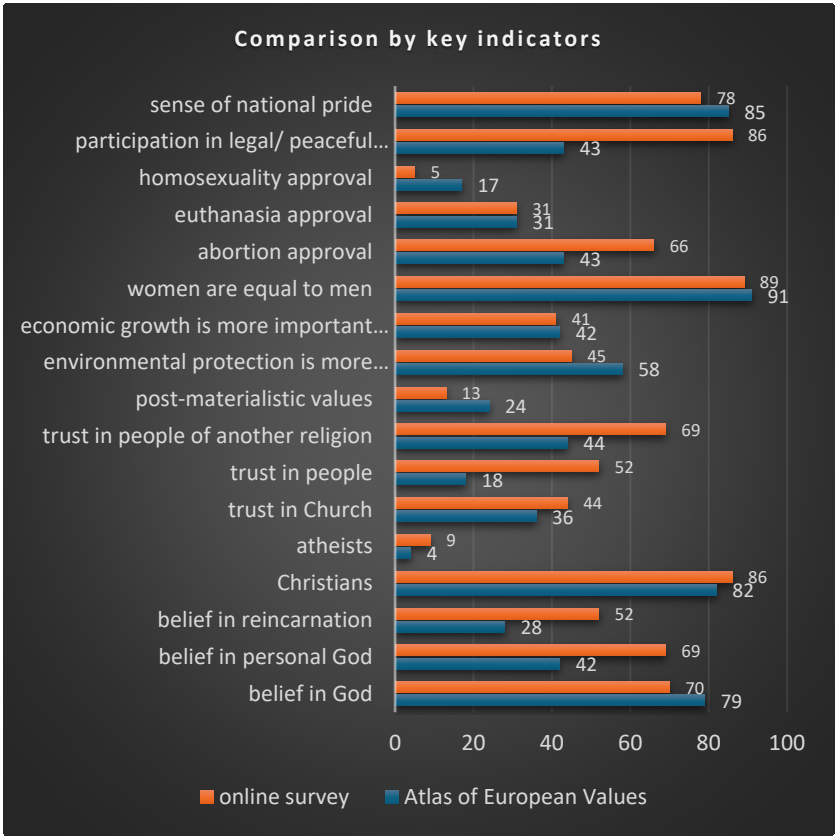
Of course, the analysis has been conducted based on data from the entire country, in order to find a statistically reliable reference point and correlation between the investigated values. The use of data from different sources and from different years reduced the reliability of the results but still provided some reference point for studying the alternative religiosity of the Bulgarian population. Explanations for the discrepancies may include: population density, the concentration of Christians in cities, the population in working age, permanent/ temporary residence, educational and professional status, as well as the number of people attending religious services at least once a week. Regarding the latter, there was only information from non-Bulgarian sources: as of 2016, 5% of Bulgarian Orthodox Christians attend services weekly (Pew Research Center, 2017), which, calculated for Orthodox individuals over 15 years of age according to the 2021 Census of the National Statistical Institute, represents 173 901 people. Therefore, only when more than 173 901 people engage in at least one yoga practice weekly, can there be talk of a "spiritual revolution" in the sense of Linda Woodhead and Paul Heelas.

The next step for identifying Bulgarians with New Age attitudes was a sociological survey. In the online space, there are many groups that are very clearly New Age-oriented for the researcher, but due to the high level of distrust, it was extremely difficult to reach their followers with a questionnaire. Thus, the questionnaire "Religion, Politics, and Social Change" was made available via a link on a social network during the period of July 21-30, 2025. The study was non-representative, based on the principle of "self-selected" – 64 people. The identification of respondents with New Age attitudes was carried out according to the characteristics defined by the leading global research center – the Pew Research Center, namely – belief in karma/ reincarnation, in astrology, in psychics, and in the presence of spiritual energy in physical objects (trees, rocks, etc.).

The online questionnaire was structured in 4 parts – "Beliefs and Practices" (13 questions), "Social and Political Attitudes" (17 questions), "Identity" (24 questions), and "Socio-Demographic Panel" (7 questions). Its content was derived from the hypotheses of the dissertation: that in Bulgaria there are alternative religious communities that have already recognized themselves as unified movements; that their messages advocate an inclusivist Bulgarian ethnicity in the form of gatherings, festivals, forums, etc.; that their messages construct an ideology that can be described as a civic religion. The main objective of the questionnaire was to examine whether there is a suitable environment for the dissemination of New Age and civic-religious messages, i.e., what the current views of the population are, such as the inclusiveness of their faith, tolerance of differences, post-materialist values, social solidarity, national identity, and other civic-religious issues.

Of the total number of responses, only 0,5% were missing, which indicated interest and willingness for cooperation. Despite the significantly higher proportion of male respondents (70,3%), the results could be considered reliable, as they did not pertain to the "female" spheres – home, church, and school (by Pierre Bourdieu); on the contrary, the questions related to the field of public life. The online questionnaire provided useful information about the views of the self-selected Bulgarians in general and about the proportion of those with New Age attitudes, and perhaps most importantly – a very good framework of their reality, which can be used by other researchers in the field of "new" spirituality, despite the non-representativeness of the survey.

Figure 1. Comparison by key indicators (in %)

The overall overview compared to the representative study "Atlas of European Values" (2017), presented in Figure 1, shows that the share of Christians was relatively close (+3,7% in the own survey); that economic growth is more important than environmental protection (-1,0%); that women are equal to men (-1,7%); and approval for euthanasia (+0,8%). A significantly higher share is noted for belief in a personal God (+26,9%) and in reincarnation (+23,6%), as well as a twofold higher share of atheists (+5,3%). Higher values were observed for trust in the church (+7,4%), in people (+34,0%), and specifically in people of another religion (+24,9%), a twofold higher share of reported participation (including willingness to participate) in legal/ peaceful protests (+43,0%), as well as approval of abortion (+22,9%). The values from

the online questionnaire were lower regarding belief in God (-7,1%), the view that environmental protection is more important than economic growth (-13,1%), approval of homosexuality (-12,0%), post-materialistic values (-11,8%), as well as the sense of national pride (-7,0%). Therefore, it could be concluded that eight years later, Bulgarian society is definitely more relativized, with newly emerging discourses in almost all areas of social reality.

The two key questions for the dissertation – "Do you consider that a new type of Bulgarian nationalism is currently being formed?" and "What do you think are the manifestations of the new Bulgarian nationalism?" – stemmed from field observations of strong activation in the area of alternative religiosity/ spirituality with messages, specifically referring to Bulgarians. The words "Bulgarian," "historical mission," and "return to traditions," while God is only mentioned without theological discussion, pointed the thought to the question of whether we were currently witnessing the construction of a civic religion. Therefore, the questions were specific indicators formulated according to the characteristics of civic religion according to Jean-Jacques Rousseau's, Robert Bellah's, and Michael Walzer's concepts.

Less than one-third of respondents believed that a new type of Bulgarian nationalism was being formed, with a larger proportion among those with New Age attitudes, but almost 60% did not think so. Nevertheless, they also indicated manifestations: shared moral values for behavior/ education of next generations, common national holidays, common folklore forums/ festivals, life within a physical community. Therefore, they had hypothetically contemplated how the new type of Bulgarian nationalism should look like. The values in the two groups were mirrored regarding the Slavic and Thracian origins of the contemporary Balkan nations. The values were similar concerning language, folklore traditions, and the Orthodox religion. Moral values concerning the behavior/ education of future generations were also among the leading manifestations in both groups. It was observed that respondents with New Age attitudes perceived the "common" as "communion," as they identified manifestations such as life within a physical/ virtual community and shared folklore forums/ festivals. This referred to a real/ virtual place where many people gather and interact together – in unity or as "one is us;" therefore, it could lead to reflections on the differences between the two groups along the line of individual versus collective existence.

***

If we paraphrase Claire Gecewicz (2018), most adult Bulgarians identify themselves as Orthodox Christians, but also hold at least one New Age belief – in reincarnation, astrology, psychics, or the presence of spiritual energy in physical objects. 44 out of a total of 64 respondents answered affirmatively to at least one of the four New Age beliefs (68.75%). The distribution was as

follows: 14.1% indicated one belief, 23.4% – two beliefs, 20.3% – three beliefs, and 10.9% indicated all four beliefs. Out of the 61 questions asked, only 13 responses were missing, which constituted 0.5% of all answers. It is noteworthy that the total number of missing responses was 18, indicating that the largest share of missing responses came from individuals with New Age attitudes. This confirmed some of the critical remarks made in the pilot study regarding pre-established by researcher frameworks, as well as the well-known New Agers' refusal of institutionalization and assigned roles.

What else can be said about the respondents who participated in the survey and held at least one New Age belief? They are spiritual, believe in God as described in sacred texts, but even more so in the Absolute/ personal God. Practically all belong to a religious denomination, with responses as follows: Orthodoxy – 88,6%, cultural Christianity – 6,8%, White Brotherhood – 4,5%, Buddhism – 4,5%, Islam – 2,3%, Protestantism – 2,3%, other – 2,3%, nothing particular – 2,3%. The answers "Roman Catholicism," "Judaism," "Hinduism," "Jehovah's Witnesses," "Thracian Church," "Anthroposophical Society," and "neopaganism" were not indicated. Multiple selections have already been allowed, which is why the response values exceeded 100%. The possibility of multiple choice, however, demonstrated the "escape" from assigned status/ roles, and also allowed for more in-depth exploration, e.g., simultaneous self-identification as Orthodox and "White Brother" or Orthodox and Buddhist supported the regression analysis, which revealed a statistically significant relationship between the number of yoga studios and the number of Christians across regions in the country. This supported the conclusion drawn by Mario Marinov (2008) from his field research regarding the "Orthodox Christian" perspective among followers of new religious movements, who perceive their traditional inherited religious identity as cultural.

It is also very difficult to distinguish Bulgarians with New Age attitudes among everyone. Although the non-representativeness of the survey, the analysis indicated that they are not a marginalized or excluded group. These are ordinary people whose faith is inclusivist and tolerant. They have criteria for "good" and "evil," but they seek their moral reasons in "common sense" and religion, although they do not particularly trust institutional churches. Orthodox and spiritual, they believe in God and in people. They consider that the Bulgarian nation has a mission and sacred historical traditions, and that it needs a "spiritual revival." They are moderate on various topics, such as political ideology, mixed materialist-postmaterialist values, and ecological attitudes. They believe that change in society should be evolutionary, that benevolence/ trust/ equality among people is more important. Faith in God is important for resolving and regulating secular issues, such as power and social order. Faith in God is an element of Bulgarian identity, but God is not

"Bulgarian." National identity can provide solidarity in society by uniting Bulgarians with different political beliefs and from different religions/ spiritual traditions. They associate national identity with the existence of the Bulgarian state, although they consider it a cultural attribute. They experience a sense of national pride but do not believe that a new type of Bulgarian nationalism is being created. Nevertheless, they point out its manifestations – shared moral values for behavior/ education of next generations, common national holidays, shared folklore forums/ festivals, common Orthodox religion, common language, life in a physical/ virtual community. The leading aspect is the "common" or "communion" – life and work in unity – "one is us."

In socio-demographic terms, respondents were people of working age, with Generation X and Millennials being the best represented among individuals with New Age attitudes. By place of residence – the capital, a regional city, and abroad; and by educational status – all have higher education. In terms of marital status, the data could also be interpreted through the opposition "alone-not alone," with the majority of respondents being "not alone" – married or cohabiting. However, almost one-third of respondents with New Age attitudes were "alone" – single, widowed, or other (e.g., separated); correspondingly, the same proportion did not have children.

Respondents to the questionnaire with New Age attitudes generally rated their material situation as "average" or "good." Half of them had positive expectations for the future, but nearly one-third expected them to worsen. Interestingly, those who believed that social change should be evolutionary had much more positive expectations for their future than those who believed that change should be revolutionary, although the vision of a better future was predominant in both groups.

From a sociological perspective, relatively high proportions of respondents were recorded as uncertain on some issues, and in fact, these were the people whose opinions could be modified.

***

After outlining the similarities and differences between Bulgarian citizens who responded to the survey with and without New Age beliefs, a comparative analysis followed between Bulgarian and US citizens with New Age beliefs. As mentioned, the key questions for the analysis were those posed by the Pew Research Center (2024) in the representative longitudinal study "Religious Landscape Study." In the USA, 1% of people identified themselves as followers of New Age, and the sample in the latest 2024 wave included 218 individuals. In the own survey, only a few questions were excluded, insofar as they were not relevant to the objectives of the dissertation, for example, the impact of migrants on society, sexual orientation, and the respondents' background.

In comparison with US citizens who identify themselves as followers of New Age, one could paraphrase Claire Gecewicz and say that not only Americans but also Bulgarians who responded to the survey continue to associate religion with tradition, family, home, and stability. They find it difficult to perceive the church as a place for social reform, and therefore their views on social change remain problematic. Can tradition, i.e., Orthodoxy, be mobilized for social change, that is, can people raise their awareness and become activists? Peter Berger argued that no, but what if Orthodox religion is doctrinally supplemented with messages from the "new spirituality?"

A larger proportion of Bulgarian respondents believe in God, and there were far fewer non-believers compared to American New Agers. The religious respondents were approximately equal in proportion, but the "spiritual" Bulgarian respondents were significantly higher. They were more likely to consider that there are clear standards for "right" and "wrong," whereas Americans were much more inclined to believe that it "depends on the situation." Accordingly, the sources of guidance for "right" and "wrong" according to Bulgarian respondents were distributed more evenly, while Americans relied primarily on "common sense."

Regarding the approved political ideology, the data showed equal shares of "moderates," but the other responses were mirrored. Bulgarian respondents were more conservative, while Americans were more liberal. The responses were also mirrored regarding same-sex marriages and homosexuality, but there were high levels of approval for abortion.

Views on environmental protection were relatively similar – strict regulations were considered more important than the damage to the economy and jobs, yet one-third of Bulgarian respondents who participated in the study did not agree. Responses regarding government assistance for the poor differed slightly, as while two-thirds of Americans believed it is helpful, 41% of Bulgarian respondents held this position. Conversely, nearly one-third of Americans believed it does more harm, whereas 43% of responding Bulgarians shared this opinion.

By generation, the highest proportion of Bulgarian respondents were from Generation X, followed by Millennials, whereas in the USA, the share increased with each subsequent generation, with Millennials being the most numerous. The distribution by marital status showed similar shares in the groups of people who are "single" – among the Bulgarian survey respondents it constituted 32%, while for Americans it was 37%.

4.2.New Age messages to Bulgarian citizens

According to its creators, "Portal 12" is an informal organization of professionals, collaborators, and volunteers who share the ideas and goals of

the online platform in the field of self-knowledge and spiritual development. In textual publications and video content, the essential wisdom of all ancient civilizations, teachings, and religions is united, because *"the source is one, although the branches of the Tree of Knowledge are different."*

The platform has a YouTube channel, created on December 9, 2015, which, as of November 2023, has over 84 000 subscribers; December 2024 – over 96 000 (+14,3%); December 2025 – over 105 000 (+9,4%); August 2026 – over 106 000 (+0,95%). It is possible to calculate the share of "Portal 12" followers on YouTube relative to the population of Bulgaria over the age of 16, according to National Statistical Institute data. For 2023, this share is 1,54%; for 2024 – 1,76%; for 2025 – 1,92%; as of August 2026 – 1,94%. The estimate is conservative because in practice it is observed that the followers are older; if Bulgarians living abroad are included, the number likely approaches the actual figure, with presupposition that not all followers of the community's channels are necessarily believers.

The activities of the platform's team are various: organizing the forum "The Bulgarian Spirit Through the Centuries;" the search engine "Besedi.BG;" the application "Portal12 – Formulas;" book publishing (Portal 12 Publishing House); the online training platform "Solaris;" "The Brotherhood – Portal 12;" the campaign "Created with Soul." "Portal 12" does not organize paid events or retreats but presents information such in a separate section. These include: yoga seminars, retreats, thematic gatherings, festivals, courses on ecological construction/ organic farming, and others.

The community of "Portal 12" conducts various civic initiatives. For example, the non-governmental organization "Association of Bulgarian Villages" discusses current issues on its website, and on its YouTube channel ("SeloBG") there are published videos with advice for village life – gardening, crafts, cultural-historical tourism, etc. The topic of preserving old Bulgarian plants and seeds, the dangers of photovoltaics, and new genetic technologies was widely discussed. Good examples were given of the possibilities of public-private partnerships in villages, permaculture farms, self-organized local initiatives by farmers, and more. On certain topics, special press conferences have been organized – for the protection of old Bulgarian plants/ seeds and for the dangers of new genetic technologies. A press conference has also been organized regarding the way the Danov's Teachings were presented in the film "The Wheels of Heaven" (published on the YouTube channel "Duhovno.bg"). Civic engagement was also manifested in the creation of petitions – for the pan-European initiative against the European regulation on gene modified seeds, as well as for stopping the distribution of the film "The Wheels of Heaven." A call has also been published for a collective prayer for the protection of Bulgaria, with the text and exact times for reciting the prayer.

In this sense, the "Portal 12" platform can be interpreted as an informal religious institute within a pluralistic society – 3rd and 4th type according to Talcott Parsons (cited in Лункин, 2020, pp. 36-41). It represents a para-church organization, formally independent of the "White Brotherhood Society," including popular speakers, having formed a virtual and real network of followers and like-minded individuals who participate in various creative projects and missionary strategies. The informal status significantly broadens the audience, as it attracts not only believers and sympathizers, but also those who identify as culturally believers, as well as agnostics/ atheists; thereby expanding the scope of missionary activity. Consequently, the public positions of the speakers can influence socio-political processes. It can be confidently concluded that the activities of the community lead to a religious revival, as they follow Danov's legacy to spread the "living Word" among the people; a century later, it represents the contemporary "Society for Raising the Religious Spirit of the Bulgarians."

In the same direction is the interpretation according to Peter Berger (cited in Лункин, 2020, pp. 54-56); the community functions as a voluntary association of citizens, operating in competitive surroundings, expressed in freedom of conscience and pluralism. However, according to him, Orthodoxy could not function as a voluntary association. Yet, since the Danov's Teachings builds upon Orthodoxy as a doctrine (in the opinion of its followers) and incorporates certain elements from Protestantism as practice and external form, it manages to adapt to liberal democratic society and achieve a *"church democracy from the grassroots."*

If the organization is examined according to the "cult-sect" perspective, as defined by Colin Campbell (cited in Hanegraaff, 1998, p. 15), it can be clearly concluded that "Portal 12" exhibits the characteristics of a "cult" – individualism, a loose structure, tolerance, inclusiveness, few demands on members, undefined boundaries, a blurred system of beliefs, and rudiments of organization. Regarding its temporal transience, it is still too early to say, but the organization has existed for more than 10 years and continues to expand its activities and the number of followers.

In any case, the presence of a significant number of "spiritual" groups in Bulgaria currently allows one to speak of the existence of a "cultic milieu" based on a mystical tradition (Thracian Orphism, early apostolic Christianity, Bogomilism, Hesychasm, Danovism). And, as Hanegraaff (1998, pp. 16-18) emphasized, the mystical tradition postulates that union with the Divine can be achieved through various paths; therefore, it is ecumenical, supra-church, syncretic, and tolerant. And despite the presence of fragmenting tendencies due to differences in the focus of the messages of various groups, a constant pressure towards syncretism is expected, which is maintained and strengthened

by the media – magazines, books, brochures, lectures, demonstrations, and public informal meetings. Common to all groups is also the shared "seeking" ideology for people for whom conventional religious institutions/ beliefs are not suitable for addressing everyday problems.

On the other hand, among Bulgarian "spiritual" groups, ridicule and hostility from the broader society are not observed; clashes with the dominant traditional cultural orthodoxy are practically isolated, because the proclaimed beliefs and practices do not exhibit deviance; only exceptionally is there a need to defend and justify them.

The explanation for the increase in the number of followers on the platform can be accounted for by the secularization thesis, based on existential security, proposed by Pippa Norris and Ronald Inglehart (2011, pp. 13-24), according to which in more insecure/ poor societies the religiosity of the population is strengthened.

***

Following the description of the organization, a content analysis of the messages is presented. On one hand, what content is of interest to the platform's followers, and on the other, what messages the speakers convey to them during the forums "The Bulgarian Spirit Through the Centuries." The starting point for the analysis is the lecture "The Spirit of Bulgaria and the Values Today" by Prof. Hristo Smolenov and Prof. Damyan Pophristov in Lovech on April 2, 2023, which I attended personally while preparing my bachelor's thesis. From that date onward, 182 communicative units (recordings of lectures and interviews) were reviewed, of which the 20 most popular as of December 31, 2025, were arranged.

After analyzing the messages that were of interest to the followers, an analysis was carried out on the messages to the followers, proclaimed at the forum "The Bulgarian Spirit Through the Centuries," which under this name has been held so far in 2019, 2022, 2023, 2024, and 2025. During the lectures, it was mentioned that such forums have been also held in the previous four years, but more systematic information and several videos could be found for the forum in Veliko Tarnovo (2018). The organizers are: the "Bulgarian Enlightenment Center – Damyan Pophristov" Foundation, the "Stars Under the Stars" Foundation, and the alternative media "Portal 12." Participation was free with the organizers' appeal for prior registration of those wishing to attend the events. In March 2026, the community announced that the forum "The Bulgarian Spirit Through the Centuries" would not be organized in 2026. Out of a total of 80 lectures in the programs of the five forums, 60 are publicly accessible, i.e., content analysis has been conducted on 75% of the videos.

Field observations showed that Forums visitors were people from at least the middle class, mostly middle-aged. At first glance, it can be said that

the visitors represented a sample of Bulgarian society; the participant profile included: urban professionals, retirees, and young families with campers/ caravans, and it reflected the growing hybrid model of simultaneously modern and traditional life. It can be assumed that the participants were connected to each other through shared values, rather than by geographic location or social status.

The largest share of the analyzed lectures was related to "authentic history." It combined historical and mythological facts that build a coherent and orderly sequence of events regarding the origins of the Bulgarians, as well as providing the esoteric foundations of the people's historical meanderings. Next in proportion were the topics "esotericism and astrology," where the esoteric foundations of the individual life path and everyday life were presented. "Healing" and "paganism" were also very popular, which seemed logical due to the preserved folklore traditions in Bulgaria. The topic "pedagogy" appeared for the first time in the Forum in 2025. Lectures on "history" generally did not include references to esotericism, and yet historical figures perform a messianic function; they were a structural element of both theological doctrine and civic-religious ideology.

The historical and mythological doctrine of the messages was based on the common cultural heritage of the Bulgarians. The main assertion was that the Bulgarians were an indigenous population, dating back millennia before Christ, in fact the oldest population in Europe. This was evidenced by archaeological findings near Stara Zagora, the Varna necropolis, and the Bacho Kiro cave. Subsequently, the Thracians appeared, who established the first monotheistic religion – Orphism. So, when the apostles Paul and Andrew arrived in the 1st century, they easily formed the first Christian communities in Europe because the population understood Christianity as an extension of Orphism. Later, in the 10th century, the Bogomil movement emerged, which was also perceived as the next stage of apostolic Christianity. But due to the persecutions against the Bogomils, God imposed karma on Bulgaria, followed by Ottoman rule. Five centuries later, Bulgaria has paid its karma, and Liberation came through the Russo-Turkish War (1877-1878). Two decades later, Petar Danov appeared, who, as the Universal Teacher (Beinsa Douno), presented the next progressive teaching – that of the Universal White Brotherhood.

The focus on the ethnonym "Bulgaria" was due to the fact that this people had established many states during their historical migrations, all bearing the name "Bulgaria." A key aspect of the doctrine related to the "mission" of the Bulgarians to once again transmit a "spiritual impulse" (of love) to other peoples, allowing humanity to transition to the 6th race (by

Theosophy), just as through the Bogomils they provided the impulse for the emergence of the Renaissance in Western Europe.

When speaking of the "future 6th race," it referred to the inclusion of representatives from all races; "spiritually enlightened" individuals from all contemporary peoples would build the "new humanity." The concepts of race and ethnicity were not used in the commonly accepted political sense. Therefore, neither exclusivism nor ethnocentrism could be inferred from the analysis. The messages were public, accessible on social networks and the official website – the aim was to reach more people; therefore, the community could not be defined as marginal, nor the messages as occult.

According to the lectures/ interviews on the platform "Portal 12," as well as on the forums "Bulgarian Spirit Through the Centuries," the emphasis on national identity was not related to political aspects – borders and land – but rather to the culture of all civicizations that had existed on the contemporary Bulgarian territories. They claimed that we were heirs and were obliged to transmit this culture to future generations. Messages suggesting that Bulgarian identity is superior to others were absent, as according to Danov's Teachings, every people was created by God in its specific habitat on Earth; every people has its function. The planet is a single organism, and each people is an organ with a specific function – Bulgarians were compared to the liver, they "cleanse" the planet. Ethnic groups were rarely mentioned in the messages, but a distinction was made between "Bulgarians" and "Blagars;" the first define their identity by passport, while the latter adhere to the principles of Danov's Teachings – they are "the good and the blessed."

The organization has no political commitments. This is likely due to Danov's ideas that it is not worthy for a person to engage in politics, as it is merely a temporary and transitory activity, a "pastime for children." Furthermore, according to the messages, society was too divided – into "philes" and "phobes;" therefore, unity is necessary, because God created all people on earth equal and equally significant. Everyone has their own place in the world, and through manual work (even as a hobby), a person should contribute to the entire society. They compared society and all of humanity to nature, which embodies divine wholeness. In practice, all messages called for a life in harmony with nature, rational and peaceful, close to the earth, the so-called "spiritual ecology" (by Jason Cherng, 2025).

***

Content analysis indeed brought out the historical development of the New Age religion in the direction of apocalypticism → millenarianism → post-millenarianism along the path characteristic of the Western experience. However, this framework did not entirely fit the Bulgarian context. For this reason, the historical framework in Table 1 seemed more appropriate.

Table 1. Historical frame of Bulgarian New Age

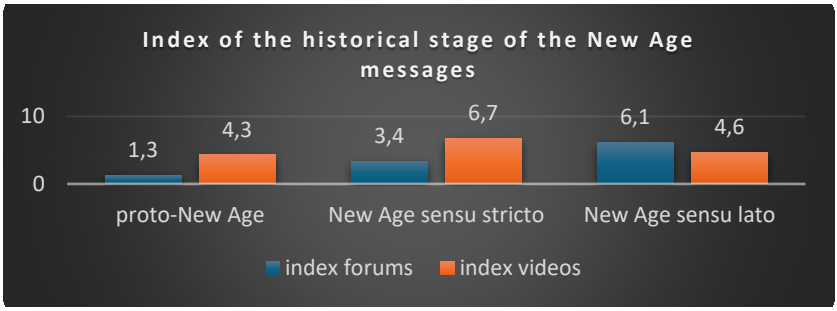
Proto-New Age (since 1914)	→	**New Age sensu stricto (since 1989)**	→	**New Age sensu lato (nowadays)**
↓		↓		↓
Apocalypticism	→	*Millennialism*	→	*Post-millennialism*
↓		↓		↓
Apocalypticism; Pre-millennialism; Passive attitude; "Macro-historical" frames/ cycles; Theosophical influence; Radical vision for the New Age		Apocalypticism; Post-millennialism with external interventionism; Social activity "here and now"; Theosophical influence; Messianism as a social phenomenon; Radical vision for the New Age		Post-millennialism; Social activity "here and now"; Messianism as a spiritual phenomenon; Moderate vision for the New Age

The distinction is structural: it concerns messianism. While messianism as a social phenomenon does not appear as an element of Western New Age, in the Bulgarian context it is an integral part of New Age sensu stricto. It concerns the figure of Christ and the Bulgarian prophets/ teachers – Petar Danov, Grandma Vanga, Grandpa Vlaicho, Uncle Vesko, Slava Sevrukova, and Reverend Stoyna. Their presence is associated with predictions about the future of humanity, which in turn imply a radical vision for the New Age and post-millennialism with external interventionism. The "New Age" will come, and a "new humanity" will emerge, bearer of a "new culture," but only after some event, extraterrestrial or planetary. Therefore, while messianism as a spiritual phenomenon within the Western historical framework is present solely in the New Age sensu stricto, in the Bulgarian context it is presented as an element of the New Age sensu lato, because there is no longer a need for prophets. This concerns unpersonified phenomena – the Bogomil impulse, ancestral energy, the sacralized Bulgarian spirit, the sacralized alphabets – all of which manifest as a "divine spark," thanks to which people will build the "new culture" themselves, leading to the emergence of the "new humanity."

According to the thus derived structure of the historical framework of Bulgarian New Age, an index of the historical type of the messages could be calculated based on the included indicators. As shown in Figure 2, the index

for proto-New Age messages in the forums is 1,3; for the most popular videos – 4,3, with a correlation between the messages of 0,76. The index for New Age sensu stricto messages is 3,4 and 6,7, respectively, with a correlation of 0,88. The index for New Age sensu lato is 6,1 and 4,6, respectively, with a correlation of 0,74.

Figure 2. Index of the historical stage of the New Age messages

Therefore, the followers of the platform seek sensu stricto messages that historically are still in the second stage – the "cultic milieu." They are characterized by a radical, apocalyptic vision of the end of the world, led by some otherworldly beings, due to the belief in the redemption of accumulated karma. Yet, the world will remain, and spiritually "enlightened" people who have worked "here and now" for their evolutionary development, guided by a messiah – a spiritual leader, will create the New Era of peace, goodness, and love. In contrast, the forums call for awareness as a "unified movement." They offer sensu lato messages – a moderate vision for socio-political change of society without the need for messiahs, but through their examples. This example becomes a spiritual impetus that will guide them while they work "here and now," and the new era and new society will arrive gradually. This recalls the words of David Spangler from the mid-1960s that *"we are creating the New Age now"* (see Figures 3 and 4). Additionally, in the broad sense, their messages have a direct connection with the inclusion of agnostics/ atheists – correlation 0,80, whereas in the sensu stricto messages the relationship is negative.

Figure 3. Visions for the New Age (in %)

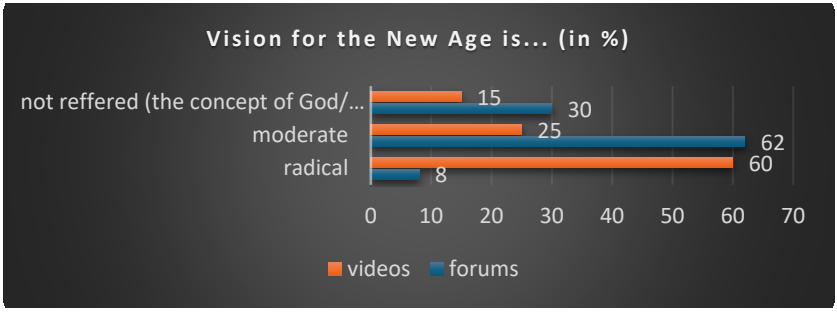
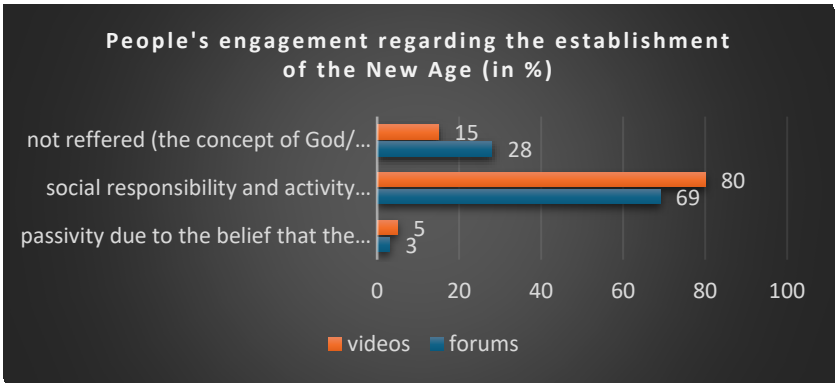

Figure 4. People's engagement regarding the establishment of the New Age (in %)

Following this attempt to summarize the doctrine and historical development of the Bulgarian New Age according to the studied community, analysis could be conducted for what the "new society" looks like according to Mark Satin's ideology. The "new society" index according to forum messages was 3,4, while in the most popular videos the index was 3,9. In general, it can be concluded that there was no clear vision of what the "new society" should look like: there were general formulations, but specific and concrete recommendations (economic, labor, educational, transportation, etc.) were almost entirely absent.

Nevertheless, the calculations showed a correlation coefficient of 0,97, i.e., a strong dependence between the characteristics of the "new society" and the New Age sensu lato historical type of messages. Additionally, the "cultural homogeneity" indicator showed that more messages with such an understanding were derived from forums than from the most popular videos

(75% versus 60%). It is a characteristic of the "old society," but it was additionally introduced due to the proclaimed collective identity rather than an individual one – one of the key differences with the Western New Age.

***

The following is a comparative analysis of civic-religious messages through the introduction of an index of civic-religious ideology, which included the characteristics identified by Jean-Jacques Rousseau and Robert Bellah. Most of the indicators common to both concepts were based on Michael Walzer's additions. Other indicators were additionally introduced, e.g., "cultural ideology," "symbolic models, techniques, and practices come by the will of God," and "recall of ancestral memory and traditions," because they were widely proclaimed in the messages. The data showed an overall index from the forums of 5,7 according to Rousseau's concept; 5,2 according to Bellah's; and 4,7 according to the additionally introduced indicators. Accordingly, for the most-popular videos, the values were as follows: 5,0 according to Rousseau's; 4,7 according to Bellah's; and 6,2 according to the additionally introduced indicators.

A calculation was also made to detect a statistically significant relationship between the historical type of messages and the civic-religious ideology according to Rousseau, Bellah, and additionally introduced indicators. As shown in Table 2, there is a statistically significant inverse relationship between proto-New Age messages and Robert Bellah's civic-religious concept. This calculation supported the widely accepted assertion of civic religion as an enhancement of the traditional one in an attempt to overcome its shortcomings regarding the normal functioning of society. Furthermore, the less it resembles traditional religion, the more widely it is expected to be accepted by society.

Table 2. Correlation between the historical type of messages and civic-religious ideology

	Rousseau's concept	**Bellah's concept**	**by additional indicators**
Proto-New Age	-0,62	-0,78	-0,26
New Age sensu stricto	-0,46	-0,63	-0,56
New Age sensu lato	-0,01	0,18	-0,45

An additional calculation could be made concerning a correlation between the growth of "Portal 12" followers and the civic-religious ideology. The data were compared only for the three tracked years – 2023-2025 – so they need to be considered as conditional. Nevertheless, as shown in Table 3, there was a very strong connection between the growth of Facebook followers and

the types of civic-religious ideology, which indirectly supported the initially intuitive formation of an originally Bulgarian New Age ideology, which is closer to Robert Bellah's concept than to Jean-Jacques Rousseau's one.

Table 3. Correlation between the growth of "Portal 12" followers on Facebook and civic-religious ideology

Civic-religious ideology	**Rousseau's concept**	**Bellah's concept**	**by additional indicators**
	0,83	0,97	0,96

This conclusion was also supported by the relationship that is found between the referring of forum messages and the type of civic-religious ideology. As shown in Table 4, the more the messages are referred to Bulgarians, the more the civic-religious characteristic is reinforced.

Table 4. Correlation between referring to messages and the civic-religious ideology

	to individual	**to all people**	**to Bulgarians**
Rousseau's concept	-0,73	-0,47	0,57
Bellah's concept	-0,89	-0,65	0,74
by additional indicators	-0,62	-0,85	0,80

The calculations also demonstrated the strong potential of Bellah's civic-religious ideology to attract agnostics/ atheists (correlation 0,72), unlike the moderate potential according to Rousseau's concept (correlation 0,52).

***

Therefore, it was possible to derive a framework of the Bulgarian New Age civic-religious ideology. The more cultural-ideological messages there were – a return to ancestral traditions, literacy, Slavism, etc. – the more followers it attracted. This is also the function of civic religion – to soften differences in individual identities and create a collective one. The messages were pluralistic, as they were addressed to all who feel "Bulgarian at heart," regardless of their passport. They were functionally autonomous with respect to different faiths because they derived human laws by the nature, where there is a place for all living beings, and this is the origin of all religions. In this sense, messages about secular sacredness included ecology, history, and health. Holistic medicine and the "intuitive sciences" were part of the sacralization of health. The sacralization of history was expressed in historical and mythological narratives and ideologically passed through messages as a spiritual phenomenon. From this followed the reference to pre-Christian archetypes/ attributes and theological metaphysics. And at the very top, as the

central figure, was standing God, who had established the Bulgarian state and who regulated the relations with the Bulgarian people, from whom it was expected to fulfill the entrusted mission – to lead progressive humanity toward the Age of Love.

The influence of messages from the Forums can certainly be described as positively integrating. The cohesion around the "new faith" creates a new world in which old notions and institutions lose their significance and reason for existence (see Wach, 1947, pp. 36-37). However, in this case, it cannot be said that the old historical facts are nullified; the new order of things actually "remembers" the old. The changes are revolutionary because they involve reinterpretation – the sanctification of Bulgarian traditions, kin, land, and ancestors.

The content analysis produced data that reinforced the framework of views derived from the survey. The comparison of semantically identical indicators revealed a strong correlation between the messages from the Forums and the views of people with New Age attitudes (0,76). The strong correlation with the views of all respondents was due to the high proportion of people with New Age attitudes who responded to the survey (0,74). Nonetheless, it is important to note that a moderate relationship (0,56) was found with people without New Age attitudes. Interestingly, when the indicators mentioning God/ divine/ afterlife were excluded from the analysis, the correlation strengthened. This referred to the survey responses "all religions provide a path to salvation" and "what is more important in society is benevolence, trust, and equality among people," without which the correlation was respectively: 0,80 overall; 0,79 for people with New Age attitudes; and 0,72 for those without. Which confirmed the opinion of one respondent, according to whom no connection can be made between religion and politics. Therefore, Maksim Mizov was right in asserting that the term "civic religion" is a metaphor, yet useful and convenient for studying the complex phenomena of the "theologization of politics" and the "politicization of religion."

The analysis also revealed that the views of people without New Age attitudes created an environment sufficiently favorable for the dissemination of civic-religious messages of certain spiritual communities. Its Bulgarian specifics were associated with moderation in two of the studied areas – beliefs and socio-political views. However, regarding collective national identity, the survey, although non-representative, indicated that people were more inclined to seek such messages. This was evidenced by additionally introduced indicators that could structure the Bulgarian New Age ideology as described. It had the potential to reach an even wider audience, despite the risk of transformation of the esoteric knowledge into exoteric and profane.

CONCLUSION

Bulgarian New Age can be interpreted as part of the "new spirituality," which as a term replaced the concept of "New Age" in Western societies in 1990s, coinciding chronologically with the change in the political landscape in Bulgaria. "Spirituality" functionally reintegrates the local and the global, the religious and the secular; it includes elements simultaneously from traditional religion, folk religion, foreign religions, and secular knowledge, assimilating them within itself (see Horie, 2014). In this way, an ideology emerged that rests on the axiom of cultural traditions in the secularization thesis, based on existential security (see Norris, Inglehart, 2011, pp. 13-24). Consequently, the doctrine derives from the religious tradition of Orthodox Christianity, which consistently shapes Bulgarian culture so that its distinctive values are transmitted to citizens through the media/ education. Therefore, the Bulgarian New Ager resembles the Bulgarian Orthodox much more than the Western European/ American New Ager, as evidenced by the study itself.

The growing popularity of New Age ideas in Bulgaria can be interpreted as a "living option" (according to William Clifford, cited in Row, 2012, pp. 97-99): "be an agnostic or a Christian" in the 19th century in the USA can be paraphrased today for some Bulgarian citizens as "be spiritual and Orthodox" simultaneously. They choose to remain in the intermediate position of "being spiritual and Orthodox" between the two competing extremes – the "universal otherness" of Western New Agers and the "tribal brotherhood" of Orthodox believers (according to Weber, cited in Robertson, Chirico, 1985), because they seek to avoid both dogmatic consciousness and confessional condemnation. This was demonstrated by own research, which established a statistically significant correlation between the number of Christians and the number of yoga studios across regions in the country.

The dissertation purpose was to determine whether the messages of Bulgarian New Age communities to their followers could be systematized as an ideology directed to social change. Tracing the tasks of the dissertation clearly confirmed the hypotheses: (1) there are formed spiritual communities in Bulgaria, which perceive themselves as unified movements, and (2) their messages proclaim an inclusivist Bulgarian ethnicity in the form of gatherings, festivals, forums, etc., which (3) construct an ideology that can be described as a civic religion.

Consequently, the doctoral thesis that Bulgarian New Age is an inclusivist revivalist spiritual movement that unfolds as a civic religion has been proven.

Essentially, the Bulgarian New Age proclaims a "conscience culture" (by Jason Cherng), manifested in inner freedom, mutual respect, and a refusal to impose strict frameworks on complex spiritual realities. It is expressed in

ethical awakening and encourages a life close to the earth, craftsmanship, and self-improvement; which are not an escape from reality, but an alternative way of social participation, an expression of the so-called "mental resistance," as mentioned in forums. This "quiet activism" fosters a collective sense of ethical responsibility, ecological awareness, and community well-being, aimed at rejecting war, consumerism, and superficial modernity. The cultural resilience of a people, that is, its ability to draw from ancestral memory and sacred cosmology to maintain its cultural vitality "in the end times" (by Konstantin Zlatev), is not merely reactive, but adaptive and proactive, oriented to the future.

The analysis of the survey, although non-representative, also revealed that the views of people without New Age attitudes depict an environment sufficiently conducive to the dissemination of civic-religious messages by certain Bulgarian spiritual communities. Its specifics are associated with moderation in beliefs and socio-political views, but with calls for a stronger collective national identity. Thus, the Bulgarian New Age ideology has the potential to reach a broader audience.

In summary, it can be said that spirituality, memory, and ethical consciousness intersect in contemporary Bulgarian society. However, due to globalization, New Age spirituality introduced fresh energy that stimulated traditional religiosity in new and modern expressions. In my opinion, the "new spirituality" would continue to expand: the stage of a "spiritual mini-revolution" (according to Woodhead and Heelas) has been passed, and the spiritual revolution appears as: I am a Christian, and I believe in the God of Nature.

The conclusions drawn in this way seem to me to be useful for future research in the broad field of New Age, because in Bulgaria statistical data related to the topic are lacking, and the sociologists who study it are few. Currently, information on the beliefs and practices of many new religious movements is available, but it is mostly anthropological and theological. However, how the followers structure their reality, how they act in their daily tasks, what their numbers are, what the trends in the development of the doctrine as a structure and function in society are – all these are tasks of sociology. Even more so, since New Age is currently part of mainstream culture in Bulgaria, whether acknowledged or not. These people are part of Bulgarian society, and Sylvia Thrupp's statement can be paraphrased with ease, that our knowledge is insufficient regarding *"movements whose members are content to quietly await the fulfillment of their hopes."*

SELF-ASSESSMENT OF CONTRIBUTIONS IN THE DISSERTATION

1. Justification of a new field in Bulgarian sociology – New Age spirituality, and its argumentation as a continuously changing reality.
2. Development and testing of a theoretical framework of the doctrine of Bulgarian New Age spirituality and demonstration of structural differences between the Bulgarian and Western doctrines.
3. Argumentation and enrichment of the theoretical framework of the civic-religious ideology in the messages of Bulgarian New Age spirituality.
4. Outlining the social subjects of Bulgarian New Age and justifying the possibility that the messages of "spiritual" groups can engage a wider audience.
5. Deriving an empirical correlation between the number of yoga studios and the number of Christians by regions in Bulgaria; demonstrating the "Orthodox identity" of "spiritual" Bulgarians.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

Филева, Я. (2024). Ню Ейдж в политическото поле (New Age in the political field). В: Ангелова, Н., Тагарева, К. (ред.), *Докторантите в науката. 7*, 505-522. Благоевград. http://yearbookpsy.swu.bg/wp-content/uploads/2024/06/Doctoral-School-and-7th-Doctoral-Scientific-Session-of-the-Faculty-of-Philosophy-2023.pdf.

Fileva, Y. (2023). Social Change according to Bulgarian New Age. *Religious Dialogue and Cooperation*, 4/2023, 61-72. DOI: https://doi.org/10.47054/RDC234461f.

Fileva, Y. (2022). Relationship between Religion and Globalization: Secular and Theological Anthropology Approach. *Religious Dialogue and Cooperation*, 3/2022, 30-40. DOI: https://doi.org/10.47054/RDC223330f.